

HACI BEKTAŞ VELÎ

Araştırma Dergisi

Yıl
Year 8

Sayı
Number 23

Güz
Autumn 2002

ALEVİLİĞİN TARİHSEL-SOSYAL TEMELLERİ

Prof. Dr. İbrahim Arslanoğlu
G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi
Öğretim Üyesi

ÖZET

Bu makalede Aleviliğin tarihsel ve sosyal temelleri ile ilgili olarak Anadolu Selçukluları dönemindeki Babailer İsyanı, Osmanlı Dönemindeki Şeyh Bedrettin ve Şahkulu isyanları, Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim ile İran Şahı İsmail arasındaki mücadele, Çaldıran Savaşı ve sonuçları, Yeniçeri Ocağı ve onun Bektaşilikle ilişkileri incelenmiş ve bu olayların bugünkü Anadolu Aleviliğinin oluşmasına etkileri tartışılmıştır.

ABSTRACT

In this article, during the period of Seljuk Babai, Ottoman Sheikh Bedrettin and Şahkulu rebellions, Ottoman Sultan Yavuz Selim's conflict with Shah İsmail were examined. In additon, re-

sult of Çaldıran war, Janissary home and relation with Bektashiism were studied. Finally, birth of Anatolia Alawism was explored.

Aleviliğin ne olduğunu bu derginin geçen sayılarında yayımlanan **Alevilik Nedir ve Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler** adlı makalelerde açıklamaya çalıştık. Bu yazıda ise Aleviliği oluşturan tarihsel ve sosyal faktörler incelenecektir. Esas konuya geçmeden önce tarihle sosyoloji arasındaki ilişkinin açıklanmasının konuyu anlamaya yardımcı olacağını düşünüyoruz.

Tarih bilimi; toplumların oluşma, gelişme, dağılma ve çözülme devrelerindeki somut toplumsal olay ve olguları ele alır. Onları zaman ve mekan içerisinde ayrı ayrı kalıplaştırıp inceler. Tarih, sadece geçmişini incelemekle yetinmez, bugünü de açıklar ve yarına ışık tutar. Bugün geçmiş zamanın sonucudur. Tarih sosyolojinin de yardımıyla dünü yarına bağlayan tek bilim olarak bilinmektedir(Tolan,1985).

Tarih, sosyal olayları tek tek ele alarak inceler ve bunların sebep ve sonuçlarını açıklar. Sosyolojinin konusu ise değişmez benzerlikler gösteren kurumlar oluşturur. Tarih sosyoloji için adeta bir laboratuvar gibidir. Tarih olay ve olguları zaman ve mekan boyutları içinde somut tarzda tespit ettiği halde sosyoloji, olayları zaman ve mekandan soyutlayarak yorumlamaya çalışır. Tarih toplumsal olayların dökümünü yapar, sosyoloji ise aynı toplum olaylarının bağlı oldukları yasaları ortaya koymaya çalışır(Aslantürk,1992).

İngiliz sosyologu Bottomore(1998), bu görüşlere katılmaz. Ona göre işine saygı duyan bir tarihçi eserlerinde genellemelere vardığı gibi sosyologlar da çalışmalarında tek bir kez olmuş olgulara veya olguların anlık tasvir ve irdelemelerine yer vermektedirler.

Ayrıca sosyolojik açıklama, sosyal hayatın en genel taraflarını bulmak değildir. Esasen sosyal olaylar arasında bu geneldir, bu değildir gibi bir ayırım yapmak yersizdir. En genel olay da en özel olay kadar doğaldır, ikisi de aynı derecede açıklanabilirler(a.g.e).

Sosyal olaylar ve sosyal kuruluşlar birer tarihsel gerçektirler. Belirli bir tarih döneminde ortaya çıkarlar ve o dönemin izlerini taşırlar ve çeşitli değişiklikler gösterirler(Erkal,1987). Prof. Brudel'e göre tarih ile sosyoloji bir kumaşın tersi ile yüzü gibidir(Meriç, 1992). Her tarihsel olgu bir sosyal olgu, her sosyal olgu bir tarihsel olgudur(Sanay,1991). Onun için sosyolojisiz tarih olamayacağı gibi, hele tarihsiz bir sosyoloji mümkün değildir

Tarih, sosyolojinin harmanıdır; sosyoloji kendisi ile ilgili bilgileri tarihten toplar.Tarihle sosyolojinin ilişkisini Amerikan çağdaş sosyologlarından Mills şöyle açıklar: " ...Her sosyal bilim veya ciddi denilebilecek her toplumsal çalışma, tarihsel bir bakışa dayanması ve tarihsel materyalden bütün olarak yararlanması gerekir. Tarihsel olmayan çalışmalar, sınırlı ve kısa dönemli olur(Aksoy, 1999).

Sosyolog Emile Durkheim 1898 yılında yayımlanan **Sosyoloji Yılığ**'ının önsözünde özetle şunları yazmıştır: "Tarih, kendisini sosyolojiden uzak

tutmakla hem kendisine hem de sosyolojiye zarar vermiştir. Karşılaştırma yapmadan açıklama yapılamaz. Karşılaştırma yapmaya başlayan tarih de sosyolojiden ayrılmaz hale gelir. Aynı şekilde sosyoloji de tarihten vazgeçemez. Bunun için tarihsel veriye sosyolog gibi bakmayı bilen tarihçiler ile tarihçilerin tekniklerini bilen sosyologların yetiştirilmesi gerekir." Nitekim Wilfredo Pareto'nun yazılarında tarih ile sosyoloji iç içe geçmiştir(Çelebi,2000).

Tarihçilerin ortaya koyduğu materyaller çoğu defa sosyologlara konu teşkil etmektedir. Sosyologlar bazen kendi başlarına bir tarihçi gibi olmaları gerekmektedir. Bu yolla kendi zamanlarına kadar önem verilmeyen, üzerinde durulmayan ve kendisi için gerekli bilgi ve verileri kendi başlarına bulup çıkarmak zorundadırlar(Bottomore,1998). Örneğin bir köyü inceleyen sosyolog o köyün tarihinde önemli bir yer tutan geçmiş olayları arayıp bulmak zorundadır. Fakat buna zamanı olmadığı için çoğunlukla tarihçilerin ortaya koyduğu verileri kullanmak zorunda kalır(Ozankaya, 1976).

Tarihçi çözümlemeden(analiz) çok, betimleme(tasvir) ile uğraşır. Sayılamayacak kadar çok olaylar arasında önemli olanları bulmak ve incelemek için ayırmak, önemsiz saydıklarını ise elemektir (Sander, 1999).

Sosyolojinin amacı, tarihi bir bütün olarak kavrama ve tarihe bütünlük içinde bir açıklama getirmektir. Tarihin temelinde de günümüzü anlayabilmek isteği yatmaktadır. Sosyoloji bir tarih bilinci ve tarihi yönlendirmek çabasıdır. Sosyoloji tarihin anlaşılması, bilin-

mesi ve tarihten gerekli derslerin çıkarılmasından başka bir şey değildir (Sezer, 1985).

Biz kimiz, nereden geldik? diye sorduğumuzda bu sosyolojik bir sorudur. Çünkü bu soruyu bugün sormaktayız. Bunun cevabını verebilmek için geçmişe gitmemiz gerekmektedir. İşte burada tarih devreye girmektedir. Gerçi 21. yüzyılda Türkiye’de “Bizim miladımız cumhuriyettir” diyen Milli Eğitim Bakanları çıkabilmektedir. Tarih bilincinin olmadığını gösteren bu düşünce doğru olsaydı, Türk ordusunun tarihi, Mete Han’a dayandırılmaz ve Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran büyük Atatürk, bu Cumhuriyet’te ilk iş olarak Türk’ün dilini ve tarihini araştırarak **Türk Dil ve Tarih Kurumlarını** kurmaz ve ilk açtığı fakülteye de **Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi** adını vermez ve tarihimizin cumhuriyetle başladığını ilan ederdi.

Tarih, bir bilim olduğu için bütün bilimlerdeki sebep-sonuç ilişkisi onun için de söz konusudur. Ancak sosyal olaylarda genellikle birden fazla sebep olabilmekte hatta konu ile hiç ilişkisi olmadığını düşündüğümüz faktörler, bazı olayların sebebi olabilmektedir.

Tarih çalışmaları, bir uzmanlık işidir, tabir caizse bir kuyumcu titizliliğini gerektirir. Tarihçi ile sosyologun kaygıları ve çalışma alanları büyük ölçüde kesişmektedir. Fakat her tarihçinin sosyolog olması beklenemez, buna karşılık her sosyolog mesleğine saygısı varsa, tarih bilmek zorundadır. Buna karşılık tarihçi, sosyoloji çevrelerinde sürdürülen başta yöntem olmak üzere tartışmaları ve bütün kavramları bilmek zorunda değildir, fakat gerçek bir tarih-

çi ise mutlaka bir tarih anlayışına sahip olacaktır. Bu anlayış çalışmalarına yön verecek ve elde ettiği sonuçları değerlendirmesine yardımcı olacaktır. Her tarih anlayışı ise bir sosyoloji sistemidir (Sezer, 1985). Konu ile ilgili olarak materyalist ve idealist tarih anlayışlarından söz edilebilir. Materyalist tarih anlayışına göre tarihi yapan sınıf çatışmasıdır. İdealist anlayışa göre tarih, insan ruhu demek olan Geist’in objektifleşmesidir.

Hem tarihçi ve hem sosyolog bugün içinde yaşamaktadırlar. Onlar önlerine konan malzemeyi ne olursa olsun bugünkü kendileri olarak okuyacak, anlamlandıracak ve yorumlayacaktır. Bu malzeme yaşlı veya genç olabilir fakat bugüne aittir. Bu malzeme bugünkü dille anlatılacağına göre bugünkü malzemedir (Çelebi, 2000).

Toplumsal olaylar, tarihin içinde gerçekleşmekte ve tarih içinde bir yön, bir biçim ve bir anlam kazanmaktadır. Sosyolojinin ilgi alanında olan toplumsal ilişkiler, bir toplumsal birikimin yani kültürün başka bir deyişle tarihin ürünüdür. Bu açıdan sosyoloji tarihle ilgilidir (Sezer, 1985). Bu konuda bir Amerikan yazarı Kemal Tahir’e şunları söylemiştir: “Sizin için tiyatro yazmak ne kadar kolay çünkü sizin engin bir tarihiniz var, oysa biz olmayan bir tarihi yaratmaya çalışıyoruz.”

Çağdaş tarih ve çağdaş sosyoloji, toplum tipleri sınıflamaları yaparken aynı ortak kaynaktan yararlanmaktadırlar. **Sosyal tarih** ile **sosyoloji** arasındaki ilişki daha açık şekilde görülmektedir. Bu sebeple çeşitli ülkelerdeki sosyologlarla sosyal tarihçiler işbirliği yaptıkları

gibi, sık sık birbirlerinin konu alanlarına taşmaktadırlar. Nitekim Fransa'daki Annales Dergisi eskiden beri tarihçileri, sosyolog ve diğer sosyal bilimcileri biraraya getiren bir yayın organıdır(Bottomore,1998). Şu halde siyaset, ekonomi, hukuk, din, eğitim, vb. sosyal alanlarda çalışan sosyal tarihçilerle sosyologların konularını birbirinden ayırmak mümkün olmasa gerektir.

Nitekim İngiltere'de de son yıllarda sosyologlarla tarihçiler birbiriyle kaynaşmışlardır. Örneğin tarihçiler 19. Yüzyıl kentlerinin sosyal yapılarını, sosyologlar ise çeşitli mesleklerin sosyal tarihleri üzerinde çalışmalar yapmışlardır(Bottomore, 1998).

Cemil Meriç(1999)'e göre Türkiye'de tarihle uğraşanlar, ciddi bir sosyoloji ve tarih felsefesi kültüründen mahrumdurlar. Oysa Türkiye'de tarih araştırılmadan hiçbir şey söylenemez.

Mustafa Aksoy(1999)'a göre günümüzde Boğaziçi üniversitesine bağlı tarihçiler sosyolojiyi dikkate alarak belgeleri ihmal etmekte, buna karşılık Ankara ve İstanbul Üniversitesi geleneğine bağlı tarihçiler ise belgeleri dikkate alarak sosyolojiyi görmezlikten gelmektedir.

Bundan birkaç sene önce hem belgeleri hem de sosyolojiyi dikkate alan çalışmalar yaptığı için Gazi Üniversitesinde görev yapan bir doçent adayının doçentliği, kollekyuma katılan üyelerce reddedilmiş ve tarihçilerin böylesine çalışmalar yapmaması gerektiği adaya tavsiye edilmiştir.

Yine Mustafa Aksoy(1999)'a göre sosyologlarımızın bir kısmı tarih bilgisinden mahrum oldukları için sosyal-

kültürel hayatı boşlukta oluşmuş gibi değerlendirerek dünü öğrenmeden bugünü bilip ve açıklamaya çalışmaktadırlar. Tarihçilerimiz genellikle bilim yapmaktan çok belge hamallığı, sosyologlarımız ise sosyal hayatı anlamaktan çok tasvirle uğraşmaktadırlar.

Görüldüğü gibi sosyal bilimlerin gelişmesi için başta sosyoloji olmak üzere diğer sosyal bilimlerle tarih arasında yakın bir ilişkinin kurulması ve tarihle bu bilimlerin birbirleriyle yardımlaşması gerekmektedir. Bu yöndeki gelişmeler her geçen gün güçlenmektedir. Nitekim yukarıda söz konusu edildiği gibi Fransa'da **Annala Dergisi** çeşitli sosyal bilimcileri biraraya getirdiği gibi Türkiye'de de **Tarih ve Toplum** adını taşıyan dergiler yayımlanmaktadır.

Tarihle sosyolojinin ilişkisini bu şekilde kurduktan sonra esas konumuz olan Aleviliği oluşturan tarihsel ve sosyal faktörlere dönelim. Anadolu Aleviliği bugünkü şeklini uzun bir tarihsel sürecin sonunda oluşturmıştır. Bunların bilinmesi Anadolu Aleviliğinin doğru anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Aleviliği oluşturan tarihsel ve sosyal olayları ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birisi İslam tarihi içinde cereyan eden, diğeri ise Türk Tarihi içinde meydana gelen olaylardır.

1. İSLAM TARİHİNDEKİ OLAYLAR

H. Muhammed'in sağlığında, onun ashabı arasında bazı görüş farklılıkları ve anlaşmazlıkların bulunduğu sonraki olaylardan anlaşılmaktadır. H. Ali, tasavvuf ehli olması sebebiyle da-ima anlayışlı ve hoşgörülü davrandığı için bu anlaşmazlıklar, su yüzüne çık-

mamıştır. Bu durum Üçüncü Halife Osman zamanına kadar kendisini açıkça göstermemiştir. Şimdi bunlara kısaca değinelim.

a) Cemel Vakası(656)

Hiz. Muhammet vefat ettiğinde Hiz. Ali, ona olan yakınlığı ve akrabalığı sebebiyle kendisini halifelige layık görüyordu. Hiz. Osman halife seçildiğinde ona biat etti fakat içinde bir burukluk vardı(Karaköse, 2002).

Hiz. Osman'ın halife seçilmesine Muaviye'nin babası Ebu Sufyan, çok sevinmişti. Oysa Haşimoğulları başta Hiz. Ali olmak üzere ilk 2 halifeye sürdürdükleri yumuşak tutumu halifeliğinin ilk 6 yılında Hiz. Osman'a karşı da gösterdiler, ona itaat ettiler, destek ve yardımcı oldular. Bu dönemde yapılan fetih hareketlerine katıldılar. Hatta Hiz. Ebubekir zamanında Kur'an nüshalarının çoğaltılması ve bir nüsha dışındaki diğer nüshaların imha edilmesi konusunda Hiz. Ali, Hiz. Osman'ı destekledi(Sarıçam,1997)

Ancak Hiz. Osman'ın halifeliğinin ikinci 6 yılında takip ettiği siyaset, valiliklere akrabalarını tayin etmesi ve onlara aşırı düşkünlüğü, Hiz. Ali'nin halifeye karşı muarız bir tavır takınmasına sebep oldu. Bu döneme sert tartışmalar olmakla birlikte yine de nasihat ve yol gösterme şeklinde oldu(a.g.e.).

656 yılında Mısır, Basra ve Kufe'den gelen isyancılar Medine yakınında "Zi-Huşub" mevkiinde toplandılar. Şehre girip girmeme konusunda Medinelilerin fikrini almak üzere elçi gönderdiler, Medineliler buna taraftar olmakla birlikte Hiz. Ali, gelmemelerini söyle-

di(a.g.e).

Halife Osman, isyancılara Hiz. Ali'yi göndermiş, durumun düzeltileceğini ve fesadın ortadan kaldırılacağına dair Hiz. Ali onlara Halife adına söz vermiş ve isyancılar Mısır'a gitmek üzere yola çıkmışlardı, fakat yolda rastladıkları bir adamın üzerinde bir mektup çıktı. Bu mektupta, Mısır'dan Medine'ye gelen isyancıların öldürülmesi isteniyordu. Bunun üzerine isyancılar geri dönerek mektubu ve içeriğini Hiz. Ali'ye anlattılar. Hiz. Ali, Halife Osman'a bu mektuptan bahsetti. O böyle bir mektuptan haberi olmadığını söyledi ve sonuçta bu mektubu Mervan'ın halife adına yazdığı anlaşıldı. Bunun üzerine Hiz. Ali, hiçbir şeye karışmayacağını söyleyerek evine çekildi. Bu sırada isyancılar Halife Osman'ın evini kuşatarak ya halifelikten ayrılmasını ya da kendilerine komplo hazırlayan Mervan'ın kendilerine teslim edilmesini istediler. Halife'nin her iki teklifi de kabul etmemesi üzerine evini kuşattılar(a.g.e).

Bunun üzerine halife Osman durumdan Hiz. Ali, Talha, Zübeyr ve Hiz. Aişe'yi haberdar etti. Hiz. Ali isyancıların bizzat yanına gelerek onlara çıkıştı, yaptıkları bu hareketin kâfirlere bile yakışmadığını söyleyerek halifeye su gönderdi. Buna ilave olarak oğulları Hasan ile Hüseyin'i ve kölelerini halifeyi korumaları için göndermiştir. Bu tedbirler etkisini göstermiş nitekim isyancılar kapıdan girerek halife'yi öldürememişler ancak komşu evlerin damlarından atlayarak Hiz. Osman'ı şehit etmişlerdir(a.g.e).

Halife Osman'ın öldürülmesinden 5 gün sonra Hiz. Ali, halife seçildi ve

Medine halkı ona mescitte biat etti. Talha ve Zübeyrin de biat etmesi halk tarafından çok iyi karşılandı. Çünkü Hz. Ali'den başka halifelğe en layık aday bunlardan birisi olabilirdi. Diğer şehirlerden temsilciler de Medine'ye gelecek biatlarını yaptılar ve böylece Müslümanların çoğu Hz. Ali'nin halifeliğini kabul etmiş oldu(Karaköse, 2002).

Halife Osman'ın öldürülmesi ve yerine Hz. Ali'nin halife seçilmesi ile birlikte Emevi-Haşimi mücadelesi yeniden başlayacaktır. Şam Valisi Muaviye öldürülen akrabası halifenin kanını Hz. Aliden talep ederek onun ölümünden Hz. Ali'yi sorumlu tutacaktır(Sarıçam, 1997).

Hz. Ali halife seçildiğinde ilk iş olarak Hz. Osman zamanında atanmış olan valileri görevden aldı ve böylece valileri değiştirmede acele etmemesi kendisine tavsiye edilmiş olmasına rağmen bunu dikkate almamış oldu(Karaköse, 2002).

Görevden alının ve çoğu Emevi sülalesinden olan valiler, yeni halifeye tepkilerini gösterdiler.Bunun üzerine Şam Valisi Muaviye isyan bayrağını açtı. Öldürülen halifenin kanlı gömleğini Şam halkını galeyana getirmek için camide teşhir etti. Mısır Valisi görevinden ayrılarak Muaviye'nin yanına Şam'a gitti. Yemen ve Basra valileri görevlerinden ayrılarak Hz. Osman'ın kanını talep etmek üzere Mekke'de biraraya gelen Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr'e katıldılar(Sarıçam, 1997).

Hz. Aişe, Osman'a karşı isyan başlayınca hac için Mekke'ye gitmişti. Kattilleri yakalamakta yavaş davrandığı gerekçesiyle Hz. Ali'ye karşı oldu ve

kan davası gütmeye başladı. Talha ve Zübeyri de yanına aldı ve Hz. Ali'nin halifeliğine fazla memnun olmayan Basra şehrine gittiler. Basra'da kendilerini destekleyecek insanları bulacaklarına inanıyorlardı(Karaköse, 2002).

Hz. Aişe, Osman'ın öldürülmeden önce, "O kitabın hükmünü çiğnemiştir" derken, Hz. Osman'ın öldürülüp yerine Hz. Ali'nin seçildiğini duyunca "Mazlum olarak öldürülmüştür", dedi. Bunda "ifk hadisesi" dolayısıyla Hz. Ali'ye olan kininin etkisi olabilir(Sarıçam, 1997).

Talha ve Zübeyr ise Hz. Osman hayatta iken onu eleştirmişler ve aleyhinde bulunmuşlardı. Bunlar başlangıçta Hz. Ali'ye biat etmişler fakat umdukları valilik taleplerine olumlu cevap alamayınca ona karşı çıkıyorlardı(a.g.e.).

Basra Valisi Abdullah ile Talha ve Zübeyr'in Mekke'ye gidip hac dolayısıyla burada bulunan Hz. Aişe'ye katılmaları ve Hz Osman'ın kanını talep etmek üzere biraraya gelmeleri Emevi oğulları için bulunmaz bir fırsattı(a.g.e.).

Hz. Ali'ye ilk tepki Muaviyeden geldiği için ona karşı savaş hazırlığı yapıyordu. Fakat Aişe ve diğerlerinin Basra'ya gittiklerini haber alınca, onların Basra'ya girmelerine ve kan dökülmesine engel olmak için Hz. Ali hemen harekete geçti. Fakat geç kaldığı için Basralılar Hz. Aişe'nin yanında yer aldılar(Karaköse, 2002).

Kasım 656'da meydana gelen cemel Savaşı'nda Hz. Aişe ordusunun mağlubiyeti, bu savaşa katılan Ümeyye oğulları kanadının da mağlubiyeti oldu. Bu savaşta Talha ve Zübeyr öldü-

rüldü(Sarıçam, 1997). Hz. Ali, Hz. Aişeyi hemen güvenlik altına aldı, gereken saygıyı gösterdi ve kendisini Medine'ye gönderdi(Karaköse, 2002).

Muaviye, Cemel Savaşı'na katılmayıp buna seyirci olmakla kalmadı, Hz. Ali'ye karşı ayaklanmaları için Talha ve Zübeyr'e mektuplar yazmıştı(Sarıçam, 1997).

b) Sıffin Savaşı(657) *

Hz. Ali hilafetinin ilk günlerinde Muaviye'ye mektuplar yazarak O'nu biada davet etmişti, ancak bunlara olumlu cevap alamamıştı. Cemel Savaşından sonra da bu isteğini devam ettirdi. Muaviye ise Hz. Ali'yi ilk 3 halifeye haset etmekle ve Hz. Osman'ı öldürmekle, şayet öldürmediğini iddia ediyorsa katilleri himaye etmekle suçluyordu(a.g.e.).

Bu konuda İbn Haldun(1990), şunları yazar: " Osman'ın öldürülmesine engel olmaya gücü yeterken Ali'nin Osman'a yardım etmediğini zannettiller. Bu sahabelerin Ali'nin Osman'a düşmanlık göstererek ona yardım etmediği vehmine kapılmış olmalarından Tanrı'ya sığınırım. Ali, Osman'ı öldürenleri cezaya çarptırmayı, Müslümanların bir imamın etrafında toplanarak birlik oluncaya kadar bunları cezalandırmayı geciktirdi. Bundan sonra Osman'ı öldürenleri cezaya çarptırma imkanı doğacağına inanıyordu.

Sıffin Savaşı'nın en şiddetli anlarında Beni Ümeyye, Muaviye'nin huzurunda toplanıp Hz. Ali'nin yakınlarını Bedir'de öldürdüğünü ve onların intikamının alınmadığını dile getiriyorlardı. Muaviye bunları dile getirmekten

ziyade savaşmak gerektiğini belirtiyordu(Sarıçam, 1997).

Hz. Ali, Fırat kenarına geldiğinde Muaviye'ye uzunca bir mektup yazdı. Bu mektupta özetle "Kendisinin Hz. Muhammed'in yakını ve Muaviye'nin ise ciğer yiyen kadının oğlu olduğunu, dedesi Utbe, amcası Şeybe, dayısı Velid ve kardeşi Hanzala'yı kendisinin öldürdüğünü ve Muaviye'nin bunlara ne kadar benzediğini" yazıyordu(a.g.e.).

Muaviye ise yazdığı mektuplarda "Hz Ali'nin İslam'daki yerini ve Peygamber'e yakınlığını inkar etmediğini ancak Hz. Osman'ın kanını talep ettiğini, Hz. Ali ile aynı soydan geldiklerini ve kendisinin Hz Ali'ye denk olduğunu ıspatlamaya çalışıyordu(a.g.e.).

Hz Ali ile Muaviye arasında aralıklarla 110 gün devam eden Sıffin Savaşını Hz Ali ordusu kazanmak üzere iken Amr b. As'ın tavsiyesi ile Muaviye ordusu mızrakların ucuna Kur'an sayfalarını takarak karşı tarafı Kur'an'ın hakemlğine davet etti(a.g.e.). Hz. Ali askerlerine " bu hiledir, savaşa devam edin" dediyse de etkili olamadı. Askerleri kılıçları bıraktılar ve "kimin halife olacağına hakemler karar versin" dediler(Karaköse, 2002). Çünkü bunlar disiplinsiz ve mutaassıp kimselerdi((Sarıçam, 1997).

Hz Ali savaşma hususunda askerlerine emirlerini dinletemedi. Onun sözüne aldırmayan ve daha sonra "Harici" olan bir grup vardı. Hz. Ali meselelerin hallini hakem kararına bırakmaya razı oldu. Muaviye'nin hakemi Amr b. As, Hz. Ali'nin hakemi ise Ebu Musa el-Eş'ari seçildi(a.g.e.).

Hariciler, meselenin hallini hakeme

havale eden Hz. Ali'yi suçladılar. Hz. Ali'nin ordusu Kufe'ye döndü. Hariciler de ordudan ayrılarak Kufe köylerinden birisi olan "Harura'ya" çekildi. Hariciler hem Hz. Ali ve hem de Muaviye'ye düşman idiler. Her iki grup da haricilerle mücadele etmek zorunda kaldılar(a.g.e.).

Hakemler 659 yılında Ezruh'da bir araya geldiler. Toplantıya Hz. Ali ve Muaviye tarafından 400'er kişi katıldı. Muaviye'nin hakemi Amr b. As'ın, Muaviye'nin veya kendi oğlu Abdullah'ın halife seçilmesi yolundaki teklifini Ebu Musa kabul etmedi. Ebu Musa'nın teklif ettiği Abdullah b. Ömer ise Amr b. As tarafından kabul görmedi. Sonuçta Ebu Musa hem Hz. Ali'nin hem de Muaviye'nin işten el çektilmesini, halifenin bir şura tarafından seçilmesini teklif etti. Amr b. As, bunu kabul etmiş göründü. Önce Ebu Musa'yı konuşturdu. Ebu Musa hem Hz. Ali'yi hem de Muaviye'yi azlettiğini açıklayarak "Kimi ehil görüyorsanız onu halife seçin" dedi. Daha sonra söz alan Amr b. As, Ali'yi azledip Muaviye'yi halife seçtiğini açıkladı. Ebu Musa ve Hz. Ali taraftarları bunu kabul etmediler. Oysa Amr b. As ve Şamlılar Muaviye'ye gidip onu halife olarak selamladılar(Sarıçam, 1997).

Hz. Ali'nin askerleri Nehrivan mevkiine geldiklerinde ikiye bölünürler, ayrılan bu gruba hariciler denir. Bunlar 7000 kişi olup, Hz. Ali'nin Muaviye'nin hilafetini tanımasını kabul etmeyenlerden oluşur. Bu grup Muaviye'ye karşı savaşılmasını ister, Hz. Ali ise Hz. Muhammed'in "Benden sonra sakın kılıç çekmeyin, kafirler gibi fırka fırka

olup da birbirinizi kırmayın" sözü dolayısıyla karşı çıkar. Haricilerin savaşa zorlaması sonucu onların 7000 kişilik ordusundan üç kişi kalmak üzere hepsini kırar. Kurtulan bu üç kişi dağa kaçarak orada ölen yakınlarının öçlerini almaya, bu amaçla devletin ileri gelenlerini öldürmeye karar verirler. Bu üç kişiden Verdân Muaviye'yi, Şebib Bin Becire Mısır Valisi Amr As'ı, Mülcem Muradın oğlu Abdurrahman da Hz. Ali'yi öldürecek. Bu üç fedai ramazanın 19.da cinayetleri işlemeyi kararlaştırırlar. Abdurrahman aynı gün Hz. Ali'yi camide zehirli kılıçla yaraladı ve Hz. Ali ramazanın 21.de şehit oldu. Muaviye uyluğundan bir yara alarak kurtuldu. Amr İbn As o gün yerine bakan vekilinin öldürülmesi ile suikasttan kurtuldu(a.g.e.).

660 yılında Hz. Ali ile Muaviye arasında bir saldırmazlık antlaşması imzalandığından söz edilmektedir. Buna göre biri diğerinin hakimiyet bölgelerine saldırmayacaktı. Ancak yukarıda da konu edildiği gibi Hz. Ali'nin aynı yılın Ramazan ayında şehit edilmesi bunun uygulanmasına fırsat vermemiştir(Sarıçam, 1997).

Hz. Ali'nin vefatından sonra Irak'ta onun oğlu Hasan'a biad edilmişti. Şam ve Mısır dışında Hz. Hasan'a küçümsemeyecek bir destek sağlandı. Hz. Hasan Muaviye'ye mektup yazarak O'nu biada davet etti. Muaviye ise Hz. Hasan'a yazdığı mektupta: "Hz. Hasan'ın hilafete layık olduğunu ancak kendisinin daha tecrübeli ve yaşlı olduğunu söyleyerek Hz. Hasan'ı biad'a davet etti.(a.g.e.).

Muaviye için mektupla halledileme-

yeceğini anlayınca 60 bin kişilik bir orduyla Irak'a yürümeye karar erdi. Bunu öğrenen Hz. Hasan sefer hazırlıklarına başladı ve minbere çıkarak halkı cihada davet etti, fakat halkın gevşek davrandığını gözledi(a.g.e.).

Hz. Hasan Iraklılar'ın savaş taraftarı olmadıklarını gördü ve kendisi de savaş sevmiyordu. Medain dışında sulh taraftarı olduğunu açıklaması, çadırı ile özel eşyalarının kızgın Iraklılar tarafından tahrip edilmesi ve ordusunun dağılmasına yol açmış ve sulh yapmaktan başka çaresi kalmamıştı(a.g.e.).

Hz. Hasan'ın Muaviye ile sulh yaparak halifelığı O'na teslim etmesini Beni Haşimiler'in ileri gelenleri karşı çıkmışlardı. Bunların en başında da kardeşi Hüseyin gelmekteydi(a.g.e.).

Muaviye, Hz. Ali ve taraftarlarına camilerde lanet okutmaya bizzat Şam'da başlatıp uygulamış ve valilere bu doğrultuda talimat verdiği bilinmektedir. Şam'da başlayan Hz. Ali aleyhtarlığı eyaletlerde valiler tarafından daha da ileri götürüldü. Hz. Ali'nin taraftarlarının bulunduğu vilayetlerde valiler Hz. Ali'ye lanet okuyor, sövüyor ve halkı Hz. Ali'ye sövmeye mecbur ediyorlardı(a.g.e.). Bu olaylar daha sonra Alevilerin namazdan ve camiden soğumalarına sebep olacak ve Hacı Bektaş Veli'nin yolu olan 4 kapıdan şeriat basamağı üzerinde durmayı tarikat basamağına daha fazla önem vermelerine ve dergahlarını(cemevleri) kurarak orada toplanmalarına yol açacaktır.

Doç.Dr. İbrahim Sarıçam(1997)'a göre Hz. Hasan'ın eşi Cuda b. Eş'as tarafından zehirlendiği doğru olabilir. Bunu Muaviye'nin yaptırdığı konusun-

da elde kesin deliller yoktur. Üstelik Muaviye ile yapılan savaşta Medain'de ordusunda bulunan bir harici tarafından ağır şekilde yaralanmıştı. Bu yaraların etkisiyle vefat etmiş olabilir. Ancak Muaviye'nin Hz. Hasan'ın vefatına sevindiğine dair rivayetler bulunmaktadır.

İbn Haldun(1990)'a göre Muaviye çağından başlayarak asabiyet, yani devleti kuran ve koruyan kuvvet son derece artmış ve dini duygular zayıflamıştır.

c) Kerbela Faciası

Babasının ölümü üzerine Yezid, Hz. Hüseyin'in biatını almak istedi. Hz. Hüseyin, Yezid'in fasık ve içki içen birisi olduğunu ve bu yüzden ona biat etmeyeceğini, Medine Valisi Velid bin Utbe'ye bildirdi ve Medine'yi terk ederek Mekke'ye gitti. Bunu öğrenen Kufeliler, Hz. Hüseyin'e çok sayıda mektup göndererek Yezid'in halkın rızasını almadan ümmetin başına geçtiğini ve onun yerine kendisine biat edeceklerini bütün güçleriyle onu destekleyeceklerini bildirdiler. Hz. Hüseyin ise, hem Kufeliler ve hem de Basralılar'a yazdığı mektuplarda; Emevilere başkaldırmasının sebeplerini şöyle sıralamıştır: 1.İktidar adaletle hükmetmemektedir. 2.Alah'ın kitabından uzaklaşmıştır. 3.Bid'atları (dine sonradan sokulan şeyler) yaygınlaştırmıştır (Sarıçam, 1997).

Hz. Hüseyin, Kufe'deki durumun doğru olup olmadığını araştırmak maksadıyla amcasının oğlu Müslim Bin Akil'i oraya gönderdi. Akil, Kufe'de 20 bin kişiden Hz. Hüseyin adına biat al-

dı. Bunu öğrenen Yezid, Kufe Valisini görevden alarak onun yerine Basra Valisi Ubeydullah Bin Ziyad'ı atadı. O Akil'i yakalatarak öldürttü ve başını Yezid'e gönderdi(a.g.e.).

Abdullah bin Abbas, Kufelilerin ve fasız olduklarını ve onlara güvenilemeyeceğini, bu yüzden Hz. Hüseyin'in Mekke'de kalmasının doğru olacağını ve eğer Mekke'yi terketmek istiyorsa, Yemen'e gitmesini çünkü orada Hz. Ali'nin çok taraftarı bulunduğunu söyledi. Aynı tavsiyeyi başkaları da yaptı ise de Hz. Hüseyin kararından vazgeçmedi ve aile fertlerini de yanına alarak 9 Eylül 680 tarihinde Kufe'ye gitmek üzere yola çıktı. Yolda, bir yolcudan Akil'in başına gelenleri öğrendi ve geri dönmek istedi, fakat kafilede bulunan Akil'in kardeşleri ve oğulları "Ya intikamımızı alır ya da öldürülürüz", dediler. Bunun üzerine yola devam edildi. Hurr Bin Yezid, bin atlı ile Hz. Hüseyin'in yolunu keserek kendisini Ubeydullah'a götürmek istedi. Hz. Hüseyin, Ubeydullah'a gitmektense ölmek daha iyidir, diyerek bunu kabul etmedi. Sonra bizzat Yezid'in yanına Şam'a gitmek istedi. Ubeydullah, bunu kabul etti ise de yanında bulunan Şemir Bin Zî'l Cevşen, Hz. Hüseyin'in kendisine teslim olmasını istedi. Hz. Hüseyin bunu da kabul etmeyince, Kerbelâ'da konaklamak zorunda bırakıldı. Ubeydullah, Hz. Hüseyin'in sarp ve müstahkem kalelere sığınmasına mani olunmasını ve su ile irtibatının kesilmesini emretti(a.g.e.).

Ubeydullah, 4 bin kişilik ordu ile Ömer bin Sa'd'ın Hz. Hüseyin'in üzerine yürümesini istedi ise de Sa'd önce

bunu kabul etmedi, fakat kendisinin Rey Valiliğinden alınacağı, evinin yıkılacağı, Irak'taki arazisine el konulacağı ve en son kellesinin uçurulacağı tehdidi ile kabul etmek zorunda kaldı ve 4 bin kişilik ordusu ile Kerbelâ'ya geldi. Ayrıca Ubeydullah, Hz. Hüseyin'e yardım etmelerini engellemek maksadıyla Kufelilerden buluğ çağına gelen herkesi Nuhaile'de topladı(a.g.e.).

Başta Hz. Hüseyin olmak üzere 72 arkadaşı, çocukları ve ailesi susuzluğa mahkûm edildi. Önce yanındaki bütün arkadaşları öldürüldü. Bu sırada Hz. Hüseyin, Ali oğlu Abbas'ı karşı tarafa elçi olarak gönderdi. Abbas, çocuklara su verilmesini, onları Rum, Çin veya Hind'e götüreceğini ve kendilerine kıyamete kadar düşmanlık edilmeyeceğini söyledi. Bu konuşmadan etkilenen askerler bu işten vazgeçmek istediler, fakat **Bahteri Bin Rebia, Şeys Bin Rebia ve Şimr Bin Zî'l Cevşen** ve askerlerin başında bulunanlar bunu engellediler. Bunun üzerine çarpışma iki kişinin düellosu şeklinde başladı. Hz. Hüseyin önce **Temim Bin Kahta** ile dövüştü ve onu bir kılıç darbesiyle öldürdü ve karşısına bir başka dövüşçü istedi ve karşısına Arap dünyasında dövüşçülüğü ile meşhur **Zeyd Ebtahi'yi** çıkardılar. Hz. Hüseyin onu da bir vuruşta ikiye bölerek atından yere düşürdü.(Fuzuli,1971).

10 Ekim 680 tarihinde Hz Hüseyin'in yanındakilerle Ömer Bin Sa'd'ın kuvvetleri arasında ferdi mücadele şeklindeki savaşta çok sayıda kayıp verdiğini gören Kufe ordusu toplu hücumla geçti. Şemir Bin Zî'l Cevşen Hz. Hüseyin'e saldırmaları için haykırdı. Bunun

üzerine askerler her taraftan saldırdılar. **Zür'a Bin Şerik et-Temim** sol eline ve omzuna darbelerde bulundu, Hz. Hüseyin sendeleyerek yürümeye çalışırken **Sinan Bin Enes** mızrağıyla saldırarak Onu yere düşürdü. Şemir, Havaley B. Yezid el-Asbahiye kafasını kesmesi için haykırdı. O bunu yapamadı. Son olarak **Sinan bin Enes en- Nehai**, atından inerek Hz. Hüseyin'in başını gövdesinden ayırdı(Sarıçam, 1997).

Fuzuli(1971)ye göre, Hz. Hüseyin'i şehit eden **Şimr Bin Zi'l Cevşendir**. Hz. Hüseyin şehit edilmeden önce ay, gün ve vakti sordu. Aldığı cevap: **Muharem ayı, Cuma günü ve namaz vaktidir**. Onun üzerine kibleye dönerek namaz kılmaya başladı ve secdede iken **Şimr Bin Zi'l Cevşen onun kafasını kılıçla kopardı**.

Ubeydullah'ın emri üzerine Hz. Hüseyin'in cesedi atlara çığnetildi. O ve arkadaşlarından şehit olanların sayısı 72 idi. Bunların cesetleri ertesi günü El-Gadiriye köylüleri tarafından defnedildi(Sarıçam, 1997).

Tarih filozofu ve sosyolojinin kurucusu İbn Haldun(1990)'a göre Hz. Hüseyin, içtihat sahibi, yani ayet ve hadislerden kendi düşünce ve aklı ile hükümler çıkarmaya muktedir ve ehliyetli olup, diğer müçtehitler içinde bir örnek teşkil ediyordu. Yezit adaletli bir halife olmadığı için onun emriyle Hz. Hüseyin ve taraftarları ile savaşmak caiz değildir. Hüseyin'e karşı asker göndermesi Yezidin fasıklığını kuvvetlendiren işlerinden birisidir. Bundan ötürü bu savaşta öldürülen Hüseyin şehittir,ecirli ve sevaplıdır.

Sonuç

Müslümanlar arasındaki ayrılığın kökleri, Hz. Muhammet'in yaşadığı döneme kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Ancak bunun Hz. Muhammet'ten sonra açığa çıktığını biliyoruz. Hz. Muhammet'in ölümünden sonra, Hz. Ali, ona olan yakınlığı ve akrabalığı dolayısıyla halife olmayı beklemiştir. Bu gerçekleşmeyince her insan gibi o da üzülmüş fakat bunu açığa vurmamıştır. Eşi Hz. Fatma, Fedek Hurmalığını kendisine miras olarak vermeyen birinci Halife Ebubekir'e darılmıştır. Hatta Hz. Ali, o ölünceye kadar Ebubekir'e biad etmemiştir. Hz. Ebubekir ölünce sırasıyla Ömer ve Osman halife oldular. Halife Osman'ın halifeliğinin ilk 6 yılında Hz. Ali, halife Osman'a muhalefet etmedi. Fakat Halife Osman'ın daha sonraki yıllarda, valiliklere ve devletin çeşitli makamlarına akrabalarını getirmesi bir takım huzursuzluklara yol açmıştır. Halife Osman'ın öldürülmesi ve yerine Hz. Ali'nin halife seçilmesi, Emevi soyundan olan Muaviye ile arasında mücadeleye yol açmış ve Sıffin Savaşı olmuştur. Bu savaşta Muaviye'nin askerlerinin kılıçlarına Kur'an ayetlerini takmaları Hz. Ali'nin mutassıp olan askerlerinin Muaviye askerlerine saldırmasını engellemiştir. Kur'an ayetlerinin kılıçlara takılması İslam dünyasındaki ilk din istismarı olsa gerektir. Bunun üzerine halife seçimini hakem olayına bırakmışlar ve oradan da bir sonuç çıkmayınca, birisi Hz. Ali yönetiminde başkent Kufe olmak üzere, diğeri Muaviye yönetiminde ve Başkent Şam olmak üzere iki ayrı İslam Devleti kurulmuştur. Sonra Hz. Ali'nin

camide bir harici tarafından öldürülmesi ve daha sonra oğlu Hz. Hüseyin'in Kerbela'da Muaviye'nin oğlu Yezid'in askerleri tarafından hunharca şehit edilmesi Alevi-Sünni ayrılığının miladını oluşturmuştur.

II. TÜRK TARİHİNDEKİ OLAYLAR

Anadolu Selçuklular dönemindeki Babai isyanı, Osmanlılarda Şeyh Bedrettin ve Şahkulu Ayaklanmaları, Şah İsmail ve Yavuz Selim Hesaplaşması ve Çaldıran Savaşının sonuçları, Yeniçeri Ocağının kapatılması Anadolu Aleviliğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

BABAI AYAKLANMASI(1240)

Anadolu'da Aleviliğin oluşmasında en etkili olan tarihsel olaylardan birisi Babailer ayaklanmasıdır. Tarihsel kaynaklar, bu ayaklanmanın önderlerini Baba İlyas ve Baba İshak olarak göstermektedirler.

1071'de Alpaslan'ın Anadolu'nun kapılarını açmasından sonra buraya gelen Türkler, toprağa yerleşerek, yerleşik bir hayat sürmeye başlamışlardır. Bunların inançları çoğunlukla Sünni karakterde idi. Buna karşılık Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Türkler ise göçebe bir hayat sürdüler ve bunların inançları daha önceki Türklerden farklı bir karakter arz etmektedir. İslamiyet Türkler arasında yayılmaya başladığında bu Türkmenler yeni dini daha önce inançları ile kaynaştırarak benimsemişlerdir(Ocak, 1996).

Anadolu'ya gelen bu Türkmenlerin başında dervişleri ve dini liderleri bulunmakta idi. Bunlardan Baba İlyas

Amasya'nın Çat köyüne yerleşmiş, burada halkın hayvanlarını parasız olarak gütmüştür. Bunun yanında karı-koca arasındaki geçimsizlikleri giderebilmek ve hastaları iyileştirebilmek için muskalar yazmış ve hatta sihirbazlık yapmıştır(Bozkurt, 1990). Halk, Baba İlyas'ı sevmekte ve onun kerametine inanmaktadır. Baba İlyas Çat Köyünde bir dergaha kurarak burada kadın ve erkeklerin birarada bulundukları dinsel törenler düzenlemiştir. Onun mensup olduğu tarikatın Yesevilik mi, yoksa Vefailik mi olduğu kesin olarak bilinmiyor(Ocak, 1996).

Bazılarına göre Baba İlyas, Horasandan gelmiş ve Kayseride kadılık yapmıştır(Çamuroğlu, 1998). Halkın gözünde o bir veli ve hatta bir peygamberdir. Nitekim halk onun için "La ilahe illallah Baba Resülullah" demeye başlar(Turan, 1980). Baba İlyas'ın torunu Elvan Çelebi, dedesinin peygamberlik iddiasının doğru olmadığını ve bunun bir iftira olduğunu söylemiştir(Bozkurt, 1990). Yine ona göre Baba İlyas Türkmenleri II. Gıyasettin Keyhüsrev'e karşı ayaklandırmıştır(Ocak, 1996).

Kısa sürede Amasya, Çorum, Tokat, Sivas ve Bozak yöreleri Baba İlyas'ın etki alanına girdi ve 1240 sonbaharında II. Gıyasettin Keyhüsrev'in askerlerinin Çat köyünü basmaları üzerine Amasya'ya sığındı(Çamuroğlu, 1998).

Ayaklanmanın ikinci ismi, büyük ihtimalle Baba İlyas'tan ilham alan bir derviş olan Baba İshak'tır. O, Baba İlyas'a benzer kişiliği ile Kefersud bölgesi diye bilinen ve Fırat, Suriye ve Torosların sınırlarındaki bölgeleri kapsa-

yan alanda, yöre halkıyla çok yakın ilişkiler kurmuştu. Onun etkinlik alanı, Malatya'dan Suriye sınırlarına ve hatta Suriye içlerine kadar yayılmıştı. Gerek Baba İlyas ve gerekse Baba İshak, Hristiyan köylerini de etkiliyordu ve topluluk Hristiyan üyelere de sahipti(Çamuroğlu, 1998).

Ayaklanmanın Sebepleri Ekonomik Sebepler

Baba İlyas ayaklanmasının çeşitli sebepleri bulunmakla birlikte bunun daha çok ekonomik sebeplere bağlı bir isyan olduğu kabul edilmektedir. Örneğin, Rus Türkolog Gordlevski ayaklanmanın ekonomik sebeplerle doğan bir köylü ayaklanması olduğunu iddia eder(Ocak, 1996). Prof. Dr. Mustafa Akdağ, "Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi" adlı eserinde, Babailer ayaklanmasını diğer bir çok olay gibi ekonomik krize bağlıyor. Ona göre kriz karşısında rindliği ve dervişliği geçim kapısı olarak gören serseriler bu ayaklanmayı gerçekleştirmişlerdir. Ayaklanma, ekonomik kriz içinde bulunan halkın mal ve ganimet için giriştikleri bir eylemdir.

Yine Prof. Ahmet Yaşar Ocak(1996) da ayaklanmanın sebebi olarak ekonomik etkene özel bir önem veriyor. Ona göre 13. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu Selçuklularında toprak rejimi bozulmaya başlamış ve köylerde önemli özel mülklere sahip bir toprak aristokrasisi türemiştir. Bu durum hem köylüleri devletten soğutuyor hem de Türkmenlerin hayvanlarını otlatacak mera ve kışlak bulmalarını güçleştirerek toplumsal huzursuzluğu artırıyordu. Bu

duruma bir de Moğolların önünden kaçan Türkmenlerin Anadolu'da yarattığı nüfus yoğunluğunun ortaya çıkardığı sorunlar eklenmiştir.

Türkmenler için geçim koşulları daha da güçleşmişti. Sürekli savaşların mali yükünü halk çekiyor, vergileri halk ödüyor, devlet örgütü son derece kötü çalışıyor, bütün sosyal sınıflar durumdan şikayetçi bulunuyordu. 1237 yılında, yöneticilik vasfı bulunmayan II. Keyhüsrev'in saltanata gelişi ile huzursuzluk son sınıfa ulaşmıştı(Yetkin, 1974).

Yeterli mera ve kışlak bulamamaktan zaten zor durumda bulunan ve bir de hoşgörüsüz vergi memurlarının ağır vergileri altında ezilen Türkmenler, ekonomik bakımdan çok zor koşullarda yaşıyorlar ve bu duruma düşünce ister istemez yaşayabilmek için yağma hareketlerine girişmek zorunda kalıyorlardı (Ocak, 1996).

Dinsel Sebepler

Türkmenlerle yerleşik halk arasındaki farklılıklardan birisi de din alanıdadır. Yerleşik halk medreselerde öğretilen ve devletin resmi desteğini sağlayan Sünni Müslümanlığı benimsemişlerdi. Buna karşılık Türkmenler sürekli göçebeliğin gerektirdiği hayatı yaşıyor ve böylece Sünni Müslümanlığın beklediği namaz, oruç, gibi ibadetleri yerine getiremiyorlardı(Ocak, 1996). Belki de bunun için zamanları olmadığı gibi bu konuda yeterli bilgilere de sahip değillerdi.

Reha Çamuroğlu(1998)'na göre yerleşik hayatı yaşayan ve okuma-yazma bilmeyen insanlar Sünni Müslümanlığın gereklerini yerine getirebiliyorlarsa

göçebe Türkmenler de isteselerdi bunu yapabilirlerdi, fakat onlar bu kurallara tepki gösterdikleri için bir Sünni gibi İslam'ı yaşamıyorlardı.

Siyasal Sebepler

İsyanı teşvik eden siyasal sebeplerin başında II. Keyhüsrev'in kötü yönetimi gelmekte idi. Buna içeriden ve dışarıdan gelen tahrikleri ekleyebiliriz. Bundan başka Anadolu'da ve kuzey Suriye'de yağma hareketlerine girişen Harezmi Türkleri'nin kışkırtmaları akla geliyor. I. Alaeddin Keykubat zamanında Orta Anadolu'ya yerleştirilen Harezmîler sultanın ölümüne kadar ona sadık kalmışlardır, II. Gıyasettin zamanında durum değişmiştir. Yeni Sultan etrafındaki bazı kimselerin kışkırtmasıyla Harezmîlerin isyan edeceklerini düşünmüş ve reisleri Kayır Han'ı yakalatmıştır. Bu olay ve yaşadıkları baskılar, aslında hiç de isyana niyetli olmayan Harezmîleri ayaklanmaya zorladı. Harezmîler, Malatya üzerinden ilerleyerek bütün Güney Doğu Anadolu Bölgesini yağma ettiler. İşte tam bu sırada Baba Resul isyanı patlak verdi. Her iki olayın aynı anda meydana gelmesi ister istemez akla baba Resul ile Harezmîler arasında bir işbirliğinin bulunabileceğini akla getirmektedir(Ocak, 1996).

Sosyal Sebepler

Anadolu'da yaşayan Türkmenlerin çoğu göçebe iken daha önceki göç dalgası ile gelen Türkler şehir ve köylere iskan edilerek yerleşik hayata geçmişlerdi. yerleşik olanlar göçebeleri küçümseyiyorlardı(Ocak, 1996).

Diğer taraftan Anadolu Selçuklu hükümeti devlet işlerinde Türkmenlere

sırt çevirip özellikle İran unsurlarını tercih ederek adeta şehirli Türklerin duygularını paylaşıyorlardı. Bürokraside yüksek kademeleri işgal eden İranlılar da Türkmenlere karşı iyi davranmıyorlardı(Sümer, 1999)

Ayaklanma

Baba İshak, Türkmenlere uğradıkları haksızlıkları anlatıyor, buna karşılık Selçuklu Devleti ileri gelenleri ile zenginlerin ahlak kurallarından ne kadar uzaklaştıklarını açıklıyordu. Kendilerinin de diğer insanlar gibi eşit haklara sahip olduklarını fakat haklarının bu azınlıklar tarafından gasp edildiğini bildiriyordu. Baba İshak, Selçuklu Devletinin yıkılacağını onun yerine yeni bir düzenin kurulacağını Türkmenlere va'dediyordu. Bunun için Türkmenler dışında öteki etnik ve dinsel gruplara da çağrıda bulunuyordu(Yetkin, 1974).

İbn-i Bibi'ye göre Baba Resul propagandalarında elde edilecek mal ve ganimetlerin isyana katılanlar arasında ortaklaşa pay edileceğini, isyana katılmayanların ise hiç acımadan öldürüleceğini, özellikle vurguluyor ve bu mesajın herkes tarafından duyulmasını sağlıyordu. Filan ayın filan gününde harekete geçin, şeklinde ayaklanmanın tarihini de belirlemişti. Baba İlyas, Türkmenler arasına gönderdiği halifeleri aracılığıyla onların memnuniyetsizlik duygularını tahrik etmekten de geri durmuyordu(Tekin, 1979).

Babai isyanını nakleden kaynakların hemen tamamı, olayların Baba İshak tarafından Maraş ve Elbistan mıntıkasında girişilen faaliyetlerle başladığını haber verirler. Halbuki bazı XV. Ve XVI. Yüzyıl Osmanlı kayıtları, şüphesiz

daha eski kaynaklara dayanarak, ilk teşebbüsün Baba İlyas üzerine ansızın saldırmakla Selçuklu Sultanından geldiğini belirtirler. Onlara göre Sultan, uzun zamandan beri Baba İlyas'ın müritleriyle bir ayaklanmaya girişeceğinden şüphelendiği için şeyhin hareketlerine meydan vermeden askerlerini onun üzerine saldırtmıştır (Ocak, 1996). Hatta XIX. yüzyıl tarihçilerinden Hayrullah Efendi, ortalıkta Baba İlyas'ın Selçuklu tahtını ele geçirmek maksadıyla harekete geçeceğine dair, dedikodular dolaştığını duyan Sultan'ın Amasya'ya saldırı düzenlediğini yazmaktadır (Tekin, 1979).

Baba İlyas'ın Amasya'ya sığınması ve Selçuklu askerlerinin Amasya'yı kuşatması üzerine o sırada Kefersüd'de bulunan Baba İshak vergi toplayıcılarla giriştiği bir tartışmayı ileri sürerek topluluk üyeleri ile birlikte ayaklandı (Çamuroğlu, 1999).

Baba İshak ve büyük çoğunluğu Türkmenlerden oluşan ordusu, önce Kafersüd'ü işgal ettiler, sonra Adıyaman, Gerger ve Kahta'yı ele geçirdiler. Yollarının üstüne her yeri ve herşeyi yağmalayarak Malatya'ya doğru ilerlediler (Ocak, 1996).

Malatya Valisi **Muzafferüddin Alişir** kendi garnizonunun yetersiz olduğunu anlayarak şehirden topladığı gönüllülerle Malatya dışına çıktı ve Babaileri orada karşıladı. Büyük bir bozguna uğrayarak şehre sığındı. Kürtlerden ve Germiyanlılardan yeni kuvvetler oluşturdu. Fakat Elbistan'da yapılan ikinci savaşta da bozguna uğradı (Çamuroğlu, 1999).

Babailer; erkek-kadın ve çocuklar-

dan oluşan büyük bir kalabalık halinde Amasya'ya doğru ilerlemeye devam ederken yol boyunca kendilerine katılan göçebe ve köylülerle bir çığ gibi büyüdüler. Bu arada Sivas'a gönderdikleri büyük bir grup şehir garnizonunun ve iğdişlerin şehri savunmalarına karşılık şehri ele geçirmeyi başardı. Amasya'ya yaklaştıklarında Selçuklu Sultanı II. Gıyasettin Keyhüsrev Konya'yı güvenli görmeyerek ailesini ve hazinesini alarak Kubadabad sarayına kaçtı ve büyük bir Selçuklu ordusunu Babailer üzerine gönderdi (Çamuroğlu, 1999).

Bütün bunlar olurken Baba Resül hala Amasya Kalesinde bulunuyordu. Üstüne gelen kuvvetlere karşı savunma tedbirleri alırken Hacı Mübariziddin Armağan Şah kendisini bastırdı. Baba Resül ve adamları şiddetle karşı koymalarına rağmen ağır bir yenilgi aldılar. Baba İlyas yaralı olarak yakalandı ve idam edildi. Cesedi gün boyunca surlarda asılı kaldı. Daha sonra Hacı mübarezziddin onu parçalara ayırttı. Amacı onun hiç sanıldığı gibi insanüstü kuvvetlere sahip bir varlık olmadığını taraftarlarına göstermekti (Çamuroğlu, 1999).

Baba İlyas bazı kaynaklara göre çatışırken, bazı kaynaklara göre yaralarından dolayı bir süre sonra, başka kaynağa göre de asılarak ölmüştür (Çamuroğlu, 1999).

Bu olaydan kısa bir süre sonra Amasya önlerine gelen Babailer, Baba İlyas'ın verdiği hırsıyla, Selçuklu ordusunu bir kere daha bozguna uğratarak Hacı Mübariziddin Armağan Şah'ı öldürdüler. Artık önlerindeki hedef Konya idi. Erzurum sınır boylarından getir-

tilen bir Selçuklu ordusunu da Kayseri yakınlarında dağıtarak Kırşehir'e doğru ilerleme başladılar ve Malya ovasında konakladılar(Çamuroğlu, 1999).

Bu çatışmalar sırasında II. Gıyasettin bu iş için hazinesini kullanarak Emir Necmüddin komutasında 1000 kadar ağır zırhlı, ücretli Frank askerini de içeren, Kürtler ve Gürcülerden de oluşan ordusunu hazırladı. Nihayet 1239-1240 yılında iki kuvvet Malya ovasında savaş nizamı aldılar. İlk saldırı Babailerden geldi, fakat bunların temel silahları ok ve yaydı, düşmanın yenileceğini görerek hırsıyla saldıran Selçuklu ordusu karşısında bozguna uğradılar, kadın ve çocuklar hariç 4 bin Babai kılıçtan geçirildi. Bu sırada Baba İshak da öldürüldü ve 600 kişi esir edildi (Çamuroğlu, 1999).

Bazı yazarlara göre Baba İlyas İsyan olayının tamamen dışında tutulmuştur. Görünüşe göre bu eğilim H. Hüsamettin tarafından benimsenmiş ve daha sonrakilerce takip olunmuştur. Ona göre Baba İlyas hiçbir zaman Baba İshak'ın yaptıklarını tasvip etmemiş, hatta sonuna kadar halifesine karşı koymuştur(Tekin, 1979).

Sonuç

Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasal çöküşünün başlangıcı Babai ayaklanmasıdır. O zamana kadar saldırmak için hazır bekleyen Moğollar bu olaylardan sonra Anadolu Selçuklu Devleti'ne saldırma cesaretini göstermişlerdir. 1243 yılında Moğollarla yapılan Köseadağ Savaşı'nda Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyasettin Keyhüsrev bu savaşta Türkmenleri yanında bulamamış-

tır. Türkmenler, hem Moğollara hem de Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı savaşmışlardır(Çamuroğlu, 1999).

İsyandan kurtulanlar Anadolu'nun özellikle beylikler döneminde Orta, Batı ve Kuzeybatı Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleşmişlerdir(Ocak, 1996). Babai tarikatı şeyhlerinden olan Hacı Bektaş Veli Babai ayaklanmasına taraf tar olmasına rağmen bu savaşa katılmamıştır. Fakat kardeşi Menteş bu savaşta öldürülmüştür(Eröz, 1990). Bu olaylardan sonra Hacı Bektaş Veli, Hristiyanlığın yaygın olduğu Sulucakarahöyük'e yerleşti. Buradaki Hristiyanları sevgi ile İslam Dini'ne çağırarak onların bu dini benimsemelerini sağladı ve böylece Anadolu'nun Türkleşmesini ve İslamlaşmasına katkıda bulundu.

Daha sonra Anadolu'daki Türkmen boylarını biraraya getirmiş, Alevilikte dedelik kurumunu kurarak çeşitli ocakları birbirlerine ve son ocak olarak da bunların hepsini kendisine bağlı bir örgüt haline getirmiştir. Türkmen boyları arasında dayanışma ve sosyal kontrolü sağlamıştır. Ayrıca onun ölümünden sonra kurulan Bektaşî tarikatı kendisini mürşit olarak kabul etti. Böylece sağlıklı ve öldükten sonra kendisinden feyz alan insanları ahlak bozukluklarından kurtararak topluma ve insanlığa faydalı, olgun insan(insan-ı kamil) olarak yetiştirilmesinde etkili olmuştur, diyebiliriz.

ŞEYH BEDRETTİN İSYANI

Şeyh Bedrettin'in Hayatı

Şeyh Bedrettin 1358-1359 yıllarında Edirne yakınlarında Karaağaç ile Diemetoka arasında bulunan Samona'da

doğdu. Babası **İsrail**, Simavna Kadısı olduğu için bu adla anılmaktadır. Fakat sonradan tam bir yakıştırmadan ibaret olan Kütahya'nın Simav ilçesine bağlanarak Bedrettin-i Simavi adıyla anılmaya başlanmıştır. Babası İsrail, Samona (Simavna)'nın hem kadısı hem kale komutanı, annesi ise Dimetoka Kalesi Rum Beyi'nin kızı olup sonradan Müslüman olan **Melek Hatundu**. Şeyh Bedrettin'in torunu **Hafız Halil**'in kaleme aldığı manzum **Menakıb-ı Şeyh Bedrettin**'deki bilgilere göre Bedrettin, Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat'ın soyundan gelmiştir. Bedrettin'in cediti olan Aldülaziz, Osmanlıların Rumeli fethine başladıkları zaman onlarla birlikte savaşa katılmış ve Dimetoka savaşında şehit olmuştur (Yücel, Sevim, 1990). Ancak bazı son dönem araştırmacıları Bedrettin'in soyunu Selçuklu hanedanına bağlayan rivayetin siyasal amaçlarla uydurulduğunu düşünmektedirler.

Şeyh Bedrettin, ilk önce babasından dini eğitim-öğretim görerek Kur'an-ı Kerim okumasını öğrendi (Fındıkoğlu, 1976). Sonra doğum yeri olan Simavna'dan başlayarak çeşitli hocalardan Sünni inanca uygun eğitim gördü (Anıl, 1995). Daha sonra Edirne'de **Mevlana Yusuf** adlı bilginden sarf, nahiv (gramer), **Şahidi** isimli hocadan tefsir dersleri aldı. Bu hocanın ölümü üzerine 20 yaşında Bursa'ya giderek kazaskerin oğlu Musa Çelebi'ye konuk oldu ve onunla birlikte kazaskerden dersler aldı. Bir yıl sonra Konya'ya giderek **Mevlana Feyzullah** adlı bir bilginden astronomi ve astroloji dersleri gördü. Ardından Kudus'e gitti ve İbn Aklan'ın ders-

lerini takip etti. Daha sonra Suriye'ye ve Mısır'a gitti. Kahire'de Seyyid Şerif Mübarek Malik'in derslerini izledi (Fındıkoğlu, 1976).

Ayrıca Kahire'de o devrin ileri gelen bilim adamlarından ilahiyat, felsefe ve mantık dersleri aldı ve böylece olgun ve saygın bir bilim adamı oldu. Bu arada Kahire'de münzevi bir hayat yaşayan ünlü mutasavvıf **Hüseyin Ahlati**'den tasavvuf dersleri aldı. Sonra Şeyhi'nin emriyle Tebriz'e giderek orada bulunan Timur'un huzurunda diğer bilim adamlarıyla yaptığı tartışmalarda büyük bir ün kazandı (Anıl, 1995). Bunun üzerine Kahire'ye döndüğünde Memluk Sultanı Berkuk'un oğlu Ferrec'in eğitilmesi için hoca olarak atandı (Öztuna, 1977). 1397'de Şeyh Hüseyin Ahlati'nin ölümü ve onun vasiyeti üzerine Tekke'nin şeyhi oldu. Ancak 6 yıl sonra 1403'te Anadolu'ya dönmek üzere ailesi birlikte Kahire'den ayrıldı (Ocak, 1998).

1402 Ankara Savaşında Yıldırım Beyazıt Timur'a yenilerek ona esir olmuştu. Beyazıt'ın ölümü üzerine Timur ülkesine dönerken Anadolu'nun bütün hazinelerini götürmüş, başkent olan Bursa'daki bütün arşivleri yakırmış ve en kötüsü de 4 başlı bir Osmanlı Devleti bırakmıştı (Güngör, 1975). Beyazıt'ın oğulları arasında taht kavgaları başlamış ve bu 11 yıl sürmüş, böylece Osmanlı devleti 100 yıllık bir gerilime dönemine girmiştir.

Bayezıt'ın 6 oğlu olup bunlardan Ertuğrul Ankara savaşına katılmamıştı çünkü onun yaşı küçük olduğu için Bursa'da bırakılmıştı. Diğerleri ise büyükten küçüğe Süleyman, İsa, Mehmet,

Musa ve Mustafa idiler. En küçüğü olan Mustafa savaştan sonra bütün aramalara rağmen bulunamamıştı. Bazı kaynaklara göre Timur, Mustafa Çelebi'yi beraberinde Semerkand'a götürmüştü (Uzunçarşılı, 1988).

Timur, planladığı gibi Osmanlı Devletini Beyazıt'ın 4 oğlu arasında taksim etti. Buna göre Rumeli tarafını Süleyman'a, Balıkesir bölgesini İsa'ya, Bursa bölgesini Musa'ya, Amasya bölgesini ise Mehmet Çelebi'ye verdi, böylece 11 yıllık bir kargaşa ve karışıklık anlamına gelen **fetret devri** başladı (Şahin, 1989).

Bu mücadelede önce Mehmet Çelebi, İsa Çelebi'yi ortadan kaldırarak Balıkesir ve Bursa'yı kendi topraklarına kattı. Süleyman Çelebi, Musa Çelebi ile Edirne tarafında yaptığı savaşta onu önce yendi fakat kendisinin içki ve eğlenceye düşkünlüğü ve yanında çalıştırdığı kişilere karşı keyfi ve despotça davranışları yüzünden ondan yüz çevirdiler ve bunların çoğu sonra Musa Çelebi'yi tuttular ve bunların yardımıyla Musa Çelebi Süleyman Çelebi'nin ordusunu yendi ve Edirne'ye girdi. Süleyman Çelebi kaçmaya çalışırken yolda Musa Çelebi'nin adamları tarafından öldürüldü. Musa Çelebi, Süleyman Çelebi'nin ölümünden sonra Edirne'de hükümdar oldu. (Güngör, 1975).

Şeyh Bedrettin Anadolu'ya geldiğinde Yıldırım Beyazıt'ın oğulları arasında taht kavgası bütün şiddetiyle devam etmekteydi. Önce Karaman, Germiyan, Aydın gibi Alevilerin bulundukları yerleri dolaşarak düşüncelerini onlara aşılayan Şeyh Bedrettin, böylece tasarladığı hareketleri daha çok batını düşün-

ce ve mezhep taraftarı olan Aleviler ile Bektaşilerle yapmayı planlıyordu (Anıl, 1995). Daha sonra Kütahya yoluyla seyahat ederken Domoniç dağlarında Torlaklarla karşılaşır. Onlara yapılan görüşmeler sonunda Torlaklar Bedrettin'i şeyh olarak benimserler. Bedrettin hareketinin diğer ileri gelenleri Torlak Kemal bunlar arasındadır (Öztuna, 1977).

Şeyh Bedrettin bir yıl kadar Batı Anadolu'da bulundu ve sonra Edirne'ye geçerek henüz hayatta olan anne ve babasını ziyaret edip bir süre onlarla kaldı. Şeyh Bedrettin o sırada Edirne'de hüküm süren Musa Çelebi ile karşılaştı (Ocak, 1998), o, Bedrettin'in zeka ve bilgisine hayran kalmış ve onu kazaskerlik makamına getirmiştir. O tarihlerde Şeyhülislamlık makamı olmadığından kazasker, devletin kaza kuvvetinin başı, baş hakimi, bütün kadılının amiri ve hükümdarın divandaki en nüfuzlu üyesidir (Meydan Larousse). Şeyh Bedrettin'in kazaskerliğe getirilişinde, onun bilimsel kimliği ve şöhreti etkili olduğu kadar Alevi Yörükler ve heteredoks köylüler üzerinde büyük etki ve saygınlığı da büyük rol oynamıştır. Bu görevde üç yıl kadar kalmıştır (Ocak, 1998).

Ayrıca Bedrettin, kazasker olarak görevlendirildiği zaman kendi inançlarına yakın kimseleri yetkili makamlara tayin ettiği gibi bunları dirlik sahibi yaparak taraftarlarını hem sayı bakımından artırdı ve hem de onların sosyal ve ekonomik bakımdan güçlenmelerini sağladı. Böylece bir taraftan düşünsel yönden propaganda faaliyeti içine girerken öte yandan adamlarını devletin

ve toplumun kilit mevkilerine getirmeye çalıştı (Anıl, 1995).

Fetret devrinin son perdesi Mehmet Çelebi ile Musa Çelebi arasında olmuştur. Musa Çelebi, Müslüman ve Hristiyan ayrımı yapmadan bütün halka değer veriyordu. Buna karşılık Mehmet Çelebi toprak sahiplerini tutuyordu. Bunun için Musa Çelebi'nin mal ve mülklerinden mahrum ettiği Tımarlı ve Zeametliler Mehmet Çelebi'ye taraftar olmuşlardır (Fındıkoğlu, 1976).

Süleyman Çelebi'nin oğlu Orhan Çelebi Bizans'ta mülteci idi, Bizanslılar onun yanına asker vererek amcasına karşı savaşa gönderdilerse de yenildi. Musa Çelebi bunun üzerine İstanbul üzerine yürüyüp şehri kuşattı. Bizans çok sıkıntılı durumdaydı ve bu durumdan kardeş kavgasından faydalanarak kurtuldu. O sırada Mehmet Çelebi Rumeli'ye geçmek istiyordu, fakat Gelibolu yakası Musa Çelebi'nin elinde olduğu için o yol kapalıydı. Bizanslılar, Mehmet Çelebiyi Üsküdar'dan karşıya geçirdiler. Çatalca tarafında yapılan savaşta Mehmet Çelebi yenildi ve İstanbul'a sığınarak hayatını kurtardı. Tekrar Anadolu'ya geçerek asker topladı, Rumeli'ye geçti ve bu defa da yenildi fakat amacından vazgeçmedi. Musa Çelebi de Süleyman Çelebi gibi çevresindeki insanlara iyi davranmıyor (Güngör, 1975) ve onlara güvenmiyordu. Çünkü kardeşi emir Süleyman'a bağlılıklarını bozarak yanına gelenlerin bir gün kendisine de ihanet edeceklerini düşünüyordu (Öztürk, 2002). Ayrıca yönetime getirdiği kişiler de değerli insanlar değildi. Bu yüzden beyler kendisinden yüz çevirdiler ve el altından Mehmet

Çelebi'ye haber salarak onun üçüncü defa yaptığı Rumeli seferinde Samakov yakınındaki Çamurlu Derbentte yapılan savaşta Musa Çelebi'nin ordusu bozuldu ve kendi atının ayaklarının bataklığa saplanması yüzünden esir düştü ve idam edildikten sonra Bursa'ya Yıldırım Beyazıt Türbesi'ne defnedildi (Güngör, 1975).

Mehmet Çelebi, Musa Çelebi'yi yendikten sonra tahta geçti ve Musa Çelebi taraftarlarının çoğunu idam ettirdi, ancak devlete hizmetlerinden dolayı Muhaloğlu Mehmet Bey affedildi, Şeyh Bedrettin'i ayda 1000 akçe maaşla "dinsel bilim ve gerçekleri yaymak ve isteyenleri aydınlatmak" göreviyle İznik'te ikamete mecbur edilmiştir. Bazı kaynaklar bu durumu bir mükafatlandırma olarak değerlendirirken bazıları için bu bir sürgünden başka bir şey değildir (Anıl, 1995).

Şeyh Bedrettin'in Eserleri ve Düşünceleri

Şeyh Bedrettin'in eserlerinin tamamı, ne oryantalistler ve ne de Türk Kültür Tarihi araştırmacıları tarafından sağlam bir şekilde tespit edilmiştir. Osmanlı yazarları bunların sayısının 38 olduğunu yazmışlardır. Basılan-basılmayan, elde mevcut olan-olmayan eserlerinin hepsi Arapça'dır. Şeyh Bedrettin'in adı anılan eserleri şunlardır (Fındıkoğlu, 1976):

Fıkha Ait Eserleri

1. Letaif'ül İşaret
2. Cami'ul Fusuleyn
3. El-Teshil

Tasavvufa Ait Eserleri

4. Matla Şerhi
5. Meserret'ül Kulub

6. Varidat
7. Füsusu'l Hikem Haşiyesi
- Tefsir ve Gramerle İlgili Kitapları**
8. Nuru'l Kulub
9. Ukudü'l Cevahir
10. Çirag'ül Fütuh
11. Tarikat'a Dair

Çirag'ül Fütüh ve Tarikat'a Dair adlı eserleri elde mevcut değildir. Şeyh Bedrettin, döneminin parlak bilim ve düşünce adamı idi. Ona göre zeki insanları ahmaklardan ayıran imtiyaz, başkalarının düşüncelerini nakletmek değil, kişisel düşüncelerini ortaya koymaktır (Fındıkoğlu, 1976).

Bedrettin kazaskerliğe gelince o devrin medeni kanunu sayılan **Cami'ül Fusuleyn** adlı eserini bir yıl içinde yazmış, bütün kadıların kanuna göre hüküm vermelerini sağlamak istemiştir. Bedrettin temel kurallara saygılı olarak mezheplerden sıyrılarak İslam hukukunda, hakimlere bir yargı bağımsızlığı getirmiş ve İslam hukukuna bir dinamizm kazandırmıştır (Köker, 1996).

Cami'ül Fusuleyn'in Türkiye ve dünya kütüphanelerinde bir çok yazma nüshası bulunmaktadır (Osmanlılar Ansiklopedisi, 1999). Bu eseri idamından sonra bile bir kaç yüzyıl Osmanlı medreselerinde okutulmaya devam edilmiştir (Ocak, 1998).

Bazı hukukçulara göre Bedrettin, zamanında müstesna bir hukukçu iken bazılarına göre toplayıcı olmaktan öteye gidememiştir. Oysa Batı'da kanun yapmanın felsefi ortamı XVII. Yüzyıl da rönesans ve hümanizm ile gerçekleşmesine rağmen bu, Osmanlı Devletinde Türk düşünürü Bedrettin tarafından 15. yüzyılda tedvin edilmiştir. (Fındı-

koğlu, 1976). Öbür taraftan Şeyh Bedrettin, **Varidat** adlı eserini İzniç'te göz hapsindeyken yazmıştır. Bu kitap, Rumeli'de verdiği derslerden oluşan felsefi, tasavvufi ve kelami ve diğer düşüncelerini içerir.

Varidat bir yönüyle materyalist diğer yönüyle tasavvufi bir eserdir. Bu iki özelliği taşıması bir çelişki olsa gerektir. Ahmet Yaşar Ocak (1998) e göre Varidat hariç eserlerinin hiçbirisinde, ihtilalci ve materyalist düşüncelerin en ufak bir izine bile rastlanmamıştır. Varidat derleme bir eser olup, Şeyh Bedrettin'in eli kalem tutan müritleri tarafından yazıya geçirilmek suretiyle meydana getirilmiştir. Bu yüzden bu düşünceler Şeyh Bedrettin'den çok müritlerine ait olabilir.

Şeyh Bedrettin, insanın, Tanrı'nın bir sureti olduğuna inandığına göre, onun mutluluğu için çalışmayı kuracağı devletin en önemli hedefi olarak kabul etmek durumundaydı (Anıl, 1995).

Bedrettin, tasavvuf konusunda Muhiyyin-i İbn Arabî'den etkilenmiştir. Ona göre varlık ilk, son bir ve tek varlıktır. Varlığın tecellisi yani **ortaya çıkış alanı** ve **görünüş alanı** olmak üzere iki yönü vardır. Varlık ilk ve tek, bir ve son olduğu için tanımlamaya gerek yoktur. Çünkü tanım için tanımlananın gerisinde ait olacağı bir cinse ihtiyaç vardır. Oysa varlık "ilk" olduğu için onun gerisinde ait olacağı bir cins yoktur, yine tanımlananın başkalarından ayırt edileceği bir ayrıma ihtiyacı vardır. Oysa varlık son olduğu için, onun ötesinde ayırt edici de yoktur. Bundan dolayı varlık bir tektir ve dolayısıyla tanımlanamaz (Eyüboğlu, 1995).

Bedrettin'e göre evren ve varolan her şey Tanrı'dan ibarettir. Tanrı bütün evreni doldurur. Madde ve ruh çeşitli görünümünden ibarettir. Tabiat ve Tanrı aynı şeydir (Anıl; 19995). Bedrettin düşüncesinde özel bir önem verdiği sevgiyi, insanın bütün kötülüklerden kurtulması, yücelmesi ve Tanrı katına yükselmesi olarak tanımlayarak, Tanrı sevgisinin insan sevgisini zorunlu kıldığı bütün düşüncesiyle kardeşlik ve eşitlik ülkülerini öne çıkararak komünitern bir toplum projesini taşıyıcısı olmuş, İran, Bizans, Moğol ve benzeri kültürel ve dinsel geleneklerin adeta bir kesişme noktası oluşturan Anadolu topraklarında aykırı sayılabilecek bir yaşam biçimi ve gelenekleriyle marjinal toplulukların çevresinde toplandığı bir önder haline gelmeyi başarmıştır (Sosyализm ve Toplum. mücadele. Ansik.).

Bazı kaynaklara göre Şeyh Bedrettin dinsizdir, peygamberliğini ileri sürmüştür, padişahlığını ortaya atmıştır. Bütün malların ortak kullanılmasını istemiştir. Şeriatla ilgili kuralların doğru olmadığını söylemiştir. Gerçekten Şeyh Bedrettin böyle bir kimse midir? Eserleri incelendiğinde böyle bir yargıya varma imkanı yoktur (Eyüboğlu, 19995). Ayrıca Kur'an ve hadisler Şeyh Bedrettin'in düşüncelerinin gelişmesinde iki önemli kaynaktır. Onun tasavvufu ilgili eserleri incelendiğinde sık sık Kur'andan ve hadislerden alıntılar yaparak kendi anlayışı doğrultusunda yorumlaması bunu gösterir (Ahmet Cevdet Paşa, 1985).

Şeyh Bedrettin, içinde yaşadığı toplumun bir çok değerine karşı çıkmakla kendi sosyal sınıfı ile ters düşen bir davranış içine girmiştir. Bedrettin'in

düşüncelerinde tutarsızlıklar vardır. Çünkü o tasavvufa inanmasına rağmen onun tasavvufu Mevlana gibi imanla, aşkla dopdolu olan, varlığını yokluğa değişen, aşkla yok olan bir erenin tasavvufu değildir. Sülükte akıl yoluyla değil, aşkla menzile ulaşılacağını söylerken bile akıldan kurtulamamıştır, imanından çok aklından ilham almış bir düşünürün tasavvufudur (Yaltkaya, 1994).

Şeyh Bedrettin Mısır'a gittikten sonra batını inançların çok etkisinde kaldı. Bu onun düşünsel yapısını etkilediği gibi ruhsal hayatına da büyük tesirler bıraktı. O sıralarda heteredoks din adamlarının bir moda olarak kullandığı ve içe kapanışı kolaylaştırdığına inandıkları uyuşturucuların da etkisiyle bozuk ruh hali dolayısıyla içine girdiği bunalımı bir vecd hali sayarak, ermiş bir kimse olduğuna inanılır oldu. O artık yepyeni bir insan olmuştu. Bu tutarsızlıkları olmakla birlikte o yeni bir devrim yapmak niyetindeydi. Amacı şeriatı iptal etmek değil, kendi görüş ve inancına göre ihya etmek niyetindeydi. Bunun için mehdi olayını göz önünde tutuyor ve kendisini zamanın sahibi sayıyordu (Gölpınarlı, 1966).

Bedrettin aile olarak Sünni inanca sahip bir Türk aristokratı olmasına rağmen halk tabakasının sempatisini kazanmış ve bu bunalım kişiliği üzerinde etkili olmuştu. Çünkü o batını inançlara sahip halk tabakasıyla birlikte olmayacak kadar kültürlü ve seçkin bir insandı. Ruh sağlığı ve dengesi bozulmuş bulunuyordu. Öyle ki, Allah'la konuştuğuna inanıyor ve gökteki yıldızlara eliyle değdiğini söylüyor, kendisini

bir ışığın kapladığını ve karşısında bulunan birisini arzu ettiği bir kişi olarak gördüğünü sanıyordu (Eyüpoğlu, 1987).

Bedrettin insanların doğuştan eşit olduklarını, bazılarının büyük servetlere sahip olduklarını, bazılarının ekmeğe bile muhtaç kalmasının ilahi hikmete aykırı düştüğünü söyler. Müslüman, Hristiyan, Musevi hepsi Allah'ın kulları ve kardeşler ve aralarında sevgi bulunması şarttır (Temel Britannica).

Osmanlı Devletinde, idare edenler ile idare edilenler arasındaki dengenin bozukluğu ve bu konuda halkın şikayeti Timur'un istilasından önce Yıldırım Beyazıt'ın kulağına kadar ulaşmıştır (Fındıkoğlu, 1976). Bu durum bir bilim ve düşünce adamı olarak Şeyh Bedrettin'in bu problemler üzerinde kafa yormasına yol açmış ve çözüm olarak da sosyalist düşünceleri önermiş olabilir.

Ayrıca Bedrettin'in yaşadığı dönemde Anadolu'da bir yönetim boşluğu meydana gelmiş ve toplum ahlakında da bir çöküş gözlenmekte idi. Timur'un oğullarının yanında onları destekleyen belli kitleler vardı. Bunlar padişaha yakın olduklarından hiçbir engel tanımadan istedikleri gibi hareket ediyor ve bütün dünya nimetlerinden büyük ölçüde yararlanıyorlardı. Buna karşılık halk tabakası büyük yoksulluk ve sıkıntı içinde yaşıyor ve dolayısıyla yönetimde olanlara karşı büyük bir kin ve nefret duyguları taşıyor ve bir kurtarıcı bekliyorlardı. Bu durum karşısında Şeyh Bedrettin, kadınlar hariç mevcut mallardan herkesin eşit şekilde yararlanması gerektiğini söylemiştir (Yaltka-

ya, 1994).

Musa Çelebi'nin yenilip Mehmet Çelebi'nin iktidarı ele geçirmesinden sonra Batı Anadolu topraklarında yerel otoriteye sahip olan beyler, kadılar daha fazla yiyebilmek için yoksul olan halka vergi üstüne vergi koyuyorlardı. Nitekim Anadolu halkının çektiği sıkıntı türkölere konu olmuştur (Yılmaz, 2001):

Şalvarı şaltak Osmanlı
Eyeri kaltak Osmanlı
Eken de yok biçen de
Yemede ortak Osmanlı

Ord. Prof. Ziyaeddin F. Fındıkoğlu (1976)'na göre Şeyh Bedrettin malları zorunlu bölüşmekten çok, kanaatkarlığın genelleşmesi ile eşitliğin sağlanacağı düşüncesindedir. Ona göre zenginlerin sürekli servet biriktirmelerini ve fakirlerin yeni yeni isteklerde bulunmalarını önlemek için insanların hırs ve iştahlarını daraltacak bir kanaat terbiyesi vermek gerekir. Bu sayede eşitlik sağlanır ve genel sefalet ve onu doğuran eşitsizlikler ortadan kalkar.

Bu akımın düşünceleri şöyle özetlenebilir: Ben senin evinde kendi evim gibi oturabilirim. Sen de benim elbiseLERİMİ giyer, silahlarımı ve arabalarımı kullanabilirsin. Sadece kadınlar müstesnadır (Hammer, 1990).

Şeyh Bedrettin sömürüye karşıdır, üretici ile tüketici arasındaki uçurumu kaldırmak ister. Ona göre Osmanlı toplumunun yapısı, düzeni değişmelidir. "Bütün mallar ortaktır"dan anlaşılan bu olmalıdır (Fındıkoğlu, 1976.)

Resmi tarih anlayışına göre Bedrettin

tin Stalin'in şeyhi ve tarihte Platon'dan sonra ikinci büyük sosyalisttir(Fındıkoğlu, 1976). Resmi tarih yazımını dışlayanlara göre Şeyh Bedrettin materyalizmin öncüsü, İslam'ın Luther'i, liberalisti, dünya işleri ile ahiret işlerini birbirine karıştırmadığı için Türk düşünce tarihinin ilk laik insanı olarak değerlendirilmektedir.

Ayaklanma

14. yüzyıl ve 15. yüzyılın ilk yarısı genel olarak hem İslam dünyası hem de Türk dünyasının bilimsel ve düşünsel duraklama içinde olduğu bir dönemdir. Bu dönemin Orta Asya felsefe, mantık, kelam ve edebiyat alanında belirginleşmişti. Dönemin Anadolu'su ise bu merkezlere göre biraz geriden geliyordu. Bu dönemin düşünsel zeminine baktığımız zaman genel olarak "İlk Osmanlı Dönemi Türk Sufiliği" diyebileceğimiz gazilik, alplik, dervişlik gibi kavramların ahilik, fütüvvet gibi kurumların taşıdığı değerlerin ve yönlendirmelerin toplumda medreselerden daha etkin bir şekilde yer aldığını görebiliriz. Bu dönemde Osmanlı toplumun düşünsel gündemini Osmanlı ulemasından çok bu sufi sınıfın elinde tuttuğunu görebiliriz. Bu iki grubun ileriki yıllarda zaman zaman sertleşen zaman zaman yumuşayan fakat sürekli bir mücadele içinde bulundukları bir gerçektir(Köker, 1996).

Osmanlı devletinin kuruluş aşamasında büyük hizmeti olan Türk soylularının bu dönemden sonra gulam ve köle kaynaklı veya devşirme olarak devlet yönetiminde görev almış olanların etkinliklerinin artması sonucu söz haklarının azalması başkaldırıya bir sebep

olabilir. Şeyh Bedrettin hazırladığı harekette kendisi gibi eski Türk soylularından olmakla Rumeli grubunun (Türk soyluları) ihtiras ve ümitlerine cevap vermek istiyor ve giderek sönmeye yüz tutmuş olan eski gazi saltanatını ihya etmeye çalışıyordu. Bu bakımdan hazırladığı harekate çok miktarda Türk soylusunun katılması sağlandı(Anıl, 1995).

Yarınlarına güvenle bakamayan toplumsal ve ekonomik bunalımlar içinde yaşayan Müslüman, Yahudi ve Hristiyan halk da Şeyh Bedrettin'in etrafında toplanmışlardı. Şeyh Bedrettin isyanına katılanlar esas itibariyle Anadolu ve Rumeli tımarları elinden alınan sipahiler ve Balkanlar'da ve mıntıkalarındaki gazi sınıfı ile eski Hristiyan feodallerdi(Ocak, 1998).

Fetret devrinin sonuna doğru Osmanlı Devleti korkunç bir ekonomik krize girmişti. Bir taraftan Timur yağmalamalarının sonucu diğer taraftan Fetret devrinin çatışmaları üretim araçlarının tahrip etmesi sebebiyle meydana gelen kıtlık ve bir de fetret devri sebebiyle devletin fütühat gelirleri ve ganimetler tükenmiş ve her kesimde büyük bir işsizler ordusu türemiş ve halkta büyük geçim sıkıntıları başgöstermişti(Ocak, "Din ve Düşünce", 1998).

Halk fetret devrinde, siyasal düzenin bozulmuş ve siyasal otorite zayıflamıştır. Bu sebeple eşkiyalık ve soygunun artması sebebiyle çiftlikler dağılmış ve halk büyük kitleler halinde Rumeli yakasına göç etmek zorunda kalmıştı. Örneğin ayaklanmanın ilk başladığı yer olan Karaburun halkı arazisinin tarıma elverişli olmaması yüzünden denizcilik yapıyordu. Karışıklık yüzün-

den denizcilik de yapılamadığı için bir çok insan işsiz kalmış ve ekonomik sıkıntı içinde yaşıyorlardı(Anıl, 19995).

Halkı canından bezdiren çok sayıda sebep vardı. Daha Yıldırım Beyazıt zamanındana başlayarak devlet yöneticilerinin halka yabancılaşması ve yönetici kadronun ahlak yönünden bozulması kitleleri derinden etkilemiştir. Beyazıt döneminde rüşvet yiyen bir kadıyı Beyazıt'ın gazabından bir soytarının kurtarması olayı, gerek rüşvet yiyen ve gerekse böyle ağır bir toplumsal suçun bağışlanmasındaki hafiflik, Osmanlı sarayının gerçek durumunu ortaya koyuyordu (Yetkin, 1974).

Fetret devrinin ortaya çıkardığı karışıklıkların durulmaya başlaması ve şehzade kavgalarının bitmeye başlaması ile devlet ve toplum artık yeni bir düzen ve huzur arayışına başlamıştı. İşte böyle uygun bir ortamda Şeyh Bedrettin kendi ideallerini gerçekleştirmek için faaliyete geçti. Ancak Edirne'den İznik'e sürüldüğünden beri faaliyetleri kontrol altında tutulduğu için bu faaliyetlerini bir gizlilik içinde ve güvendiği adamları aracılığıyla yürütüyordu (Yaltkaya, 1994).

Bu harekete katılan kitlelerin temelini Şeyh Bedrettin'in kendi müritleri oluşturuyordu. Bedrettin'in müridlerinin büyük çoğunluğu Alevi-Bektaşî inançlı Türkmenlerdi. Osmanlı devletinde sürekli başkaldıran ve her defasında bağışlanan Müslüman ve Hıristiyan aristokrat beylere karşı gösterilen hoşgörü Türkmenlerden esirgenmişti(Yetkin,1974). Bedrettin'in bu isyan hareketine o bölge akıncılarının da katılması sebebiyle Balkanlar'daki akıncı

kumandanı Beylerbeyi Mihaloğlu Mehmet Bey, şüphe üzerine Tokat kalesine hapsedildi(Yücel, Sevim, 1990).

Şeyh Bedrettin ayaklanması sırasında padişahlık iddiasında bulunmuş ve böylece seçtiği siyasal sistemin ve devletin şeklinin teokratik ve mutlakiyetçi bir devlet olacağını açıkça ilan etmişti(Anıl, 1995). Aynı şekilde saltanatın babadan oğula geçen veya hanedan esaslarına dayandığı bir devlet olması gerekecekti(Gölpınarlı,, 1966).

Şeyh Bedrettin, bilgi ve zekasıyla Rumeli ve Anadolu'da büyük bir kitleyi kendisine bağlamıştı. Dini yönden olağanüstü etkilediği bu kitleler onu tarikat şeyhleri olarak görüyorlardı. Aralarında Bedrettin'i peygamber olarak görenler de az değildi(Akdağ, 1974). Peygamberlik iddiasının doğru olamayacağını düşünüyoruz. Buna belki kurtarıcı Mehdi demek daha doğru olabilir. Zaten peşinden sürüklediği kitlelerin çoğunluğu Mehdi inancını benimseyen dinsel gruplardır.

Bedrettin, düşüncelerini gerçekleştirmesinde kendisine yardımcı olacak Sakız Adasının Karşısındaki Karaburun'u teşkil eden Stylaryus dağında doğan mutaassıp ve heyecanlı **Börklüce Mustafa'yı** kendisine kethüda, vekil ve dini teorilerinin yayıcısı edindi. Bu kişi de kendisini baba ve ruhani ilan etti. Bundan dolayı taraftarları ona "Dede Sultan" adını verdiler. Yine Şeyh Bedrettin'e **Torlak Kemal** adında birisi de yardımcı oldu. Bu kişi büyük partilere bölünmüş ve Asya'da bu mezhebi yaymak için dolaşan dervişlerin başına geçti(Hammer, 1990).

Bedrettin'in planlamasına göre

Börklüce Mustafa yoksul halkı elde etmeye çalışırken , diğer taraftan Torlak kemal isimli derviş de Alevileri kandırmaya çalışıyor ve bu maksatla Manisa yöresinde faaliyet gösteriyordu(Avcıoğlu, 1978).

Börklüce Mustafa kendisine bağladığı Aydın'ın ileri gelenleri ile aydında isyan etmiştir. Bunun haberini alan Bedrettin Mehmet Çelebi'den hacca gitmek için izin istemiş fakat izin verilmeyince kaçmıştır (Öztuna, 1977).

Nitekim Börklüce Mustafa eylemin düşünsel temelini şöyle açıklamıştır(Yetkin,1974): " Yiyecek, giyecek ve ekilmiş tarlalar ortaktır. Ben senin evine kendi evim gibi, sen de benim evime kendi evim gibi girip çıkarsın, kadınlar müstesnadır."

Yine Börklüce Mustafa Aydın çevresindeki insanlara şu düşünceleri aktarıyordu: "Herkes emeğinin karşılığını alacaktır, hem de eşit olarak alacaktır. Fakat hastalar, sakatlar yani emek harcamayanlar ne olacak? Bunlar aç mı kalacak? Mülk ortak olduğuna göre onlar da haklarını alacaklardır. Burada sadece asalaklara yani başkalarının sırtından geçinenlere yer yoktur. Onların olmadığı yerde zaten zenginlik ve fakirlik kavramları da yoktur(Yılmaz, 2001).

Bedrettin ve dava arkadaşlarının gizli amaçları, Avrupa ve Asya'da bir hükümet kurmak olduğundan Hristiyanları, özellikle imparatorları ve padişahla iyi geçinen Rumları elde etmekte. Bunun için Börklüce Mustafa'nın müritlerinden birkaçı Sakız Adasına giderek Giritli keşişi ziyaret ettiler. Bunlardan birisi rahibe: "Ben de senin gibi bir keşişim. Senin Allah'ına ibadet

ediyorum. Geceleyin deniz üzerinden yürüyerek seni görmeye geldim, dedi ve keşiş buna inandı(Hammer, 1990).

Şeyh Bedrettin,Torlak kemal ve Börklüce Mustafa'nın ayaklanmaları üzerine önce Kastamonu'ya oradan Sinop üzerinden Kefe'ye ve sonra Eflak Voyvodası'na ulaşmıştır. Bu ayaklanma ile Türk hakimiyetinden kurtulacağı ümidine kapılan Voyvoda'nın sağladığı olanaklarla tekrar Osmanlı topraklarına giderek Silistre ve Dobruca üzerinden Deliorman'a gelmiştir. Burada kazaskerliği sırasında kendilerine tımar verdiği sipahiler, medrese talebeleri, akıncılar ve makam dağıttığı diğer hükümet mensupları kendisini coşkuyla karşıladılar(Akdağ, 1974).

Bu arada Börklüce isyanını bastırmak için görevlendirilen İzmir sancak beyi Aleksandr'ın Börklüce yandaşları tarafından Stylarius geçidinde yenilgiye uğratılarak öldürülmesi üzerine asiller cüretlerini artırdılar ve ayaklanma ülke çapında bir olay haline geldi. Bunun üzerine Şeyh Bedrettin Deliorman'da bir konuşma yaparak şunları söylemiştir: " Bundan sonra bana gelin, bana bağlanın, padişahlık bana verildi. Yüryüzünde ben halife olsam gerek, Her kime sancak ve subaşılık gerek , gelsin benim yanıma. Her kimin ne maksadı varsa gelsin. Bundan sonra huruç sahibiyim. Börklüce Mustafa dahi Aydın ilini huruç etti. O dahi benim müridimdir. Benim için huruç etmiştir." (Gölpınarlı, 1966).

Çelebi Mehmet, bu olay hakkında gerekli bilgiyi alınca Saruhan Valisi Sisman'ın bunların üzerine yürümesini emretti. Sisman, 6 Bin mürit tarafından

savunulan Stilyus Dağı geçidinde bütün askerler ile birlikte öldürüldü. Bu başarı bunların ataklarını artırdığından bir çok kimse bunlara uydu. Eşitlik düşüncesini savunan bu grup, padişah fermanları ve İslam kanunları ile teyid edilmiş gelenekleri yasakladılar ve kendilerini Hristiyanlara benzettiler. Ayrıca aynı kumaştan yapılmış tek tip elbise giymeye ve baş açık gezmeye karar verdiler(Hammer, 1990).

Sultan Mehmet, bunların çoğalmasından ve amaçlarına ulaşmasından endişe ettiği için Saruhan ve Aydın Valisi yapılan Ali Bey'e bu iki eyalette toplayacağı kuvvetlerle bunlara hücum etmesini emretti. Ali Bey'in akıbeti Sisman'dan pek farklı olmadı ve düşmana yenildi, askerlerinden birazı ile Manisa'ya zor kaçabildi(Hammer, 1990).

Bu durum Çelebi Mehmed'i hızlı tedbir almaya zorladı. Henüz 12 yaşında Amasya Valisi olan oğlu Murad'ı Asya ve Avrupa eyaletlerinin bütün kuvvetleri ile bunların üzerine yürüme ve yok etmeye memur etti. Murat, Bayezid Paşa ile hareket ederek erkek, kadın, genç, ihtiyar demeden yoluna kim çıktı ise hepsini kılıçtan geçirdiler. Sonunda Börklüce Mustafa'nın hükümet merkezi olan Stilyüs Dağı yakınında bir savaş yapıldı. Bu kanlı savaşta telef olmayanlar esir edilerek Ayasluğ(Seçuk) getirildiler. Börklüce Mustafa'yı yolundan döndürmek için kullanılan bütün şiddet vasıtaları boşuna gitti. Yapılan en korkunç işkenceler, müritleri inançlarından döndüremedi. Börklüce Mustafa'nın ölümü de müritleri etkilemedi(Hammer, 1990).

Nazım Hikmet Börklüce Mustafa ile

·tarafatlarının çarpışmaları sonucu gelişen hazine durumu Şeyh Bedrettin Destanı(1980), adlı şiir kitabında şöyle dile getirmiştir:

Hep bir ağızdan türkü söyleyip
Hep beraber sülardan çekmek için
Demiri oya gibi işleyip hep beraber
Hep beraber sürebilmek toprağı

Ballı incirleri hep beraber yiyebilmek
Yarın yanağından gayri her şeyde
Her yerde hep beraber diyebilmek için
Onbinler verdi sekiz binini....

Mustafa'nın ortadan kaldırılmasından sonra Beyazıt Paşa, Şehzade Murat ordusunu Torlak Kemal üzerine yönlendirdi. Onu 3 bin dervişi ile birlikte Manisa'da yendi. Torlak Kemal kendisine en içten bağlı müritleri ile birlikte asıldı(Hammer, 1990).

Şehzade Murat ile Beyazıt Paşa boğazdan geçerek Şeyh Bedrettin'i Serez yakınında yenerek esir ettiler(Hammer, 1990). Sonra Serez'e Çelebi Mehmet'in yanına getirerek yargılanmak üzere bir eve kapattılar(Ocak, 1998).

Osmanlı kaynaklarına bakılırsa Şeyh Bedrettin'in Deliorman bölgesinde yakalanmasından ümidi kesen Şehzade Murat ve Beyazıt Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri çaresiz kalinca Beyazıt Paşa, mürit olmaya gelmiş kişiler kimliğiyle şeyhin kuvvetleri arasına gizlice yolladığı casuslar vasıtasıyla toprak sahiplerine topraklarının iade edileceği konusunda teminat vermesini sağlamış, bunun üzerine bu kişiler Şeyh Bedrettin'i terkedip Osmanlı kuvvetlerine katılmışlardır. Ne garip te-

cellidir ki, isyan sırasında Şeyh Bedrettin'i yakalayıp Osmanlı kuvvetlerine teslim edenler, başlangıçta onu destekleyen ama kendilerine vaat edilen topraklar karşılığında ihanet etmekte bir beis görmeyen işte bu Müslüman sipahiler ve Hıristiyan feodallerdi. Böylece taraftarlarının büyük bir kısmını kaybeden şeyh, müritleri olan Kalenderilerle tek başına kalmış, bu dervişler Osmanlı kuvvetlerine karşı canla başla karşı koyarak kanlarının son damlasına kadar şeyhlerine sadık kaldıklarını göstermişlerdir(Ocak, 1998).

Yargılanma ve İdam

Davanın görüleceği gün, Divan-ı Hümayun alışlagelmiş usulüyle toplandı. Divanda görevli memurlar yavaş yavaş yerlerini aldılar, hizmetliler çevreyi usulüne uygun bir şekilde düzenlerken herkes rütbelerine uygun yerlere yerleşti. Herkes usulüne uygun selamlaştıktan sonra yerlerine oturuyor ve vezir-i azamın gelmesini bekliyorlardı. Az sonra bütün azamet ve görkemiyle vezir-i azam divana teşrif etti. Herkes mutlak saygı ve sessizlik içinde sultanı beklemeye başladılar. Sultan divana ihtişamla girdi. Veziri-i Azam ve Beylerbeyi Beyazıt Paşa sultanın sağında, ikinci vezir Çandarlı İbrahim Paşa ile Vezir Hacı İvaz Paşa, onun solunda oturmuşlardı. Sultan, izin verince duacı Fetih Suresini ve duasını okuduktan sonra sultan, yargılamanın başlamasını emretti. Bostancı ve aseslerin arasında Şeyh Bedrettin Divan-ı Hümayun'a getirildi. Bu sırada Sultan ile Şeyh Bedrettin arasında şu konuşma geçti(Gölpınarlı, 1966):

Sultan - Neden benzin sararmış,

yoksa hummaya mı tutuldun?

Şeyh Bedrettin - Güneş batarken sararır; şahinin yuvasına yılan girerse o yuvada duramaz.

Yolcuyu yılan sokarsa, yılanın zehri benzini sarartır. Yılan güneşi görünce kuvvetlenir, güneş ikindi üstü sararır.

Daha sonra aralarında şu konuşma geçti:

Sultan - Neden buyruk ıssı olanların buyruklarına karşı geldin, aykırı iş yaptın?

Şeyh Bedrettin - Ya sen niçin Tanrı'ya muhalefette bulundun?

Sultan - Ben ne vakit Tanrı'ya muhalefette bulundum?

Şeyh Bedrettin - Hacca gitmek için senden izin istedim, orada kalmayı arzuladım, izin vermedin, hacca gitseydim orada kalırdım. Dünyada yol kesmeye cevaz var mıdır? Bana şeriata göre.sorun varsa sor ve cevabını al.

Tezkireci önce Bedrettin'in dini görüşlerinin suç olduğunu açıkladı, sonra sanığın devlete karşı ayaklandığını ve düzeni ortadan kaldırmak istediğini ve sonunda Osmanlı Devleti yerine yeni bir devlet kuracağını, padişah olmak istediğini söyleyerek ayaklanmanın başlaması, gelişmesi ve bastırılmasını özet olarak anlattı. Tezkireciye göre her iki suçun cezası da idamdı(Gölpınarlı, 1966)

Bedrettin kendisine isnat edilen suçları reddetti. Kendisi dine karşı değildi düşünceleri İslamiyet'e aykırı olmayıp içtihat etmişti. Allah'ın kitabı olan Kur'an-ı Kerime ve Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'i'in gösterdiği yola

inanıyor ve onların kutsallığını kabul ediyordu. Ona göre suçlama doğru değildi. Padişahla buluşmak üzere Ağaçdenizine gidiyor, yolu Zağra illerine düşüyor, Padişah Bedrettin'i kendi üstüne gelecek sanarak iki yüz kişiyle kapıcıbaşını yolluyor ve böylece ayaklandığını sanıyor. Onun için suçsuz olduğunu ve cezalandırılmaması gerektiğini savundu(Gölpınarlı, 1966).

Şeriata göre iddia edilen rafizilik suçundan beraati gerekiyordu. Fakat ayaklanma fiilen sabit olduğundan ve bu husus sanığın itirafıyla da kesinlik kazandığından Şeyh Bedrettin ayaklanma suçundan hem şer'an hem de örfi hukuka göre cezalandırılması gerekiyordu(Uzunçarşılı, 1988).

Örfi hukuka göre isyan suçuyla itham edilenler yargılanmadan idam edilebilirken kendisinin Rumeli fatihi evladından(Türk soylusu) ve yüksek alim ve düşünür bir kişiliğe sahip olmasından dolayı hemen öldürülmeyerek yargılama usulü tercih edilmiştir. Karar kendisine sorulmuş o da yargılamanın adil olduğunu kabul etmiştir(Anıl, 1995).

Mehmet Çelebi, Bedrettin'in bilimsel ve düşünsel kişiliğine duyduğu saygıdan dolayı cezasının ulema tarafından verilmesini istemiştir. **Mevlana Haydar** adında bir bilginden Bedrettin için bir fetva alınmıştır(Öztuna, 1977).

Mevlana Haydar, yapılan tartışmanın sonunda edindiği kanaati bir fetva halinde sultana bildirdi: " Kanı helal ve fakat malı haramdır", böylece davanın yargılama ve tartışma safhası bitmiş ve hüküm kısmına gelinmiş oluyordu. Gerçek İslam hukuku yani şeriata göre ve

gerekse Osmanlıların uyguladığı örfi hukuka göre, devlete karşı ayaklanmanın cezası idamdı. Bu özellikle ulemanın siyaseten katli cezalarına muhatap olduğu ağır suçlardan biri ve en önemlisi durumundaydı. Divan-ı Hümayun üyelerinin hepsi oy birliği ile sanığın suçlu olduğunu ve katli gerektiğini bildirdiler. Bundan sonra son söz sultana aitti. Sultanın kararı da Divan-ı Hümayun üyelerinin görüşü doğrultusunda oldu. Böylece Şeyh Bedrettin idam cezasına mahkum edildi.(Mumcu, 1985).

Osmanlı yargılama usulüne göre Divan-ı Hümayun'un verdiği kararlar hemen yerine getirilmek gerekmektedir. Sultanın fermanı yazılıp nişancı tarafından mühürlenmesinden sonra Şeyh Bedrettin'n namaz kılmasına izin verildi ve sonra infaz işlemine geçildi. 1415 yılının Şevval ayında bulunduğu yerden alınarak bir ata bindirilerek infaz yerine getirildi ve Serez çarşısında asılarak idam edildi(Anıl, 1995).

1923-25 yılları arasında Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan Türk-Rum nüfus mübadeleleri sırasında Serez'den Türkiye'ye gelen Türk göçmenler Şeyh Bedrettin'in kemiklerinin bulunduğu sandukayı Türkiye'ye getirmişler(Fındıkoğlu, 1976) ve bunu çeşitli yerlerde sakladıktan sonra 1961 yılında İstanbul'da Divanyolu II. Mahmut Türbesi haziresine defnetmişlerdir(Osmanlı Ansiklopedisi, 1999).

Şeyh Bedrettin, Türkiye'de çeşitli eserlere konu olmuştur. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Nazım Hikmet'in "Şeyh Bedrettin Destanı" adlı şiir kitabı, Orhan Asena'nın "Sımana'lı Şeyh Bedrettin" adlı tiyatro eseri, M. Necati Sepet-

çioğlu'nun "Darağacı" adlı romanı ve Yaşar Şakir Anıl'ın "Osmanlı Döneminde İki Dava: Bedrettin ve Mithat Paşa Davaları" adlı hukuk kitabıdır.

Sonuç

Şeyh Bedrettin; bilim adamı, hukukçu, filozof, sufi ve ihtilalci gibi çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Onun yazdığı fıkıh kitabı, idamından sonra da Osmanlı medreselerinde okutulmaya devam etmiştir.

Şeyh Bedrettin Türk düşünce tarihinde üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan ve düşünceleri birbirine zıt yorumlara sebep olmuş bir düşünürdür. O bazılarına göre dinsiz, zındık, isyankar birisi iken bazılarına göre haksızlıklara ve vurguna karşı bir devrimci, İslam'ın Luther'i, laik, reformcu büyük bir bilgin ve filozof, despotizme ve taassuba karşı duran bir kişiliğe sahiptir.

Z. Fahri Fındıkoğlu(1976)'na göre Bedrettin, Rönesans öncesinde sosyalizm tarihinde yer alabilecek bir Türk düşünürdür. O Thomas More, Tommaso Campanella ve Valantin Andrea'larla birlikte anılan bir sosyalisttir.

Şeyh Bedrettin, yukarıda konu edilen pek çok sosyal ve ekonomik sebeplerle bazı halk kitlelerini peşine takarak böyle bir isyanı başlatmıştır. O dönemdeki toplum düzeni, bütün insanları rahatsız ettiği gibi Şeyh Bedrettin'i de bir arayışa sevk etmiştir. O, toplumu ancak kendisinin düzeltip adaleti sağlayabileceğini ve insanları mutlu edebileceğini sanıyordu ve bu amaçla eyleme katılmıştı.

Şeyh Bedrettin'in ruhsal durumu da pek normal değildi. Zaten sıradan in-

sanların böyle ölümü göze alabilecek bir eylemin liderliğine soyunmaları herhalde beklenemez. Ancak o, haksızlıklara karşı çıktığı ve kitleleri peşinden sürükleyerek sonuçta idam edildiği için unutulmamış ve ölümsüzleşmiştir.

Gölpınarlı(1966)'ya göre Şeyh Bedrettin sosyal mücadeleler tarihinde sayılı olaylardan birisidir ve Sokrates kadar muhteşem bir savunmadan sonra Serez çarşısında çıplak asılarak can veren bir kahramandır.

Biz davanın şekli ve sonuçları üzerinde bir yorum yapmaktan çok, Şeyh Bedrettin olayının bugüne nasıl yansıdığını ve bugün Türk toplumunu nasıl etkilediği üzerinde durmak istiyoruz. Şeyh Bedrettin aslında o günkü toplumsal düzene bir tepki göstermesine rağmen o günün referans çerçevesine göre hareketine dinsel bir anlam vermek istemiş buna karşılık onu suçlayanlar da peygamberlik ve dinsizlikle itham etmişlerdir. Sonuçta Osmanlılarda referans çerçevesi sadece din olduğu için gerek isyan sebepleri ve gerekse ayaklananları suçlama hep dine dayandırılmıştır.

Bu ayaklanmanın bastırılması ve cezalandırılması çok şiddetli olduğu için yankıları bugüne kadar devam etmiştir. Türkiye'de sosyalist düşüncenin öncülerinden sayılan Nazım Hikmet onun için bir destan yazmıştır. Şeyh Bedrettin, zamanında bazı dinsel grupların cazibe merkezi olduğu gibi günümüzde de sosyalist grupların ilgisini çekmeye devam etmektedir.

ŞAH KULU İSYANI(1511)

1402 yılında Timur tarafından parçalanmış Osmanlı İmparatorluğu Çelebi Sultan Mehmet'in gayreti ile yeniden toparlandı ise de Osmanlı Devleti'nin batıdaki faaliyetleri gerilemişti. Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı Devleti yeniden eski gücüne kavuştu ve Doğu'da Akkoyunlu Devleti'ni kendisi için zararsız hale getirdi(Tansel, 1966).

II. Beyazıt haçlı seferlerine son vermek amacıyla babasının deniz gücünü kurma çabasını hızlandırmış, Akdeniz'de deniz gücü üstünlüğünü eline geçirmek istemiştir. Ayrıca İmparatorluğun ekonomik gelişmesini teşvik etmiş bu sebeple İtalyan kent devletleriyle karlı ticaret ilişkilerine girişmiştir. Bir de 15. yüzyılda İspanya'dan kovulan Yahudileri Osmanlı topraklarına kabul etmiştir(Sander, 1999).

II. Beyazıt'ın Macar ve Venediklilerle uğraştığı sırada doğuda Osmanlı Devleti için yeni bir tehlike olan Safevi devleti kuruldu. Bu Timur ve Uzun Hasan'dan çok daha farklı idi. Bu devlet sadece maddi güce dayanmıyor fakat aynı zamanda manevi bir kuvvete de sahipti. Bir çok meziyetleri şahsında toplayan ve Türk soyundan gelen, Safevi tarikatının başına geçen İsmail, müfrit Şii Türk ailelerine dayanarak İran'da Sasaniler'den sonra kaybolmuş olan siyasi birliği kurmuş ve Şiiliği devlet dini olarak kabul etmişti. İsmail sadece beden değil aynı zamanda ruhani reis sıfatıyla tarikatın başında bir mürşit idi(Tansel, 1966). Ayrıca Prof. Erol Güngör(1975)'e göre Safeviler zamanında İran, kılıç zoruyla Şii yapılmaya

başlanmıştı.

II. Beyazıt'ın Şehzade **Selim**, Şehzade **Ahmet** ve Şehzade **Korkut** olmak üzere üç oğlu vardı. Şehzade Selim, babasının devleti yönetmesinden memnun olmadığı için babasına karşı isyan etmişti, Vezir-i azamlar, eğer bu isyan bastırılmazsa Beyazıt'ın diğer oğullarının da bunu örnek alacaklarını, padişaha söylüyorlardı(Hammer, 1989).

II. Beyazıt, Selim hakkında hiddet göstermeden önce etkili ihtarlar da bulunmak üzere **Molla Nurettin Sarıgürz'ü** Selim'e gönderdi, fakat bir faydası olmadı. Bunun üzerine Beyazıt vezirlerinin ısrarlı baskılarına dayanarak **Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı** 1500 kişi ile asi şehzadenin üzerine gönderdi. Beyazıt'ın bundan maksadı Selim'i korkutmaktı. Hasan Paşa Selim'e, babasının hayatta olduğu müddetçe padişahlığı Şehzade Ahmet'e devretmeyeceğini söyleyerek bu defalık olsun baba ile oğul arasındaki bir cenge engel oldu. Bu arada Selim'in Rumeli'deki sancak isteği kabul edildi(Hammer, 1989).

Bu sırada Şehzade Korkut, Saruhan eyaletini zaptetti. Şehzade Selim ise Edirne'ye girdi ve sonra buradan çıkıp İstanbul'a doğru ilerledi. Ali Paşa'nın telkinleri sonunda II. Beyazıt'ın orduları ile Şehzade Selim orduları Çorlu'da karşılaştı ve II. Beyazıt'ın kuvvetleri Şehzade Selim kuvvetlerini yendi ve Selim Kırım'a kaçtı. İşte Rumeli'de bu olaylar olurken Anadolu'da da bir iç savaş tehlikesi altında bulunuyor ve Şahkulu isyan ediyordu(Hammer, 1989).

Esasen Anadolu'da Alevi hareketi-

nin gelişmesi temel olarak Fatih'in müsaderelelerinden ve II. Beyazıt'ın bunu düzeltmeye çalışırken başvurduğu isabetsiz yöntemlerden kaynaklanıyordu. Fatih bu müsaderelelere mali zorunluluklar yüzünden başvurmuştu. Oysa bu zorunluluklar II. Beyazıt döneminde daha da arttı. Bütün bunların yoksul köylüleri, yarı göçebe Türkmenleri ve tımarlarını kaybeden sipahileri huzursuz etmesi doğaldı(Timur, 1994).

Şah İsmail, Anadolu'ya "halife" adı verilen Alevileri yollayarak yoksul halkı kıskırtıyor ve Osmanlı devletini zayıflatmaya çalışıyordu. Ayrıca Türkmenler arasında "nezir" adı altında vergi toplatarak gelir kaynaklarını artırmaya çalışıyordu(Timur, 1994). Sultan Beyazıt bunun üzerine derhal İran sınırındaki valilere emirler göndererek Şii propagandacıların yurt içine sokulmasını ve Osmanlı Devletinden de İran'a ziyaretleri yasakladı(Güngör, 1975).

Şahkulu'ya Anadolu'da Şeytankulu denilmesine karşılık İran'da Şahkulu'nun çok bilgili ve Tanrısal bir güce sahip olduğuna inanılmaktadır. Buna göre Şahkulu, Kur'anı düzeltmekle kalmayarak mucizelerle de öğretilerini geliştirmiştir. Bunun için kendisine sofi yani bilgin denilmektedir(Kantemir, 1999).

Şah Kulu, Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın halifelerinden Hasan Halife'nin oğlu, Korkuteli ilçesinin Yalımlı Köyü halkındandır. Hasan Halife, iki defa Şeyh Haydar'ın hizmetine gitmiş, bu hizmeti sonunda memleketi olan Tekeli'ye gönderilerek halkı, Şeyh Haydara bağlamaya memur edilmiştir(Uzunçarşılı,1949).

Gerek Hasan Halife ve gerekse oğlu Şahkulu Antalya taraflarında kendi köyü çevresinde bir mağarada ibadetle meşgul olarak büyük bir şöhret kazanmışlardır. Hatta bunların züht ve takvası Sultan II.Bayezıt'a kadar ulaştığından O, bunların dualarını almak için her sene 6-7 bin akçe yollamıştı. Bu şekilde çalışarak ortamı hazırlayan Karabıyık(Şahkulu) yeterli taraftar topladıktan sonra Şah İsmail, bunun vasıtasıyla Batı Anadolu ve Rumeli'de Serez, Selanik, Filibe, Sofya gibi yerlerde halkı kendisine biada davet etmeye başladı(Uzunçarşılı,1964). Şahkulu isyan etmeden önce Anadolu ve Rumeli'deki Alevilere isyan için hazırlıklı olmalarını bildirdi(Kantemir, 1999).

Şahkulu'nun Anadolu'da ortaya çıkardığı hareket büyük boyutlar kazandı. Onu izleyenler hükümetten memnun olmayan köylüler, Türkmen aşiretleri idi(Timur, 1994). Osmanlı Devleti o dönemde bütün arazi ve hayvanları Tahrir defterlerine kaydederek ekonomik hayatı denetim altına alarak ülkede yaşayan insanları vergi mükellefi yapmak istiyordu. Oysa göçebe gruplar, devletin merkezi denetimine girmek istemedikleri gibi, hayvanlarına yiyecek bulamadıkları zaman vatandaşın ekini ile hayvanlarını doyurmakta bir beis görmüyordu. Şah İsmail ise bu göçebe insanlardan vergi almayacağını ve eski düzenin devam edeceğini söylüyordu(İnalçık, 1989).

Teke yöresinde bir takım huzursuzlukların başgöstermesi üzerine Şehzade Korkut ve kuvvetleri burada baskınlar yaptılarsa da Şahkulu'yu yakalayamadılar. Ancak Şehzade Selim ile Şeh-

zade Ahmet'in hükümdarlık tahtını ele geçirmeye çalıştıklarını haber alınca Şehzade Korkut İstanbul yakınına doğru hareket etti. Şehzadenin bu hareketini II. Beyazıt'ın ölümü yüzünden sanan(Tansel, 1966) ve devlet erkanının kayıtsızlığından da faydalanan Şah Kulu 10 bin kişi ile 1511 tarihinde ayaklandı. Tımarları Osmanlı Devleti tarafından elinden alınan pek çok sipahi, Şah Kulu'nun yanında yer aldı(Uzunçarşılı, 1966).

Şahkulu, ilk iş olarak Antalya'dan Manisa'ya dönmekte olan Şehzade Korkut'un hazinesini yağmaladı ve üzerine gönderilen Antalya Subaşı Hasan Bey'in 3 bin kişilik ordusunu dağıttı ve Antalya'yı basıp kadıyı öldürdü(Uzunçarşılı, 1964).

Selahattin Tansel(1966)'a göre hükümet kuvvetlerine karşı kazandıkları bu zaferden sonra Şahkulu, "Ben Şah İsmail'in halifesiyim, devlet ve saltanat bana aittir, nikah lüzumsuzdur" " diyerek helal ile haram arasında fark gözetmemeye başladı. Taraftarları onun mehdi, peygamber, Allah olduğunu bile iddia ettiler. Şahkulu kendisi mucizeler yaratır gibi yaparak kısa sürede pek çok sayıda taraftar topladı. Bu bilinçsiz kitle her uğradığı yeri yakıp yıkıyor, bulduğu kitapları Kur'an-ı Kerim dahil ateşe atıyor, kendilerine uymayanları öldürüp, ailelerine tecavüz ediyorlardı.

İsyancılar, Kızılcakaya, İstanos, Elmalı, Burdur, Keçiborlu kasabalarını basıp kadınlarını ve bir kısım halkını katletti. Şahkulu'nun amacı, Karaman'ı ele geçirmektir. Üzerine gönderilen Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa'nın

ihtiyatsız hareket etmesinden faydalanan Paşa'nın ordusunu dağıttı ve Paşa'yı esir etti. (Uzunçarşılı,1949).

Sonra yörenin başkenti olan Kütahya surlarının önüne geldi halka kaleyi kendisine teslim etmeye çağırdı, halk bunu kabul etmeyince Karagöz Ahmet Paşa'yı kazığa oturtarak öldürdü(Tansel, 1966).

Vezir-i Azam Ali Paşa Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa'nın kazığa oturtularak öldürülmesi sebebiyle Osmanlı Devleti'ne yapılan hakareten dolayı Şahkulu ve yandaşlarını yok etmeye karar vermişti. Bu arada Beyazıt'ın muvafakatını alarak Şehzade Ahmed'in tahta geçirileceğini ümit ediyordu. O sırada Şehzade Ahmed'e ve vezir-i azama Şehzade Korkut'un ordusunun yenildiği ve Alaşehir'de beylerbeyinin hazinesinin zaptedildiği haberi geldi. Onlar da bir an önce padişahın tahtan feragat etmesini istemeye karar verdiler. Ancak yeniçerilerin Şehzade Selim'e bağlılıkları ve bundan vazgeçmemeleri onların hayallerini bir başka zamana ertelemeye sebep oldu ve Böylece Teke yöresine yürümekle yetindiler(Hammer, 1989).

Bundan sonra Şahkulu ve taraftarları Bursa üzerine yürümeyi tasarladılar fakat Şahkulu, padişahın yaşadığını ve sağlıklı olduğunu haber alınca bu harekattan pişmanlık duymaya başladı. Bundan dolayı Bursa üzerine yürümekten vazgeçti. Padişah Şehzade Ahmed'in kendisine yazdığı mektuptan durumu öğrendi. Esasen yaşlı ve rahatsız olan padişah bundan son derece rahatsız oldu. Bunun üzerine Padişah Sadrazam Ali Paşa ile Şehzade Ah-

met'in kuvvetlerini birleştirip Şahkulu üzerine yürümesini emretti. Sadrazam Ali Paşa ile Şehzade Ahmet'in kuvvetleri Kütahya civarında Altıntaş'ta buluştu. Şahkulu kuvvetleri Kızılkaya çevresinde derin vadide bulunan ormanlık bir alanda saklanıyorlardı. Bu yerin bir kısmı Karaman'a doğru açılıyordu. Ali Paşa onların Karaman tarafına kaçacaklarını düşünerek o yöndeki yolları kapama işini Haydar Paşa'ya verdi. Diğer tarafları ise Şehzade Ahmet ve Ali Paşa'nın kuvvetleri tarafından sarılmıştı. Kuşatma 38 gün sürdü. Şahkulu kuvvetleri bu çemberden kurtulmak için Karaman'a doğru hareket ettiler ve o yönde bulunan Haydar Paşa kuvvetlerini yenilgiye uğrattılar ve Haydar Paşa'yı öldürdüler(Tansel, 1966).

Bu sırada Şehzade Ahmet "Saltanat bana verilmiştir" diyerek Ali Paşa ile ileri gelenleri kendisine biada davet etti, fakat ret cevabı aldı. Bu sırada asiler muhasaradan kurtuldular. Ali Paşa hemen bunları takibe koyuldu ise de Şehzade Ahmet, kendisine biad etmeyen yeniçerilere küserek Ali Paşa'nın yanına oğlu Alaaddin Ali'yi bırakıp sancağına çekildi(Uzunçarşılı,1949).

Hadım Ali Paşa, Çubukovasında Şahkulu'ya yetişti ve taraflar Gedikhanı mevkiinde çatışmaya başladılar ve 2 Temmuz 1511 tarihinde meydana gelen bu çatışmada Hadım Ali Paşa ve Şahkulu öldü. Başsız kalan Osmanlı Ordusu ilerleyemedi ve asiler İran'a doğru çekildiler ve yolda Erzincan hududunda Tebriz'den Anadolu'ya gelmekte olan 500 kişilik bir tüccar kafilisini basıp öldürdüler. Bunun üzerine ticareti ve tüccarları himaye eden Şah İsmail,

gönderdiği ordu ile bunları ortadan kaldırdı(Uzunçarşılı,1949).

Öldürülenlerden birisi de İranlı büyük alimlerden Şeyh İbrahim Şebüsteri idi. Şah İsmail, her ne kadar bu eylemler taraftarları tarafından yapılmışsa da bunu cezasız bırakmadı. Bununla henüz yeni doğan iktidarını iç tahriklerden korumak hem de Osmanlı padişahları ile iyi geçinme isteğinde olduğunun delilini göstermiş oluyordu(Hammer, 1989).

Osmanlı Hükümeti Şahkulu olayından sonra Isparta ve Antalya taraflarında ele geçirdiği Alevileri Mora'da zaptedilen Mudan ve Koron taraflarına göç ettirmiştir(Uzunçarşılı,1949).

Prof. Taner Timur(1994)'a göre Osmanlı yönetimi yoksul halk hareketini korkunç bir vandalizm olarak görmüştür. Oysa Şahkulu'yu izleyenler benzer toplumsal koşullarda Baba İshak, Şeyh Bedrettin veya hurufleri izleyenlerden farklıydı. Bunlar halk yığınları idi korkunçlukları yoksulluklarından ileri geliyordu.

Sonuç

Şahkulu'nun babası Hasan Halife, Korkuteli İlçesi Yalımlı Köyünden olup Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar tarafından eğitilmiş ve taraftar toplamak amacıyla Tekeli'ye gönderilmiştir. Başlangıçta Hasan Halife ve oğlu Şahkulu, siyasetle uğraşmıyor görünerek kendi köylerinin yakınında bir mağarada ibadetle meşgul olmuşlardır. II. Beyazıt da bunların dualarını almak için her yıl 6-7 bin akçe gönderiyordu.

II. Beyazıt, tahta otururunca oğulları başta Yavuz Selim olmak üzere Os-

manlı Devleti'ni kendi aralarında paylaşmak amacıyla bir takım hareketlerde bulunurken Şahkulu II. Beyazıt'ı öldürerek ayaklanmıştı.

Bu ayaklanma Osmanlı İmparatorluğunu sarsmakla birlikte Şahkulu çatışmada öldürülmüş ve taraftarları İran'a doğru kaçarken yolda rastladıkları bir ticaret kervanını yağmalamışlar ve 500 kişiyi öldürmüşler. Bunun üzerine Şah İsmail, bunların üzerine asker göndermiş ve çatışmada çoğu öldürülmüştür.

Ayaklanmanın sebebi, Fatih dönemindeki müsadereler ve bunun II. Beyazıt tarafından sürdürülmesidir. Bunun sonunda köylüler, yarı göçebe Türkmenler ve tımarlarını kaybeden sipahiler çok ciddi ekonomik sıkıntı yaşamışlardır. Bu olaydan sonra Osmanlı Devleti ayaklanmaya katılan gruplardan yakaladıklarını yeni fethedilen Mudon ve Koron taraflarına göç ettirmiştir. Bunlar sonraki yıllarda Anadolu'da belirgin olarak ortaya çıkacak olan Alevi grupların toplumsal tabanını oluşturmuşlardır.

YAVUZ SELİM VE ŞAH İSMAİL MÜCADELESİ

Timur Ankara Savaşında Yıldırım Beyazıt'ı yendikten sonra Anadolu'dan aldığı 30 bin esiri İran'a götürerek Erdebil'e yerleştirdi. Erdebil Şeyhi Ali'nin (Şah İsmail'in dedesi) isteğiyle Timur esirleri serbest bıraktı ve esirler zamanla ona bağlanarak ondan tarikat dersi aldılar ve böylece Şeyh Ali'ye bağlılıklarını sürdürdüler. Başlangıçta Sünni olan bu insanlar Şeyh Ali'nin etkisiyle Alevi oldular ve tarikatın emrine girdi-

ler. Zamanla vergi, sadaka ve zekatlarını ona vermeye başladılar. Ayrıca Erdebilden Anadolu'ya Şeyhin halifesi olarak adlandırılan bazı kişiler Anadolu'da para topluyor ve gizlice İran'a gönderiyorlardı. Bu şekilde Erdebil Tekkesi gittikçe gelişerek müritlerini çoğalttı.(Kırkinci, 1990).

Şeyhlikten şahlığa geçmek isteyen Şeyh Ali(1392-1429) vefat edince yerine oğlu İbrahim(1429-1447), onun yerine oğlu Cüneyd(1447-1460) geçti(İslam. Ans.,1993). Şeyh Cüneyd, posta oturuncaya kadar Erdebil Şeyhleri siyasetle ilgilenmez sadece dinsel işlerle uğraşırlardı. Bunun için hükümdarlarından bile saygı görürlerdi. Bu sebeple uzaktan uzağa Osmanlı padişahları bile aynı saygıyı duyarlardı. Nitekim Bursa sarayından her sene Osmanlı padişahlarının "çerağ akçesi" adı altında değerli hediyeler göndermeleri bunun bir kanıtı olsa gerektir. Fakat Şeyh Cüneyd Safevi Şeyhi olunca dinsel otoriteden güç alarak hükümet kurma hevesine kapıldı. Onun zamanında Azerbaycan'da Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah (kendisi de bir Şii olmasına rağmen) tarikat mensuplarının çoğalmasından ürkererek Şeyh Cüneyd'in amcası Şeyh Cafer'e başvurarak Cüneyd'in Azerbaycan'dan çıkmasını sağladı. Cihanşah tarafından sınır dışı edilen Şeyh Cüneyd, Anadolu'ya gelerek oradaki Türkmenler üzerinde amacına uygun çalışmalar yapmak istedi. Fakat Sultan Murat tarafından amacı anlaşıldığından kendisine yüz verilmedi fakat Anadolu'da pek çok mürit kazandı böylece Erdebil Tekkesi Anadolu'da güçlenmiş ve küçümsenmeyecek bir etki alanı

oluşturmuştu(Uzunçarşılı, 1949).

Osmanlı İmparatorluğu'nu kuran göçebe Türkmenler, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan itibaren üvey evlat muamelesi görmüşler ve devletin yüksek makamlarına Enderun'dan yetişen devşirmeler getirilmişti. Şeyh Cüneyd Anadolu'ya geldiğinde "oğul mu önce gelir, sahabeler mi?" diyerek Türkmenler arasında propaganda yapmıştır. O tarihteki halk şeyhleri, Türkmenlerin haksızlığa uğramalarını ehli beyte yapılan zulümlere benzetiyorlardı(Türkdoğan, 1995).

Cüneyd'den sonra Safevi şeyhi olan **Haydar**(1460-1488), daha ihtiraslı çıkarak babasının ulaşamadığı amacı o gerçekleştirmek istedi. Müritleri arasında birliği sağlamak için yeni bir kıyafet kabul etti. Bu kıyafetin en orijinal tarafı başa geçirilen serpuştur. Kırmızı renkte ve 12 dilimli olan bu serpuşun her diliminde 12 imamların adları yazılı idi. Bu kırmızı serpuştan sonra Anadolu halkı Şiileri nitelendirmek için "kızılbaş" tabirini kullanmaya başladı(Hammer, 1989).

Şeyh Haydar yalnızca kıyafet düzenlemekle kalmadı aynı zamanda müritlerini silahlandırmaya başladı. Onun ölümünden sonra Akkoyunlu Hükümdarı **Sultan Yakup** Erdebil'i aldıktan sonra Şeyh Haydar'ın oğullarını Fars'a naklederek İstahar kalesine hapsedmiş ve bunlar Sultan Yakub'un ölümüne kadar orada kalmışlardır. Yakub'un ölümünden sonra Akkoyunlu ailesi arasında çıkan karışıklık Safevi ailesinin işine yaradı ve Şah İsmail ile kardeşinin Erdebil'e dönmesine izin verildi. Şeyh Haydar'ın ölümünden

sonra Erdebil Şeyhliği Cüneyd'in oğlu Ali'ye kalmıştı. Fakat onun çevresindeki kalabalıktan Akkoyunlu Hükümdarı Rüstem kuşkulandığı için Şeyh Ali'yi Tebriz'e getirtti amacı onun öldürtmekti. Bu durumu sezen Şeyh Ali, küçük kardeşi İsmail'i yanına çağırarak tacını İsmail'in başına koydu(Uzunçarşılı, 1949).

Şeyh Cüneyd amacına ulaşamadı ise de onun oğlu Şah İsmail, Safevi Devleti'ni kurarak bunu başaracaktır. Şah İsmail, Akkoyunlu Hükümdarı Rüstem'in ölümü üzerine 13 yaşında iken devletin başına geçmek için 1459 yılında Lahican'dan ayrılarak Erzincan'a geldi, Anadolu içlerindeki müritleri akın akın gelerek Erzincan'a ulaştılar. Böylece Erdebil'deki baş ile Anadolu'daki gövde birleşti(Zelyut, 1992).

Şah İsmail, ilk akınını Şirvan(Kuzey Azerbaycan) üzerine yaptı ve onun çok güçlü ordusunu bozguna uğrattı ve Bakü'yü egemenliğine aldı. Şah İsmail yeterince güçlendikten sonra Akkoyunlu üzerine gitti ve ordusunu bozguna uğrattı, böylece bütün Azerbaycan Şah İsmail'in oldu. Tebriz'e girerek burada 12 imamlar adına hutbe okutarak tahta oturdu ve 1502 yılında Safevi Devleti resmen kurulmuş oldu. Bu devlette en önemli görevlere Türkmenler getirildi. Göçebe Türkmenler, Osmanlı'da yitirdiği yerini Safevi Devletinde buldu. Bundan sonra Türkmenler akın akın İran yolunu tuttular ve onunla da kalmayarak yaşadığı toprakların Safevilere bağlanması için sık sık ayaklanmalar çıkardılar(Bozkurt, 1993).

Şah İsmail'in Anadolu'ya yolladığı dailer, Osmanlı padişahlarının peşleri-

ne düştüler. Oysa daha önceki hareketlerde görüldüğü gibi dönemin sosyal koşulları bağımsız halk hareketlerine için elverişli değildi. Bu yüzden bu hareketler bir yandan Karamanoğulları, Turgutoğulları, Ramazanoğulları gibi Anadolu beylikleri diğer taraftan Şah İsmail tarafından kullanıldı. Şahkulu ayaklanmasının sonunda Şah İsmail'e sığınan Alevilerin çoğu öldürüldüler, kalanlar da İran ordusu içinde eritildi. Bütün bu huzursuzluklar İmparatorluk içinde bir boşluk yaratmış ve II. Beyazıt'ın oğulları arasında bir iktidar savaşına yol açmıştır. II. Beyazıt'ın gözdesi Şehzade Ahmet, Türkmen beylerine ve bir kısım devlet ricaline dayanıyordu. Sakin yaratılışı dolayısıyla yeniçeriler ona güven duymadıkları için Yavuz Selim'i destekliyorlardı. Bunun için temel kavga Şehzade Ahmet ile Selim arasında oldu. Şehzade Ahmet tıpkı Musa Çelebi gibi Alevileri etrafına topladı, oğlu Şehzade Murat daha da ileri giderek kızıl taç giydi(Timur, 1994). Hatta 1513 yılında babası Şehzade Ahmet'in Yavuz Selim tarafından öldürülmesi üzerine İran'a iltica ederek Şah İsmail'in kızı ile evlendi(Öztuna, 1977). Şehzade Ahmet'in oğlu Murat'ı geri istemek maksadıyla Sultan Selim Şah İsmail'e elçiler gönderdi. Fakat şehzade iade edilmediği gibi Osmanlı elçisi Safevi sarayında öldürüldü(Ercan, 2002).

Yılmaz Öztuna(1977)'ye göre Şah İsmail, Osmanlıları doğudan tehdit eden en büyük tehlike idi. Safevi tehdidi, Akkoyunlu(Uzun Hasan) tehdidinden daha kuvvetli idi, fakat Timurunki derecesinde değildi. Osmanlı Türkleri,

Diyarbakır ile Taşkent arasında uzanan, kan ve ateşle Sünnileri sindirip Şii mezhebini hakim kılmak isteyen Şah İsmail'le karşı karşıya idiler. Şah İsmail, Hz. Ali'nin soyundan geldiğini ve İmam(Şii mezhebinin başkanı) olduğu iddiasında idi. Şah İsmail aynı zamanda savaş ve siyaset adamı olduktan başka, deha sahibi bir şairdi. Farsça'dan çok Türkçe söylerdi. Çünkü hitap ettiği kitlelerin dili Türkçe idi. Halk tarzında söylediği şiirler(nefesler, ilahiler) o kadar duru bir Türkçe ile yazılmıştır ki, bugün bile bunları anlamayacak Anadolu köylüsü yoktur. Şah İsmail II. Beyazıt kadar büyük bir bilgin değildi. Onun insani yönüne de sahip değildi. Fakat enerjisi ve kitleleri etkisi altına almaktaki başarısı onu daha büyük başarılar aday kılıyordu. Onunla ancak Şehzade Selim başa çıkabilirdi.

İran'da iktidarı eline geçiren Şah İsmail, Osmanlı Devleti'nin Venedik ile savaş halinde olmasından faydalanarak Osmanlı'nın doğu sınırlarına taarruz etti. Sonra savaştan vazgeçerek geleneksel armağanlar ve barış teklifi ile padişaha bir elçi gönderdi. Sultan Beyazıt önce elçiyi kabul edip etmemekte tereddüt etmişse de Santa-Mavra'nın Venedikliler tarafından ele geçirildiğini haberi gelince bir görüşme zamanı ayırmaya mecbur kalmıştır(Hammer, 1998).

Şah İsmail, Irak taraflarını tamamen istila ettikten sonra 1504 yılında II. Beyazıt'a elçiler göndererek bu fütühatını bildirmiş ve kendisine tebrik yazılarıyla kutlanmıştır(Uzunçarşılı, 1964). Şah İsmail'in II. Beyazıt'la ilk ilişkileri dostça idi. Fakat İsmail Teke yöresindeki mu-

taassıp taraftarlarının kendi ülkesine göç etmeleri için müsaade almak amacıyla İstanbul'a elçi gönderdiyse de bu isteği reddedildi. Kızını evlendirmek istediği Dulkadıroğlu Alaüddevle'den de kabul görmedi. İsmail, bunun intikamını almak istedi. Gerek bu olaydan ve gerekse Alaüddevle'nin Ziyarbakır'ı işgal etmesinden dolayı içerleyen Şah İsmail doğrudan doğruya Alaüddevle üzerine yürümeyip Osmanlı topraklarına geçmek suretiyle Elbistan'a girdi. Bunda iki amacı olduğu şeklinde yorumlandı. Birisi Alaüddevle'nin hazırlanmasına fırsat bırakmayıp ummadığı yerden taarruz etmesi, diğeri ise Osmanlı sınırını geçip oradaki Alevileri tahrik ederek onlara cesaret vermek istemesidir. Şah İsmail'le savaşa girme konusunda isteksiz davranan II. Beyazıt, Ankara sınırlarını korumak amacıyla Yahya Paşa komutasındaki bir ordu göndermekle yetindi. Bu durumda Şah İsmail Osmanlı padişahından özür dilemiştir(Hammer, 1989).

Şah İsmail'i birden bire Elbistan'da gören Alaüddevle, şaşırarak Turna dağına çekildi. Şah İsmail, girmiş olduğu Dulkadırlı şehir ve kasabalarını yıkar-ken, Alaüddevle'nin bir oğlu ile iki torunu eline geçti onları insafsızca öldürdü, şehri tahrip etmekle kalmadı, Alaüddevle'nin ecdadının mezarlarını açtı- rıp kemiklerini yaktırdı. Şah İsmail Yahya Paşa'nın Ankara'ya gelmesinden dolayı Alaüddevle'nin ülkesinden çekilerek İran'a gitti(Hammer, 1989).

Sultan II. Beyazıt, askerlerinin Sefevi propagandasından etkilenebileceği korkusuyla Şah İsmail'e karşı açık bir saldırıya geçmek istemedi ve uzlaşma-

yı yeğleyerek onunla yazıştı ve onu kendisine ve mezhebine karşı tutumundan vazgeçirmeye çalıştı. 1508-1509 yıllarında da Şah İsmail Bağdat ile Güneydoğu'nun büyük bir kısmını işgal ederek Sünni Müslümanları katletmeye, Sünni camilerini ve türbelerini yıkmaya başladı. Beyazıt'ın buna karşı tepkisi Şah İsmail'den bu uygulamalara son vermesini istemek oldu. Fakat Şah İsmail sürekli olarak bu konudaki mücadele ve çalışmalarına devam etmiştir(Show, 1982).

Hatta Şah İsmail 1510 yılında Özbekler Hanı Şeybek'i pusuya düşürerek 15 bin süvarisi ile birlikte savaşta öldürdü. Bu başarısı ile gurur duyan Şah İsmail, Şeybek'in kafatasını kıymetli taşlarla süsleyerek onu kase yerine kullandı. Başının üzerindeki deriyi de baharat ile doldurttuktan sonra bir zafer nişanesi olarak Sultan II. Beyazıt'a gönderdi(Hammer,1990).

Bütün bu olaylar üzerine Şehzade Selim, bir ara İran toprağına geçmiş, Erzincan ve Bayburt'a kadar olan yerlerde hasarlar yapmıştı hatta bu sırada Şah İsmail'in kardeşi İbrahim'i esir almıştı. Ertesi yıl Şah İsmail, Trabzon Valisi Şehzade Selim'den şikayet etmek ve padişaha dostluk teminatını yenilemek üzere İstanbul'a yeni elçiler yolladı. İran elçisi sırmalı elbiseleri ile padişahın elini değil ancak dizini öpme şerefine nail olmuştu. Elçi son düşmanlıkların Osmanlı Devleti'ne karşı olmadığını belirterek efendisinin barış niyetlerini ortaya koymuştu. Bu olaylardan ve yaşanan pek çok gelişmeden 7 yıl sonra Şah İsmail ile Sultan Selim karşı karşıya geleceklerdir. (Hammer, 1998).

Sultan Selim, çok iyi bir eğitim görmüş olup zamanının tarih ve coğrafya bilgisine sahipti. Farsça şiir yazacak kadar bu dili biliyordu. Kendisinin yazdığı bir türbe kitabesinden de Arapça'yı da şiir yazacak kadar bildiği anlaşıyor(Güngör, 1975).

Prof. Erol Güngör(1975)'e göre Yavuz Sultan Selim, dünya çapında bir strateji dehası idi. Suriye, Irak, Mısır ve Hicaz'ın Osmanlı Devleti için ne ifade ettiğini iyi kavramış hatta Hint denizini ele geçirdikten sonra Hindistan'a kadar gitmeyi bile planlamıştı. Ömrü bu projeye yetmiş olsaydı, Osmanlı Devleti daha sonraki yıllarda içine düşeceği ekonomik krizi baştan atlatabilirdi.

Karakterinin sertliğinden dolayı "yavuz" ve şehzadelikinden beri "Selim Şah" denilen Sultan Selim, 7 Nisan 1512'de Osmanlı Padişahı oldu. Annesi Dulkadiroğlu Alaüddevle'nin kızı Ayşe Hatun'dur. Safevi Devleti'nin, Anadolu'yu işgali tehlikesine babasının ihmali ve dedesi Alaüddevle'nin aczi karşısında şahlanan ve o dönemde Trabzon Sancakbeyi olan Yavuz, Şah İsmail'e karşı Anadolu'yu savunma hareketine girişti. Gürcülerle yaptığı savaşlar karşısında halkın manevi desteğini kazanan Yavuz, merkezin itirazına rağmen Şia ile olan mücadelesine devam etti. Bu konuda ihmalkar davranan babası II. Beyazıt' kendi rızası ile tahtını Yavuz Selim'e bırakmıştır. Yavuz Selim, İran sorununu çözmesi için Abisi Amasya Sancakbeyi Şehzade Ahmet ve Manisa Sancakbeyi Şehzade Korkut ile anlaşması gerekiyordu. Yavuz'a karşı Şah İsmail'den yardım isteyen ve güçlü bir ordu ile isyana kalkışan Şeh-

zade Ahmet 1513'de Bursa Yenişehir'de mağlup oldu ve devlete isyan.suçundan idam edildi. Bundan 38 gün önce de, önceleri Yavuz'la anlaşıp kendisine Teke(Antalya), Hamid(Isparta) ve Midilli sancakları verildiği halde isyan eden diğer ağabeyi Korkut da aynı akıbeta uğramıştı. Sultan Selim, 8 sene 9 ay Osmanlı tahtında oturduktan sonra 8 Eylül 1520'de vefat etmiştir(Akgündüz, 1994).

Şah İsmail, Anadolu'ya adamlarını göndererek propaganda yapıyor ve el altından Osmanlı hükümetine geniş bir isyan hazırlıyordu. Bu faaliyetlerini kolaylaştıracak sebepler vardı. II. Beyazıt'ın zaafı ve şehzadelerin padişahın yerine geçebilmek için mücadele etmeleri bu cümledendi. Özellikle Şehzadeler arasında rekabet iyice kızıştığı sırada bundan faydalanan Şah İsmail'in Anadolu'ya yolladığı **Urmiye'li Nur Ali Halife**, Koyulhisar'a geldiği zaman Alevilerden 3-4 bin süvari bunun başına toplandılar, üzerlerine sevk edilen Faik Bey komutasındaki 3-4 bin kişilik gücü bozguna uğratıp Tokat'ı zaptedip Şah İsmail adına hutbe okuttular. Buradaki Afşar, Varsak, Karamanlı, Turgutlu; Bozoklu, Tekeli, Hamideli aşiretlerinden oluşan kuvvetlerle faaliyete başladılar. Amasya Valisi Şehzade Ahmet tarafından bunların üzerine **Yularkutlu Sinan Bey** gönderildiyse de o da yenildi. Bir müddet sonra Yavuz Selim'in hükümdar olması bu tehlikeli durumu düzeltti(Uzunçarşılı, 1967).

Sultan Selim, padişah olduktan sonra Yeniçeri ağalarını toplayarak Yenibahçe'de bir görüşme yaptı. Şah İsmail'in şeyhlikten şahlığa nasıl çıktığını

anlattıktan sonra "Şah İsmail üzerine seferim vardır" diyerek bir cevap beklediği ve bunu üç defa tekrarladığı halde yeniçeriden bir ses çıkmadı. Sonunda **Abdullah** adında bir oda kethüdası öne çıkarak "Bizim arzumuz da aynıdır, ferman padişahımızdır", deyince padişah memnun oldu. Devlet erkanından bazıları bu sefere taraftar değildi. Yeniçerilerden de şüphelenmişti. İşte Yavuz Selim bunu doğrulamak istemişti(Uzunçarşılı, 1949).

Sultan Selim, Şah İsmail'le savaşa başlamadan önce Orta Anadolu'daki Aleviler hakkında inceden inceye araştırma yapılmasını, çünkü savaş sırasında bunların ayaklanarak Osmanlı ordusunu zaafa uğratabileceklerini söyleyerek 7 yaşından 70 yaşına kadar 40 bin Alevi'yi yazdırarak kayda geçirdi. Bunların kimisini öldürmüştü kimisini hapsedirtmiştir(Uzunçarşılı, 1949).

Bazı Alevi yazarlar bunların hepsinin öldürüldüğünü iddia ediyorlarsa da kaynakların çoğu bunu doğrulamamaktadır. Kaldı ki, masum çocukların ve olaya karışmayan suçsuz yetişkin insanların öldürülmesi akla, mantığa, vicdana ve ta başlangıçtan beri var olan Osmanlı İmparatorluğunun geleneksel hoşgörü anlayışı ve o günün dinsel anlayışlarına uygun gözükmemektedir

Bu durum kendileriyle aynı inancı paylaşan İran'ı ayağa kaldırdı. Şah İsmail öldürülenlerin öcünü almak için yanına Şehzade Ahmet'i de alarak Türk sınırına kadar yaklaştı. Amacı onu ileri sürerek tahtı zorla ele geçiren Selim'i güç durumunda bırakmaktı. Oysa Selim İran'ın bu saldırısını bekliyordu.

Belki de Alevileri idam ettirerek böyle sine korkunç bir bahane yaratmayı tasarlamıştı. Savaşarak tahtı ele geçirdiğinden, ancak yeni bir savaş sayesinde yerinde daha sıkı tutunabilirdi(De Larmatine: 1992).

Şah İsmail 14 yıldan beri giriştiği savaşlarda daima üstün gelmiş ve kendisine bağlanmak istemeyen 14 hükümdarı yenmişti. Bunlar Şirvan, Masenderan, Dulkadir Beyleri, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Özbek hükümdarlarını olduğu gibi Sultan Selime de üstün geleceğin inanıyordu(Hammer, 1990).

Yavuz Selim, Safevi Devleti üzerine yürümeye karar vermişti. Fakat bu iş sanıldığından zordu(Ercan, 2002). Çünkü savaşacak iki ordu askerlerinin inançları az çok farklı olmakla birlikte ikisi de Müslüman ve Türk'tü. Ayrıca Anadolu'da Şah İsmail'in Aleviliğini kabul etmiş çok sayıda Türkmen bulunuyordu.

Şah İsmail ise büyük bir ordu ile Osmanlı toprağına doğru ilerliyordu. Yavuz Selim'in ilk işi Eyüp Sultan'ı ziyaret etmek oldu, amacı onun manevi yardımını talep etmekte, bu amaçla pek çok sadaka da verdi. Sonra hükümet işlerini Manisa'dan getirtmiş olduğu büyük oğlu Süleyman'a bıraktı(Hammer, 1990).

Yavuz İle Şah İsmail Arasındaki yazışmalar

Yavuz selim 20 Nisan 1514 Perşembe günü yola çıktı ve ordusuna Maltepe'de katıldı.23 nisanda ordusu içinde yakalanmış olan **Kılıç** adındaki İran casusu ile savaş ilanını içine alan bir mektubu Şah İsmail'e gönderdi. Bu mektup şöyle özetlenebilir(a.g.e):

"Ben Osmanlı Hükümdarı gazilerin başı, diktatörlerin korkusu, kibirli ve zalim kralların önünde baş eğdiği Sultan Mehmet oğlu Beyazıt oğlu Sultan Selim Hanım. Sen ise İran orduları başbuğu şöhretli Emir İsmailsin. İnsanlara tevdi edilen işler sebepsiz değildir. Bunlarda insan ruhunun nüfuz edemediği sırlar vardır. İnsan ilahi emirlere bağlı kalmalı ve din buyruğundan ayrılmamalıdır. Sultanlar adalet üzere bulunmalı ve zulümden sakınmalıdır. Sana gelince Emir İsmail, kötü yoldasın. İslam inançlarının saflığını bozmuş bulunuyorsun. İslam'a karşı saygısızlıkta ileri gitmektesin. Sen Müslümanlara karşı tiranlık ve baskı kapılarını açtın. Her türlü zulümden ve insanları boğazlamaktan sakınmadın. Ulema ve fakihler senin hakkında ölüm fermanı vermişlerdir. Alınan karara göre seninle savaşa girmiş bulunuyorum. İstanbul'dan hareket edip sana doğru geliyorum. Sana bu mektubu yazmaktaki maksadım, seni gerçek inanca çağırmaktır. İyilikle gerçek mezhebi kucakla, doğru yola gel. Bize bağlı ülkelerden zorla kopardığın toprakları bırakmanı sana öğütlerim. Eğer güven içinde yaşamak istersen söylediklerimi vakit geçirmeden hemen yapmalısın."

Padişah'ın Farsça olarak yazıp gönderdiği bu mektuptan sonra aynı gün Akkoyunlu Hanedanı Ferahşat Bey'e de bir mektup yollayarak onu yığıtlık ve dayanıklılık göstermeye teşvik etti(a.g.e).

Padişahın Şah'a yolladığı mektubu Farsça olan bir ikincisi izledi. Bu mektup anlam bakımından birincisine benzetmekle beraber Şah İsmail'in bir şeyh

ailisi soyundan gelmiş olması ile onunla alay edilmek üzere **hırka, asa, misvak** ve **kuşaktan** ibaret bir giyim eşyası gönderiliyordu. Bununla beraber Sünni olması sebebiyle İran Şahına karşı kendisine katılmasını istemek maksadıyla Semerkand Hanı Ubeyde'ye ve düşman ülkesinde bulunduğunu haber vermek için de Mısır Sultanı'na birer mektup gönderdi. Son olarak Şah İsmail'e Erzincan'dan Türkçe bir mektup daha gönderdi. Bu mektup, Yavuz Selim ordusunun psikolojik kudreti ve düzeni hakkında bazı övgülerde bulunduktan sonra, özet olarak şöyle bir içerik taşımakta idi(a.g.e):

" Kılıç davasında bulunanların, si-per gibi belalara göğüs germeleri gerekir. Serverlik sevdasında olanların kılıç ve teberden korkusu olmamak gerekir. Devlet gelinini ancak sararmadan kılıç dudaklarını öpebilenler kucaklayabilir. Karanlıkta rahat arayanlara erlik adını vermek hatadır. Ölümden korkan kimselere ata binmek ve kılıç kuşanmak layık değildir". Yavuz Selim savaş alanında Şah İsmail'e randevu vererek mektubunu sona erdiriyordu.

Erzincan'dan doğuya doğru bölge çok sarp olup hele bir ordunun geçmesi için çok zordu. Aynı zamanda İstanbul ile Erzincan arasında uzun bir mesafe vardı. Ordunun yabancı bir devletin topraklarında ilerlemesi sebebiyle devlet adamlarından bazıları geri dönmek istiyordu. Fakat bunu söylemeye kimse cesaret edemedi. Ancak Yavuz'un sevdiği **Hemdem Paşa** söylediği için bunu hayatıyla ödedi(Ercan, 2002).

Eleşkird'e yakın **Karasakallı** adlı ko-

nağa gelindiğinde yeniçeriler daha ileri gitmek istemediklerini söylediler. Hatta çadırları yıkarak bir tür ayaklanma başlattılar. Yavuz bunun üzerine askerlerin arasına girerek etkili bir konuşma yaptı ve şunları söyledi(Ercan, 2002): "... Yiğit olanlar benimle gelsin, korkak olanlar karılarının yanına dönsün, yoksa ben tek başıma giderim." Bunun üzerine ordu yürüyüşüne devam etti.

Osmanlı ordusu Çemen yakınlarında çadırlarını kurduktan sonra bir İran elçisi gelip üç mektubun cevabını getirdi. Ayrıca bir de afyon dolu bir altın kutu teslim etti. Şah İsmail mektubunda Yavuz'u savaşa sürükleyen sebepleri anlayamadığını belirtiyor ve barış istiyordu. Şah İsmail, afyon göndermekle, bu mektupların afyon ile sarhoş olmuş katiplerin eseri olduğunu ima etmek istiyordu. Şah İsmail bu mektubu İsfahan'da bir av sırasında yazdığını ve bu dostça cevabın iyi karşılanmadığı takdirde ona karşı yürümeye hazır olduğunu belirtiyordu. Yavuz Selim mektuptan çok gelen hediyeye öfkeleni ve Şah İsmail'in elçisi parça parça edildi. Daha önce bir Osmanlı elçisine de Şah İsmail tarafından aynı şekilde hareket edilmişti(Hammer, 1990).

Çaldıran Savaşı(1514)

Osmanlı ordusu 22 Ağustos Salı günü Tebriz üzerine yürüyerek akşama doğru Çaldıran alanına ulaştı. Osmanlı ordusu bu alanın kuzeybatı tepelerine arka vererek durdu. Vadiye hakim olan doğu tepelerinde ise Şah İsmail'in çadırları görülüyordu. Yavuz selim o gece divanı topladı. Burada hemen hücum etmek ile aç ve yorgun hayvanları 24 saat dinlendirmek şıklarından birisini

tercih etmek gerekiyordu. Çoğunluk orduyu dinlendirmekten yana idi. Sadece **Defterdar Piri Mehmet Çelebi** bu görüşe katılmadı. Onun görüşü şöyle idi: "Eğer derhal savaşa başlanmazsa ordu da özellikle akıncılar arasında Alevi olan kimselerin düşmanla ilişki kurarak o tarafa geçmeleri, öyle olmasa bile isteksiz savaşıma ihtimalleri vardır. Buna meydan vermemek için şafakla savaşılmaya başlanmalıdır." Yavuz Selim, "İşte yegane görüşü bulunan kimse... Yazık ki vezir olmamış" diyerek derhal hücumla geçilmesini emretti(Hammer, 1990).

Şah İsmail'in 10. 000 kadar atlı zırhlı askerleri vardı. Atlı asker sayısı Safevi ordusunda daha fazla iken Osmanlı ordusu ateş gücü bakımından Safevi ordusundan daha üstündü. Bütün bunlara rağmen iki ordu güç bakımından birbirine denk görünüyordu(Ercan, 2002).

İki asker "Şah" ve "Allah" naralarıyla birbirlerine girdiler. Şah İsmail kendi idare ettiği hücumda başarı sağladı. Yavuz'un sol cenahı artçı ordusuna kadar püskürtüldü. Fakat sağ kanada Beylerbeyi Sinan Paşa, Ustaçlı-oğlu'nun düzenini bozmaya muvaffak oldu. Sinan Paşa'nın askeri saflarını açacak yerde , düzenli şekilde toplara doğru çekilerek , zincirleri geçtiler. Bu hareket o kadar süratle yapıldı ki, İranlılar birdenbire kendilerini topların önünde buldular. Topların önü açılır açılmaz Şah İsmail safları arasına ölüm saçmaya başladılar. Bir an için savaş alanı ölümlerle doldu. İlk ölenler arasında Ustaç-oğlu'nun bulunuşu yenilgiyi tamamladı. Yavuz Selim bu tarafta üstün geldikten sonra

sol kanadın yenilgisini de onarması gerekiyordu. Subaylar, neferler Şah İsmail'in hızlı saldırışı karşısında çekiliyorlardı. Padişah'ın emri üzerine yeniçeriler, arkasında siper almış oldukları arabalardan kurulu seddi bozarak tüfek atmaya başladılar. Bu sırada Şah İsmail'in askeri gevşemeye başladığı sırada Şah İsmail kolundan ve bacağından yaralanarak attan düştü. Bir Osmanlı süvarisi elinde mızrağı ile Şah İsmail'in üzerine yürüdü, eğer Şah İsmail'in subaylarından birisi, kendisini feda etmiş olmasaydı, Şah İsmail öldürülmüş olacaktı. Şahın yakınlarından **Mirza Sultan Ali**, Şah benim diyerek askere doğru koştu ve esir edildi. Bu sırada **Hızır** adında birisi kendi canını tehlikeye sokarak atını Şah İsmail'e verdi. O savaşın kesin kaybedilmiş olduğunu görerek atını olanca hızıyla sürerek savaş alanından kaçtı. Askerlerinden orada savaşmakta olanlarda ona uyarak kaçtıklarından savaş alanı Osmanlı ordusuna kaldı(Hammer, 1990). Şah İsmail'in sevgilisi veya eşi Taçlı Hanım, Vidin Sancak Bey'i Mesih Bey'in adamlarınca esir edilmiştir(Hammer, 1989).

İki taraf da Çaldıran'da çok kayıp vermiştir. Şah İsmail'in ordusundan 14 hân, Yavuz ordusundan da 10 sancak beyi savaş alanında hayata gözlerini yummuşlardır. Şah İsmail bütün gece kaçarak ertesi günü şafak vakti Tebriz'e ulaştı, fakat kendisini başkentinde güven içinde göremediği için Dergezen'e doğru çekilmeye devam etti(Hammer, 1989).

Ertesi günü sabah vakti Yavuz Selim, vezirlerinin ve askerlerinin resmi kutlamalarını kabul etti. Daha ertesi

günü padişah Tebriz üzerine yürüdü. Üç gün yüründükten sonra Tebriz'e ulaşıldı. Tebriz'e girişin ertesi günü 6 Eylül 1514'te Sultan, Yakup Camii Kebir'ine giderek –hutbesi kendi adına okunan- Cuma namazını eda etti. Bu güzel yapının tamirini emretti(a.g.e). Yavuz Selim, Tebriz'de 8-9 gün kaldıktan sonra İstanbul'a dönüşünde Tebriz'de sanat erbabı, tüccar, şair gibi işe yarar bin haneyi İstanbul'a getirdi. Bunların arasında Timur'un torunlarından Bediüzzaman da vardı(Uzunçarşılı, 1949).

Prof. Erol Güngör(1975)'e göre İstanbul'a gelenler arasında pek çok bilim ve düşünce adamı da vardı. Bunlar Şah İsmail'in halkı kılıç zoruyla Şii yapma siyasetine karşı çıkıyorlar ve mezheplerini değiştirmek istemiyorlardı. Hepsi İstanbul'da şereflerine uygun makamlara getirildiler.

Kış esnasında Yavuz Selim Amasya'da –İran Şahının kendisine kıymetli hediyeler getirmiş olan- elçilerini kabul etti. Elçiler Çaldıran Savaşı'nda sonra Padişah'ın eline esir düşmüş olan Şah'ın zevcesi Sultan'ın hürriyetinin geri verilmesini rica etmekle görevli idiler. Yavuz onların isteklerini dinlemedi ve elçileri tutuklattı. İkisi İstanbul'a ikisi de Dimetoka'ya gönderilerek orada hapse konuldular. Şah'ın eşi olan Sultan da Taç-zade Cafer ile evlendirildi. Hammer'e göre, bu olaylarla **milletlerarası hukuk çiğnenmiştir**. İslam Hukukuna göre de: Elçilere zeval yoktur. Yenilmiş olan asker İslam dininde bulunduğuna göre, onun eşini üstün geleinin almasına da izin verilmemiştir(Hammer, 1990).

Çaldıran Savaşından önce Akkoyunlu devleti yıkıldığı için Diyarbakır Safevilerin eline geçmişti. Çaldıran savaşından sonra Meşhur tarihçi İdris-i Bitlisi'nin aracılığıyla 25 kadar mahalli bey biraraya gelerek Osmanlı hakimiyetini kabul ettiler. Vaktiyle Akkoyunlu merkezi olan Diyarbakır böylece Safevilerin elinden çıktı. Fakat Şah İsmail, Çaldıran'da ölen Ustaçoğlu Mehmet Han'ın kardeşi Karahanı göndererek Diyarbakır'ı kuşattı. Halkın Yavuz Selim'den yardım istemesi üzerine gönderilen Bıyıklı Mehmet Paşa ile Şadi Paşa komutasındaki kuvvetler gelince Karahan kaçtı ve böylece Diyarbakır Osmanlı toprağı oldu ve Bıyıklı Mehmet Paşa Diyarbakır beylerbeyi olarak atandı ve Karahan'ı takip etti. Mardin yakınlarındaki savaşta Karahan vuruldu ve başı kesilerek öldürüldü. Böylece Güneydoğu Anadolu tamamen Osmanlı hakimiyeti altına girmiş oldu(Güngör, 1975).

Sonuç

Şah İsmail'in Anadolu'da kendisi için propaganda yaptırması ve zaman zaman buraya fiili müdahalede bulunması, Yavuz Selim'in babasını tahtan indirerek yerine geçmesine ve ülkesinin güvenliğini sağlayabilmek için Şah İsmail yanlılarına karşı çok sert ve acımasız tedbirler almasına sebep olmuştur.

Yavuz Selim ile Şah İsmail arasındaki mücadele ve Çaldıran savaşı Anadolu'da Alevi-Sünni ayrılığını derinleştirdi. Bundan sonra Anadolu'daki pek çok Alevi can güvenliği sebebiyle kent merkezlerinden dağ başlarına çekilerek

tecrit hayatı yaşadı, böylece pozitif bilgi ve dini bilgilerden mahrum kaldılar. Daha çok geleneklere dayalı kulaktan dolma şifahi kültürle yetindiler. Bunda Erdebil tekkesi ile Anadolu Alevilerinin ilişkilerinin kesilmiş olması da etkili olabilir. Gerçi başlangıçta bilim ve tasavvuf eğitimi yapan bu tekkenin zamanla bunu önemsemeyip siyasete ağırlık vermesi sebebiyle çökmüş olduğu söylenebilir.

Mehmet Kırkıncı(1990)'ya göre bu savaştan sonra Osmanlı Devleti ile İran arasında kesin sınır çizildi. Erdebil tarikatının Anadolu'da kalan mensupları, kendi dışındaki Müslümanların Ehl-i Beyt sevgisinden mahrum oldukları şüphesine kapıldılar. Diğer gruplarla aradaki bu soğukluk zamanla ihtilafa dönüştü.

Prof. Fuat Bozkurt(1993)'e göre Çaldıran Savaşının sonucu Osmanlı Devleti'nin başına büyük sorunlar açmıştır. Bundan sonra Alevi veya Sünni bütün çiftçi halkın yaşadığı köyler ayaklanma kaynağı olmuştur. Bundan tarikatçılar yararlanmış işsiz-güçsüz insanlar mezhep ayrılığı söz konusu olmadan ekmeke parası bulabilecekleri ümidi ile isyancıların bayrağı altında toplanmışlardır. Bu durum o dönemdeki Osmanlı ekonomisinin sanıldığı kadar güçlü olmadığını göstermektedir.

Anadolu'da yönetime yaklaştırılmayan fakir köylü Türkmenler ve tımarlarını kaybetmiş sipahiler, ayaklanmalarını siyasal ve ekonomik sebeplere dayandırmayıp dinle(Alevilikle) açıklamışlar, Yavuz Selim de buna karşı koyan hareketini dinsel bir temele(Sünniliğe) dayandırmıştır. Ayrıca her iki taraf

da hareketlerini meşrulaştırabilmek için bunu yapmışlardı. Çünkü dönemin referans çerçevesi sadece dindi. O tarihlerde Türkmenlerinin ayaklanma ideolojilerini sosyalizm veya milliyetçiliğe dayandırmaları beklenemezdi. Çünkü henüz bu ideolojiler doğmamıştı.

Burada bir garip tecelli dikkati çekmektedir. Çaldıran Savaşı sırasında Yavuz Selimle Şah İsmail arasındaki mektuplaşmada Şah İsmail hep Türkçe yazarken, Yavuz selim yazdığı üç mektuptan ikisini Farsça kaleme almıştı. Bugün ise Yavuz'un ülkesinde resmi dil Türkçe'dir. Buna karşılık Şah İsmail'in ülkesi olan İran'da ise resmi dil Farsça olup orada yaşayan insanlar Farsça konuşup Farsça yazmaktadırlar. Prof. Niyazi Öktem'(1995)e göre Anadolu Aleviliği Şah İsmail ile ortaya çıkmıştır. İran'daki Şii mollalar için Şah İsmail(Hatai)'in hiçbir anlam taşımamaktadır.

Hammer, gerek Yavuz ve gerekse Şah İsmail'in elçilerini karşılıklı olarak öldürmelerini uluslar arası hukukun çiğnenmesi olarak değerlendirmektedir. Bu galiba yanlış bir gelenek olarak günümüze kadar ulaşmış olmalı ki, 20 ve 21. yüzyıl Türkiye'sinde, "anayasayı bir defa çiğnemekle bir şey olmaz" diyen cumhurbaşkanları ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin gizli oyla yapılmasını emreden yasaya rağmen, bu seçimlerde oyunu açıktan kullanan Başbakanları görülebiliyoruz. Ayrıca hukuka uyulup uyulmadığı konusunda Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki tartışmalara tanık olabiliyoruz.

Yine o dönemin dinsel inancına göre bir Müslüman'ın karısı diğer Müslü-

man'a cariye yapılamamaktadır. Dönemin hukuk anlayışına göre de bunun aynı zamanda hukuka aykırı olması gerekir. Buna rağmen Yavuz'un Şah İsmail'in karısını Taçzade Cafer'e cariye olarak vermesi, Yavuz'un ya hukuka uygun davranmadığı ya da Şah İsmail'i Müslüman olarak kabul etmediği şeklinde yorumlanabilir.

YENİÇERİ OCAĞI(14-19. Yüzyıllar) Yeniçeri Ocağının Kuruluşu ve Gelişmesi

Osmanlıların Rumeli'yi ilk istilasısı sırasında fetihlerin devamının, sürekli ve muvazzaf bir ordu ile mümkün olacağının anlaşılması ve Türklerden oluşan yaya kuvvetlerin yeterli olmaması ve bunların bazı yolsuzluklara karışmaları göz önüne alınarak 1. Murat Bey zamanında Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı adıyla Hristiyan çocukların devşirilmesi suretiyle yeni bir askeri güç oluşturulmuştur. Yeniçeri Ocağı Edirne'nin fethini takip eden günlerde(Uzunçarşılı, 1988) Anadolu Selçuklularındaki hassa ordusu örnek alınarak Çandarlı Kara Halil Paşa'nın teklifi ve Molla Rüstem'in yardımıyla kurulmuştur(Ünal, 1998).

Acemi oğlanlar ocağı, yeniçeri ocağına asker yetiştirmek üzere kurulmuştur. Seferlerde esir alınan Hristiyan gençleri belli bir eğitimden geçtikten sonra yeniçeri ocağına alınmaya başlanmıştır. Anadolu'daki Türk çiftçi ailelerine verilip burada 3-8 yıl arasında kalıp Türkçe öğrenip Müslüman olduktan sonra 1 akçe yevmiye ile Gelibolu Acemi Ocağına geçmeye başlamışlardır. Burada belli bir eğitim alan acemi-

ler daha sonra yeniçeri ocağına kaydedilirlerdi. İstanbul'un fethinden sonra burada da bir acemi ocağı kurulmuştur (Ünal, 1998).

Acemi oğlanlar ocağını besleyen üç kaynak vardı. Birisi savaş esirlerinin beşte birisi, diğeri devşirme yoluyla alınan Hristiyan çocukları, bir diğeri ise kapıkulu mensuplarının çocukları yani kul oğlanlarıdır. Devşirme memurları çocukları devşirirken o bölgenin kadısı, sipahisi ve köy kethüdası vs. hazır bulunurdu. Çocukların 14-18 yaşları arasında olanlar tercih edilirdi (Ünal, 1998). Ailenin tek çocuğu olanlar, öksüz, yetim, çoban, kel, fodel, evli olanlarla Türkçe bilenler alınmazdı (Bozdemir, 1982). Kanun gereğince asil ailelerin çocukları tercih edilirdi. Yahudilerden devşirme alınmazdı (Ünal, 1998).

Yeniçerilik, Osmanlı ordusunun merkez kolunu oluşturan ve Türk askerliğini dış dünyaya tanıtan; maaşlı, sürekli ve profesyonel bir ordudur. Bu niteliğiyle çağdaş orduların öncüsü ve habercisi sayılabilir. Nitekim Yeniçerilik, bir çok Avrupa ordusuna örnek olmuştur. Başlıca özellikleri; Osmanlıların egemenliği altındaki Hristiyan halkların çocuklarından kurulan, ömür boyu bekar, aile ve toplum bağlarından koparılmış, İslamlaştırılmış, sultanın kayıtsız şartsız emrinde olacak biçimde yetiştirilmiş, seçkin bir askeri örgüttür. Bu örgüt, Osmanlı toplum ve devlet anlayışı üzerinde son derece ciddi ve kalıcı etkiler bırakmıştır. Hatta ortadan kalktıktan sonra da onun simgelediği devlet ve ordu anlayışının daha uzun süre yaşadığı söylenebilir (Bozdemir,

1982).

İlk olarak 1. Murad'ın Uç beylerini bağımsızlaştırarak yarı-feodal güç odakları oluşturmalarına engel olmak için merkezi bir askeri güç kurmak istemesiyle başlatıldığı sanılan yeniçerilik yalnız askere alma yöntemleriyle değil, aynı zamanda eğitimiyle de çağdaşlarından değişik bir askeri eğitim uygulayarak dikkat çekmiştir. Bu askeri eğitim, eski Roma diktatörlerinin en sadık askeri olan Preterienlerle günümüz robotlarını andıran bir savaşçı türünü yaratmaya yönelmiştir. Burada tam bir meslek ordusu söz konusudur ve meslek ordularında görülen hizmetine girdiği otoriteye sonsuz itaat olgusu burada en yüksek noktaya ulaşmıştır (Bozdemir, 1982).

Türklerin yerleşik düzene geçişle birlikte ortaya koydukları bir askeri örgüt olan yeniçerilik, eski geleneklerinden bir ölçüde değişik bir nitelik taşımaktadır. Çünkü şimdiye kadar kendileri üstlenmiş oldukları savaş işinin bir kısmını Yeniçerilerle birlikte başka halklardan topladıkları tutsaklara gördürmeye başlayacaklardır. Burası son derece önemlidir. Devlet güvenliğini halk güçlerinin katkısıyla sağlamak demek olan eski askerlik ve şimdiki sipahilik karşısında Yeniçerilik, toplumda bütünüyle bağlarını koparmış, neredeyse toplum dışı bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Yalnızca toplum dışı değil aynı zamanda toplumüstü bir varlık olarak, sipahilere oranla devlet ve toplum gözünde onlardan daha üstün bir prestij kazanmıştır. Çünkü Neredeyse kutsal bir dokunulmazlıkla korunarak devletin kilit noktasında bir konumda

yer almıştır. Yabancı bir gözlemci, Jean Thevenot, "Yeniçeriye el kaldıran birini ölümden kurtaracak zenginlik dünyada yoktur" demektedir(Bozdemir, 1982).

Seçilen Hristiyan çocukları özel bir eğitimden geçirilerek kendi halk ve ailelerine bütünüyle yabancı bir ideolojinin ve kişinin(sultan) hizmetine verilmektedir. Sonunda çarpıcı bir görünümle karşılaşmaktayız: Balkanlardan toplanmış Hristiyan ailelerin çocukları dönüp halklarına, belki de kendi ailelerine karşı Türklerden daha gözü pek bir savaşkanlıkla saldırmakta, hatta Sultanı Türklere karşı bile koruyacak ve Sultan'dan çok sultancı bir bağlılığın örneklerini vermişlerdir. Fakat henüz milliyetçilik dalgasının kavrayıcı bir biçimde yayılmadığı, güvensizlik, karışıklık içindeki Avrupa'da Osmanlıların bazen kurtarıcı ve geçim kapısı olarak da görüldükleri olurdu. Onun için onların her zaman devşirmeyi bir çeşit "kan vergisi" ve Osmanlıları zalim ve çocuk hırsızı görmediklerinin örnekleri vardır. Zamanla yeniçerilik öylesine çekici bir iş olacaktır ki, pek çok Hristiyan genci Büyük sultanın hizmetine girebilmeyi bir düş gibi görecektir(Bozdemir, 1982).

Yeniçeri ocağının bayrağı ve müziği vardı. Yeniçeriler başlarına börk adı verilen beyaz keçeden başlık giyerlerdi; börkün arkasında yatırtma denilen ve omuza kadar inen parça, yeniçerilerin ensesini ve kısmen sırtını örterdi. Yeniçeriler börklerini eğri ve zabıtları ise düz giyerlerdi.(Uzunçarşılı, 1988).

Yeniçerilik Hristiyan halklar için bir çeşit toplumsal yükselme olanağı yaratırken Türklerden, bazıları çocuk-

larını Hristiyan göstererek Sultanın ayrıcalıklı kulları arasına sızmaya çalışmışlardır. Bu da gösteriyor ki artık Yeniçerilik Kurumu Türklerin Orta Asya geleneklerine bir anlamda kopukluk getirmiştir. Eskiden Türklerin tekelinde olan savaşçılık mesleği bu kurumla yabancılara geçmiştir. Üstelik sadece ordu ile sınırlı tutulmadığından devlet görevlerine yükselme olanaklarından yararlanırlar olmuşlar hatta siyasal piramidin en yüksek zirvesine kadar yükseltilmişlerdir. Osmanlı Devletinde 3 Hırvat, 2 Rum, 2 ermeni 2 Arnavut, 1 Rus, 1 Macar ve 1 İtalyan sadrazam olarak görev yapmıştır(Bozdemir, 1982).

1560 yılından sonra İstanbul dışında sancaklarda da yeniçeri garnizonları kuruldu. Böylece kapıkulu ordusunun nüfuz ve etkisi Anadolu'ya da yayılmış oldu. Öte yandan yeniçeriler başkentteki iktidarı tayin eden en başta gelen unsurdu. Fatih'in ölümünden sonra II. Beyazıt'ın tahta geçmesinde önemli rol oynadılar ve kullardan başkasını devlet yönetimine getirmeme konusunda ondan söz aldılar. Yavuz'un başa geçmesini de yeniçeriler sağladı. Başlangıçta şartlar Yavuz'un tamamen aleyhinde görünürken yeniçerilerin ısrarı sonucu tayin etti(Ünal, 1998).

Bu ayrıcalıklar giderek yeniçerileri devlet içinde en etkin topluluk konumuna yükseltmiş ve saray içinde güç dengelerinde karar merkezi durumuna getirmiştir. Öyle ki, ortadan kaldırılmaları gereği anlaşıldığında bunun gerçekleşmesi için ayaklanmalar, sultan değişiklikleri vb. ciddi devlet sorunları yaratmışlardır(Bozdemir, 1982).

Bazı kaynaklarda yeniçeri ocağını

bizzat Hacı Bektaş Veli'nin kurduğu belirtilse de bu doğru değildir. Çünkü Hacı Bektaş Veli 1270-71 yıllarında ölmüştür. Yeniçeri Ocağı ise 1363'te kurulmuştur(Noyan, 1998).

Ocağa alınan bireylerin adları, künyesi ve şekilleri ile yevmiye miktarları, Miktar-ı kütük denilen ana deftere kaydolunur, bu suretle ocağa gelişi güzel adam alınmazdı(Uzunçarşılı, 1988).

Askerlik sürekli olduğundan ocak bireyleri ilk dönemlerde bekar idiler. Onun için bunlara özel odalar yaptırılmıştı. Her yeniçeri odasının yani bölüğünün orta bireylerine mahsus oda denilen koğu ve daireleri vardı. İlk yeniçeri odaları, Edirne'de bulunuyordu(Uzunçarşılı, 1988).

Kapıkulu ocaklarının en itibarlı olan Yeniçeri Ocağı bireyleri savaşlarda hükümdarın bulunduğu merkez konumunda bulunurdu. Savaş zamanında hükümdar bunların arkasında ve ortasında at üzerinde dururdu. Sefere gidişlerde ve konaklarda yeniçeriler padişahın çevresinde bulunup onu korurlardı(Uzunçarşılı, 1947).

Yeniçerilikte Askeri Eğitim ve Zabıtlar

Yeniçeri askeri eğitimin temelleri, eski Türk geleneğinden alınmıştır. Öyle ki, Ortaasya'dan gelen kazan ve ocak gelenekleri Yeniçeriliğin terminolojini oluşturmaktadır. Askeri rütbelere bile mutfak sözcüğünden alınmıştır. Tek örgütsel yenilik, eskiden daha çok atlı askerlik egemen iken Yeniçerilerle birlikte piyade savaşçıların orduda yerlerini almasıdır(Bozdemir, 1982).

Yeniçeriler sıkı bir eğitim görürlerdi. Ok, yay, kılıç, balta ve gürz gibi çağın

silahlarını en iyi şekilde kullanırlardı. XV. Yüzyılın ortalarından itibaren tüfek de kullanmaya başladılar. Bu konuda II. Beyazıt büyük gayret gösterdi ve yeniçerileri ateşli silahlarla donattı. Yeniçeriler piyade olarak savaşır ve savaş sırasında merkezde, padişahın yanında bulunurlardı. Padişah sefere gitmeyip veziriazam veya vezirlerin birisi sefere gönderildiğinde yeniçerilerin bir kısmı buna katılırdı(Ünal, 1998).Cephede kendilerine siper kazmak için cebeci ocağı tarafından kazma ve kürek verilir(Ünal, 1998).

İlk kurulduğu sırada 1000 kişilik bir kuvvet olan yeniçeriler 100'er kişilik birliklere ayrılmış ve bu birliklere **yaya-başı** denilen subaylar atanmıştır. Bu durumda ocak ilk kurulduğunda 10 ortadan(bölük) ibaretti. Daha sonra cemaat de denilen bu yaya bölüklerinin sayısı 101'e çıkmıştır(Ünal, 1998).

I. Murat zamanında sekban bölükleri teşkil olunmuştur. Fatih devrine kadar yeniçeri ocağından ayrı bir teşkilata sahip olan sekbanlar 1451'den sonra ocağın cemaat ortalarına dahil edilmişlerdir. Sekbanların komutanına sekbanbaşı deniliyordu. Sekbanların asıl görevi av için tazılar beslemek, padişah ava gittiğinde ona eşlik etmektir. Çoğunlukla yaya olan sekbanların bir kısmı da süvari idi(Ünal, 1998).

XV. asrın sonlarında ise bölükler ve ağa bölükleri ihdas edilmiştir. Her bölükte 50 kişi mevcut olup toplam 61 orta teşkil edilmişti. Bölüklüler denen bu zümrenin kumandanı Baş Bölükbaşı idi. Böylece 101 cemaat, 34 sekban ve 61 ağa bölükleri olmak üzere toplam yeniçeri orta ve bölüklerinin sayısı 196

idi(Ünal, 1998).

Yeniçeri komutanına yeniçeri ağası denirdi, protokolda sadrazamın da önünde bulunan yeniçeri ağası, arza ondan önce girerdi. Çünkü yeniçeri sadrazama değil doğrudan padişaha bağlıydı. 1451'e kadar ocaktan yetişenler arasından çıkan yeniçeri ağaları sonraları sekbanbaşılardan tayin edilmeye başlandı. XVI. ve XVII. yüzyıllardan sonra yeniçeri ağalarının bir çoğu sonradan sadrazam olmuştur(Ünal, 1998).

Yeniçeri ağasından sonra seksanbaşı ocağın en büyük subayı idi. Üçüncü büyük amir ise kul kethüdası idi. Onu zağarcıbaşı, seksoncubaşı, turnacıbaşı ve 4 adet hasekiler takip ediyordu. Yeniçeri taburlarına **orta** denirdi. Binbaşı rütbesindeki ortaların komutanına ise **çorbacı** denilirdi. Bundan başka **kethüda odası**, **vekil harç** ve **bayraktar** denilen subaylar vardı(Ünal, 1998).

Yeniçerilerin Diğer Görevleri

Yeniçeriler savaş zamanları dışında çeşitli koruma görevleri yaparlardı. Başta İstanbul olmak üzere şehir ve kalelerdeki yeniçeriler, bulundukları yeri korumakla görevli idiler. Ayrıca yangın söndürme, emniyeti sağlama görevleri vardı(İpşirli, 1998).

Yeniçeriler İstanbul'da bulundukları zaman içtima günlerinde nöbetle divanı Hümayun muhafızlığı yaparlardı. Yeniçerilerin kalelerdeki muhafızlıkları üç sene sürer ve bu görevleri sırasında maaşları dışında yevmiye de verilir(Uzunçarşılı, 1988).

Kapıkullarının hakimiyeti sadece başkentle sınırlı kalmadı. Vergi toplamak ve devlet işlerini yürütmek gibi gö-

revlerle memleketin dört bir yanına yayılarak eyaletlerde çiftlikler kurdular ve sürüler beslediler. Vergiden muaf olduklarından ticarete başladılar. Zamanla eyaletlerdeki gelir kaynaklarına da el attılar ve iltizam işleriyle uğraşmaya başladılar. XVII. Yüzyılda taşradaki yeniçerilerin zulmünden bıkan halk, onlara karşı yer yer isyan ettiler. Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmet Paşa(1623-28) yakaladığı yeniçeriye öldürttü(Ünal, 1998).

Yeniçerilerin Oda Kademeleri ve Terfileri

Yeniçeriler; yeteneklerine ve savaşta gösterecekleri gayrete göre terfi ederlerdi. Zamanla yeniçeri ağalığına ve hatta devlet kademelerinde sadrazamlığa kadar yükselebillerdi.

Yılda bir elbise ve üç ayda bir yevmiye hesabı üzerinden **ulufe** denilen maaş alan yeniçeriler, kapıkulu ordusunun en itibarlı birlikleri arasında idi. Padişahın kendisi de 1 numaralı yeniçeri idi(Ünal, 1998). Yeniçeri yaşlanınca emekli olurdu. Öldüğünde evli olup çocukları varsa onlara büyüyünceye kadar yetim maaşı verilir ve sonra ocağa alınırdı. Bir organını kaybeden yeniçeri rütbesi ne olursa olsun iki kat maaş alırdı(Uzunçarşılı, 1988).

Daha önce hiç evlenmeyen yeniçerilerin sadece yaşlılarına Yavuz selim zamanında evlenmelerine izin verildi. Fakat bu zamanla gençlere de yayıldı. Kuloğlu denilen yeniçeri çocukları doğrudan Acemi Ocağına alınmış ve kendilerine ulufe bağlanmıştır. Ölen yeniçerinin malları orta sandığı veya kara sandık denilen yere alınır. Bunun gelirleri ocağın ihtiyaçlarına sarfedilir-

di. Varisleri varsa malları ona da intikal edebilirdi(Uzunçarşılı, 1988).

Ortak kaderi paylaşan yeniçeriler arasında güçlü bir dayanışma vardı. Nitekim padişahın kendisi de 1 numaralı yeniçeri olmasından dolayı o yeniçerileri, yeniçeriler de onu korurlardı. Yeniçeriler arasında disiplin hakim iken bütünü varlıklarıyla padişaha bağlı idiler; hükümdarı, kendi velinimetleri bilirler, padişah da onlara **kulum** diye hitap ederdi. Harp esnasında padişahı korumayı kendileri için en büyük görev ve 'şeref bilirdi. Ayrıca yeniçeriler, özörlü arkadaşlarına kendi aralarında para da toplarlardı(Uzunçarşılı, 1988).

Yeniçeriliğin Bektaşilikle İlgisi

Osmanlıların ilk zamanlarında Edebali, Ahi Hasan, Candarlı Kara Halil, Şeyh Mahmut gibi nüfuzlu Ahi tarikatı mensupları Osmanlı Beyliğinin kuruluşunda çok önemli rol oynamışlardır(Uzunçarşılı, 1984). Osman Gazi kılıcını Ahi usulüne göre kuşanmış ve Orhan Gazi ise Ahiliğin önemli bir savunucusu olmuştur(Akgündüz, 1999). I. Murat'ın da bizzat Ahi reisi olduğu gözönüne alındığında Osmanlı Devleti'nin Ahilik üzerine kurulduğu açık bir şekilde görülmektedir(Uzunçarşılı, 1949).

Yaklaşık 15. Yüzyılın ilk yarısı içinde genel adı Babai olan tarikatın asıl adını bırakarak Babai Şeyhlerindean Hacı Bektaş Veli'nin adını alıp Bektaşilik adı altında yayılmaya başlarken, Ahilik artık eski gücünü kaybetmiş bulunuyordu. Başlangıcı Ahilik üzerine kurulan yeniçeri ocağı bir süre sonra Bektaşiliğe tabi olmuştur(Uzunçarşılı, 1988).

Prof. Fut Bozkurt(1993)'a göre Osmanlı'nın Bektaşiliği seçmesi Şeyh Edebali ile olan ilişkisine dayanır. Şeyh Edebali Eskişehirde tekkesi bulunan bir dervişti. Osman Bey, Şeyh Edebali'nin kızı ile evlenmiştir. Edebali hem Ahilerin şeyhi hem de Baba İlyas'ın halifesi idi. Böylece Osmanlı Ahilerin etkinliğinden yararlanmıştı. Ahiler ise Hacı Bektaş tekkesiyle sıkı bağlantı içinde idiler, Böylece hem Ahi Ocağının hem de Hacı Bektaş Tekkesinin desteğini sağladı.

Yeniçeriliğin Bektaşilikle ilgileri ocaklarının kapatılmasına kadar sürmüştür. Bunların ocaklarına Ocağ-ı Bektaşiyen; kendilerine de Taife-i Bektaşiyen, Güruh'u Bektaşiyen, ocaktaki terfi derecelerine göre silsile-i Tarık-ı Bektaşiyen gibi tabirler kullanılırdı(Uzunçarşılı, 1988).

Her ne kadar Hacı Bektaş Veli ile Orhan Gazi aynı dönemlerde yaşamamış olsalar da ocağın kuruluşu ile ilgili şöyle bir rivayet anlatılmaktadır: "Bektaşilikle yakından ilgilenen ve onlara sempati duyan Orhan Gazi, devşirme çocuklardan kurulu orduya kutsal bir özellik vermek için bunlardan bir grubu alarak Sulucakarahöyük'e götürdü ve Hacı Bektaş Veli'den haklarında dua ve niyaz etmesini istemiştir. Hacı Bektaş Veli, çocuklardan birisinin başına elini koyarak "Bunların adı yeniçeri olsun, Cenab-ı Hakk. Yüzlerini ak, kılıçlarını keskin eylesin", diye dua etti. Daha sonra Hacı Bektaş pir evinden kutsal bir kazan alındı ve yeniçeri ocağına götürüldü, bu kazan sonraki yıllarda yeniçerilerin çeşitli haksızlıklara tepki olarak kaldırdıkları kazandır(No-

yan, 1998).

Yeniçeri duası şöyledir: " Allah Al-lah illallah, baş üryan, sine püryandır. Kulluğumuz padişaha ayan; üçler, beyler, yediler, kırklar, gülbang-ı Muham-med-i Nur-i Nebi, kerem-i Ali pirimiz, sultanımız Hacı Bektaş Veli demine devranına Hu, diyelim, Hu..."(Noyan, 1998).

Hacı Bektaş Dergahında bulunan baba ölünce, yerine geçen yeni baba İstanbul'a gelir, bu babayı Bektaşî ocağına bağlı olan yeniçeriler karşılayarak bir alay meydana getirirler ve ona ağa kapisına götürürlerdi. Yeniçeriler Ağası 12 dilimli tacı yeni babanın başına geçirirdi. Buradan da alay, babayı Bab-ı Ali'ye götürürdü(Şener, 1989).

Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra Bektaşî tarikatı yasaklanmıştır. 60 yıldan önceki yapılmış tekkeler dışındaki bütün tekkeler yıkıldı ve Bektaşî ileri gelenlerinden birkaçı idam, bazıları ise Anadolu'nun çeşitli yerlerine sürgün edildiler. Bektaşilik yönetim çarkının dışına itildi, inanç töre ve eski hoşgörü kalkmıştı (Uzunçarşılı, 1988).

Yeniçeri Ocağının Bozulması

Yeniçeri ocağı kuruluşundan itibaren 16. Yüzyılın son yarısına kadar aşama aşama gelişerek olgunlaşmış ve bu asrın ortalarında bütün örgütü ile tam ve olgun bir hale gelmiştir. Ocağın düzeninin bozulmasında birinci derecede güçlü elin ocak üzerinden kalkması; iltimas, iltizam ve himaye ile yeniçeri ocağına kanun dışı adam alınması ve bir de makam ve mevki hırsı ve can kaygısıyla vezir ağalarının kendi arzularına hizmet etmek üzere ocağı isyan için tahrik etmeleri bir sebep olmuştur

(Uzunçarşılı, 1988).

Tarihte görülen ilk yeniçeri hareketi 1444 senesinde Edirne'de olmuş ayaklanıp II. Murat'ı hükümdar yapmışlardır(Uzunçarşılı, 1988).Yeniçerilerin ilk isyanları Fatih zamanına kadar uzanır. Bu isyanın sebebi, padişah ile sadrazam arasındaki nüfuz mücadelesi idi. Fakat genç padişah bu isyanı bastırdığı gibi Çandarlı Halil Paşayı bertaraf ettikten sonra kapıkulu ordusunu, devleti genişletmek ve merkezileştirmek için etkili bir şekilde kullandı. XV. ve XVI. Yüzyılda genellikle dirayetli padişahlar tahta geçtiğinden yeniçeriler isyan edemediler(Ünal, 1998).

Çaldıran seferine giderken yeniçerilerin vükela'nın ocağı tahrik ederek geri dönmek üzere ayaklanmaları ve padişahın otağına kurşun atacak kadar ileri gittikleri görülmüştür. Ayrıca devleti idare eden vezirlerin durumlarını güçlendirmek için ocakları tahrik ettikleri 16. Yüzyılın son yarısından itibaren adeta bir silsile halinde devam etmiştir (Uzunçarşılı, 1988).

Kanuni'den sonra padişahların yeniçerilerin başında savaşa katılmamaları yeniçeri ocağında disiplinin bozulmasına ve bu ocağın zayıflamasına yol açmıştır. Nitekim padişahı korumakla görevli yeniçeriler Haçova meydan muharebesinde padişahı yalnız bırakmışlardı (Uzunçarşılı, 1988).

17. yüzyılda yeniçeri ocağı ile saray arasında çeşitli ihtilaflar ortaya çıktı. İlk ıslahatçı padişah olarak bilinen Genç Osman'ın yeniçeriler tarafından öldürülmesi bu ihtilafların sonuçlarından birisi idi. Yeniçeriler 17. Yüzyılda büyük bir güç oluşturarak istemedikleri

padişahları, sadrazamları tahtan indirebiliyorlardı. Yeniçerilerin kazan kaldırması uzun bir dönem boyunca yönetim için en tehlikeli olaylardan birisi idi (Şener, 1989).

I. Murat zamanında konulan mutlak itaat usulü, Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar devam etti ve bu dönem içinde ocakların kanunları kontrol altında tutulduğu için yolsuzluğa meydan verilmemiştir. Ocağın disiplinin bozulması III. Murat zamanında başlar. Bu dönemde yeniçeriler arasında esnaf olanlar ve evlenenler görülmeye başlamıştır. Bunların esnafıktan yasaklanmaları için bir taraftan kanunlar çıkarılırken diğer taraftan III. Murat bu kanuna aykırı olarak dışarıdan bazı sanatkarların yeniçeri olmasını idare ediyordu (Uzunçarşılı, 1988).

Bundan başka rüşvet ve iltimasla genç ve dinç bir takım kişiler korucu yapılmaya başlanmış ve hatta II. Selim zamanında başlayan bu yolsuzluktan dolayı yeniçeriler hükümdara şikayette bulunmuşlardı (Uzunçarşılı, 1988).

Asker sınıfı dışından halk ve köylülerden adam alınması, vergi ve rüsumdan muaf tutulmak amacıyla yeniçeri olmak isteyenleri, bazı zabitlerin rüşvetle yeniçeri kaydetmeleri ve ölen yeniçerilerin isimlerinin bildirilmeyerek hazineden onların adına maaşlarının alınması gibi sebeplerle yeniçeri ocağı, bozulmuştu. 1768 Rus savaşından sonra artık iyice bozulan yeniçeri ocağının Halil Hamit Paşa zamanında düzeltilmesine dair bazı girişimler olmuşsa da bu gerçekleşmemiştir (Uzunçarşılı, 1988).

1787'de Rusya ve onun müttefiki

olan Avusturya'ya açılan savaşın 5 sene sürmesi zaten bozuk olan ocağa önemli bir darbe daha vurmuştu. Yeniçeri ocağında savaşa gitmeyip efendilerine hizmet edenler bol yevmiye alırken düşman karşısında savaşan yeniçeri az yevmiye alıyordu. İsmen mevcut olan fakat cismen mevcut olmayan bu insanlar maaşlarına düzenli olarak alıyorlardı. Bu yolsuzlukların önüne geçilmek istendiğinde de çıkarlarına zarar gelecek olan ocak ağaları tahriklerle kanlı olaylara sebep oluyorlar ve yeniçeri ocağının düzeltilmesine kimse cesaret edemiyordu (Uzunçarşılı, 1988).

Yeniçerilerin artık işe yaramayacaklarını ve ıslah edilemeyeceklerini kesin olarak anlayan III. Mustafa olmuştur. Disiplin iyice bozulmuştu yeniçeriler sokaklarda nara atarak yürüyen bir serseriden başka bir şey değildi. Bunu bilen padişah yeni bir askeri teşkilata ihtiyaç duyulduğu için eğitilmiş bir asker kurmuştu. Bu durumdan yeniçeriler hiç memnun değillerdi. Bununla beraber II. Selim Anadolu'nun bazı yerlerinde Nizam-ı Cedid adıyla bir ordu kurmuştu. Fakat bir darbe ile II. Selim öldürülüp Nizam-ı Cedid dağıtılmıştı. Yine II. Mahmut'un cülusu ve Alemdarın sadrazamlığı sırasında Sekban-ı Cedid adıyla yeniçerilerden ayrı eğitilmiş bir asker ocağı oluşturulmuştu. Bu da Alemdarın ölümü ile kaldırıldı. İşte iki defa oluşturulan eğitilmiş asker kanlı olaylarla kaldırılınca yeniçeriler iyice şımarmışlar ve 18 sene süren bu devirde her dediklerini yaptırmışlar ve her işe müdahale etmişlerdi (Uzunçarşılı, 1988).

II. Osman'ın yeniçeriler tarafından öldürülmesinden sonra iyice şımaran yeniçeriler IV. Murat'ın işleri eline almasına kadar hükümet işlerine de müdahale ederek ne istedilerse yaptılar ve yaptırdılar; sarayı basıp II. Osman'ın yerine akıl hastası Mustafa'yı ikinci defa hükümdar yaptılar, sonra onu indirip IV. Murat'ı geçirdiler. Bu durum ocağın ne derece bozulduğunu gösterdiğinden güçlü bir icraat ile bunun önüne geçilebilirdi. IV. Murat bizzat takip ederek kapıkulu ocaklarına göz açtırmadı, küçük bir harekete ağır ceza uyguladı, onun zamanında **Kara Mustafa'nın** himmetiyle hem asker mevcudu makul şekle indirildi hem de para ayarı düzeltilti(Uzunçarşılı, 1988).

Yeniçeri Ocağının Kapanması

II. Mahmut zeki bir devlet adamı idi ve tarihten gerekli dersleri almıştı. Hem bu örgütü kaldırmayı denemedi ve 17 yıl bekledi. Önce askerlerini ocağından seçerek ve Şeyhül İslam Tahir Efendi'den kapatma fetvasını alarak Mayıs 1825'te **Eşkinçi Ocağı** denilen eğitilmiş ve düzenli bir ordunun çekirdeğini oluşturdu. Artık yeniçeriler bütün propagandalarına rağmen ulema da dahil bütün destekçilerini kaybetmişlerdi. Bu arada başta yeniçeri ağası Celalettin Ağa olmak üzere kendi ağalarının çoğunluğu da padişahın yakın adamları ve Nizam-ı Cedid'in taraftarları idiler. Gönüllü yeniçerilerden oluşan bu askerler eğitime başlayınca yeniçeriler adetleri üzerine kazan kaldırıp isyan ettiler(Akgündüz, 1994).

Artık her istediğini yaptıran yeniçeriler; ocağın kapanmasına kadar kadın ve erkeklere saldırmak, birbirleriyle

mücadele etmek, haraç kesmek, meyhanelerde rezalet çıkarmak gibi hareketlerde bulunmuşlardır. Bunlardan korkulduğu için de kimse sesini çıkaramamıştır. Yalnız II. Mahmut metanetini bozmayarak ocağı kapatmak için hazırlanıyordu. Padişah ocakta kendisine sadık kalacak adam arıyordu. Bundan dolayı da sık sık ağaları değiştiriyordu. II. Mahmut'un seçtiği ocak ağalarından Ruscuklu Hüseyin Ağa idi. Hüseyin Ağa işe ocak ustalarından başlamış, ocakta ileri gelenleri temizlemişti. Daha sonra suikasta kurban gitmemesi için Hüseyin Ağa görevden alınmıştı (Uzunçarşılı, 1988).

Yeniçeri Ağasına suikast düzenlemek için 1826 Haziranında toplanan yeniçeriler, ağayı bulamayınca ağa kapısını yağmalayıp et meydanında toplanmaya başladılar. 1000 kadar yeniçeri sadrazamın hazinesini yağmaladılar. Bunun üzerine sadrazam saraya gitmiş, durumu padişaha anlatıp çevreye haberler yollanarak adam toplanmıştır. Sultan Mahmut Sancağı Şerifi sadrazama verdi. İstanbul'un Eyüp, Üsküdar, Galata taraflarına tellallar gönderilerek ehl-i İslam olanlar Sancağı Şerif altında toplansınlar, diye halk saraya davet edildi. Bu sırada 3 bin kadar medrese öğrencisi ve halk sarayın önünde toplandı. Yeniçeriler halkın toplanmasına engel olamıyorlardı. Halka silah dağıtıldı, halk yeniçerilere saldırıp onları mağlup etti ve yakalanan yeniçeri başı idam edildi(Uzunçarşılı, 1988). Daha sonra yeniçeri kışlaları topa tutulmuş ve birkaç saat içinde bütün kışlaları yerle bir edilmiştir(Bozkurt, 1993). Tarihte bu olay, **Vakay-i Hayriye** olarak

adlandırılmıştır. Yeniçerilerin 4-5 saat içinde dağıtılması herkesi hayret içinde bırakmıştır(Uzunçarşılı, 1988).

Sonuç

Yeniçeri Ocağı, Osmanlı Devletinde muvazzaf bir ordu oluşturmak maksadıyla I. Murat Bey zamanında Hristiyan çocuklar devşirmek suretiyle Edirne'nin fethinden hemen sonra Çandarlı Kara Halil Paşa'nın desteğiyle kuruldu. Yeniçerilik bir çok Avrupa ordusuna örnek olmuştur. Bu örgüt, Osmanlı toplum ve devlet anlayışı üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır.

Yeniçeriler, Osmanlı Devleti'nin güçlü bir devlet olmasında ve devlet otoritesinin kurulmasında önemli görevler üstlenmişlerdir. Fakat devletin çöküşüne paralel olarak onlar da bozulmuş üzerlerine düşen görevleri yapmamışlardır. Bundan başka siyasete karışarak padişah ve sadrazamları görevden almak ve onları göreve getirmek gibi kendileriyle ilgili olmayan konularla uğraşmışlardır. Sonunda varlıkları devlet için bir problem haline gelmiş ve her kurum gibi fonksiyonlarını yitirdiği için kapatılmıştır.

Hacı Bektaş dergahındaki baba ölünce yeni baba İstanbul'a gelir, bunu Bektaşî ocağına bağlı olan Yeniçeriler bir alay meydana getirerek bir tören düzenlerlerdi. Yeniçeriliğin kaldırılması ile Bektaşî tarikatı yasaklanmış, Bektaşî tekkelerinin bir kısmı yakılmış bazı üyeleri idam edilmiş, bazıları da Anadolu'nun çeşitli yerlerine sürgün edilmiştir. Bunun sonunda Bektaşî töresi bozulmuştur.

GENEL SONUÇ

Bu araştırmada Aleviliği oluşturan tarihsel ve sosyal olaylara bir bütün olarak bakılmaya çalışılmıştır. Amaç, tarihi yargılamak değil yapılan hataların farkında olmak ve bunlardan gerekli dersleri çıkarabilmektir. Zaten sosyoloji biliminin amaçlarından birisi de budur. Ayrıca sonuçta bir ölçüde de olsa tarih felsefesi yapılmaya çalışılmıştır. Tarihin olguları incelemesine karşılık tarih felsefesi, olması gerekenler üzerinde de durur. Yani, olaylar başka türlü olsalardı nasıl bir sonuç çıkabilirdi? vb.

İslam tarihinde Hz. Ali ile Muaviye arasındaki halifelik mücadelesi, Mekk'e'de İslam öncesindeki Haşimi-Emevi çatışmasına bir çeşit dönüş idi. Emevi sülalesinden olan Halife Osman'ın valiliklere ve devletin çeşitli kademelerine kendi akrabalarını getirmesi bu çatışmanın yeniden alevlenmesine ve ölümünden sonra da iyice gün ışığına çıkmasına yol açmıştır. Sonra Hz. Ali'nin halife olmasını Muaviye kabul etmediği için ikisi arasında Sıffin Savaşı yapılmış ve tam Hz. Ali'nin galip geleceği sırada Muaviye bir hile düşünererek askerlerin kılıçlarına Kur'an sayfalarını taktırmıştır. Hz. Ali taraftarlarından bazıları, biz Kur'ana kılıç çekmeyiz, diyerek savaştan vazgeçmişler ve halifelik işi hakeme bırakılmış bu da bir çözüm getirememiştir. Hz. Ali'nin ölümünden sonra halifelik Muaviye ele geçirdi, onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Yezid'in askerleri Hz. Hüseyin'i Kerbela'da şehit etmişlerdir. İşte bu olaylar Alevi-Sünni zıtlığının tarihsel temellerini oluşturmuştur.

Hz. Muhammed'in sağlığında Müs-

lûmanlar arasında bu dini anlama ve yorumlamada pek fazla bir farklılık yoktu. Başlangıçta tamamen siyasal sebeplere dayanan Ali ve Muaviye taraf-tarlığı zamanla dinsel anlayışta da ken-disini göstermiştir.

Anadolu'daki Alevi-Sünni farklılaş-masının tarihsel temelleri ise Anadolu Selçuklular dönemindeki Babai ayak-lanması, Osmanlılar dönemindeki Şeyh Bedrettin, Şah Kulu isyanları ile Yavuz Selim-Şah İsmail arasındaki mü-cadele ve Çaldıran savaşının sonuçları ile Yeniçeri Ocağının kapatılmasına da-yanmaktadır. Bunları incelemeyen ve üzerinde düşünmeden bugünkü Alevi-Sünni farklılığını anlamak mümkün ol-masa gerektir.

Babailer, Şeyh Bedrettin, Şahkulu is-yanlarında dikkati çeken bir husus, ayaklanma liderlerinin peygamberlik iddiaları ile de suçlanmalarıdır. Ayak-lanma önderlerinin kendilerini pey-gamber ilan ettikleri şeklindeki tezlere katılmadığımızı belirtmek isteriz. Çün-kü bu ayaklanmalar Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde gerçekleş-miştir. Her iki devlette yaşayan Müslü-man halkın inancına göre yeni bir pey-gamber gelmeyecektir. Onun için bu iddiaların doğru olma ihtimali son de-rece zayıftır.

Yukarıda konu edilen üç isyanda da fakir Türkmenlerin yaşadıkları ekono-mik zorluklar ve bunların yönetime yaklaştırılmamaları ve dolayısıyla yö-netime yabancılaşmaları ayaklanmanın başlıca etkenleri olsa gerektir. Bunun için her üç isyanda da ayaklanmanın başarıya ulaşması durumunda insanla-rın birbirleriyle eşit olacakları ve hatta

karılar hariç bütün malların ortak ola-cağı söz konusu edilmiştir. Daha son-raki tarihlerde Anadolu Aleviliğindeki musahiplik kurumunda bu anlayışı gör-mek mümkündür. Musahiplikte başlan-gıçta mal ortaklığı söz konusu iken da-ha sonraki dönemlerde bu, musahip olan aileler arasında maddi ve manevi dayanışma haline dönüşmüştür.

Şah İsmail, Türkçe'yi son derece gü-zel konuşup yazabilen bir edebiyat ve kültür adamı olduğu kadar dahi bir devlet adamıdır. Ancak buna rağmen Dulkadiroğlu, Akkoyunlu, Karakoyun-lu, Özbek Hanı gibi Türk devletlerini ortadan kaldırmış ve en son Osmanlı Devleti'ni işgal ederek Anadolu'yu da egemenlik alanına sokmak istemiştir. Bu kadar ihtiras hem adı geçen Türk devletlerinin hem de kendi sonunu ha-zırlamış ve kendisini takip eden Alevi Türkmenlerin çok acı çekmesine sebep olmuştur.

İkisi de Türk olan Şah İsmail ile Ya-vuz Selim'in çatışması gerek Anado-lu'da ve gerekse İran'da yaşayan Türk-lerin aleyhine olmuştur. Anadolu'da her ne kadar problem çözülmüş, birlik bütünlük sağlanmış gibi görünse de ta-rihte celali isyanları dediğimiz isyanlar başlamış ve bu durum Osmanlı impa-ratorluğunu zayıflattığı gibi çöküşünü de hazırlamıştır.

Eğer Yavuz Selim ile Şah İsmail sa-vaş yerine işbirliği yapabilmiş olsalardı, 1990'lara kadar dünyada tek bağımsız Türk devleti, Türkiye Cumhuriyeti ol-maz ve Türk dünyası bugünkünden çok daha güçlü konumda bulunurdu. Nite-kim bugün İran'da Fars nüfusundan da-ha fazla Türk yaşamasına rağmen bu

insanlar sosyal azınlık olarak başta dilleri olmak üzere bütün kültürel haklarından mahrum olarak yaşamaktadırlar. Batılılar Türkiye’de bazı etnik grupları tahrik ederek yeni azınlıklar yaratmak amacındadırlar. Hatta Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girebilmesi için bunların kültürlerini geliştirecek ortamların hazırlanmasını şart koşmaktadırlar. Buha karşılık Batılılar İran’da nüfusu 30 milyona varan Türklerin kültürel hakları ile hiç ilgilenmedikleri gibi iki ülke ilişkilerinin gergin olmasını kendi çıkarlarına uygun bulmaktadırlar. Bunun için İran ile ticari ve kültürel ilişki kurmamızı da istememektedirler. Bunda bir ölçüde başarılı da olmuşlardır. Nitekim Türkiye’deki üniversitelerin üçünde Farsça bölümlerinin kurulması çok eskilere dayanırken İran’da sadece bir üniversitede Türk Dili Edebiyatı bölümü Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer’in son ziyareti sırasında açılabilmiştir.

Rejimler dikkate alınmadan Türkiye ile İran arasında ekonomik ve kültürel ilişkilerin kurulması her iki ülkenin çıkarıdır. Herkesin bildiği gibi Batılı ülkeler, şeriatla idare edilen Suudi Arabistan ile siyasal ve ekonomik ilişkiler kurmakta kendileri için bir beis görmezken bizim İran ile olabilecek ekonomik ilişkilerimizi sakıncalı görmektedirler. Halbuki dostça ilişkiler kurulması sayesinde her iki ülke zenginleşebilir ve böylece İran’daki Türklerin dilleri ve kültürleri korunabilir. Batılılar iki ülkenin çatışmasını ve dolayısıyla ekonomilerinin çökmesini kendi çıkarlarına uygun bulmaktadırlar.

Başlangıçta Ahilik üzerine kurulan

Yeniçerilik, 15. yüzyılda Babai şeyhlerinden Hacı Bektaş Veli’nin adını alarak yayılmaya başladı. Demek ki, önce Ahi olan Yeniçeriler sonradan Bektaşiliğe tabi olmuşlardır. Gerçi Ahilik ve Alevi-Bektaşiliğin ikisi de bir tarikat olup ikisi de Hz. Ali’ye bağlıdırlar. Bu yüzden arada çok büyük bir fark yoktur. Bunun kanıtı, Alevi cem törenlerinde okunan dualar ve çekilen gülbanklarla, Ahilerin çırak çıkarma törenlerinde okunan dualar ve çekilen gülbanklar hemen hemen aynıdır.

Osmanlı İmparatorluğunun hem gelişip güçlü bir devlet olmasında ve hem de yıkılmasında Yeniçerilik önemli bir rol oynamıştır. Yeniçeriler Başlangıçta padişaha bağlı ve disiplinli bir ordu idiler. O kadar ki, kendileri ile aynı inancı paylaşan Şah İsmail ordularına karşı savaşmış ve Yavuz Sultan Selim’in savaşı kazanmasında etkili olmuşlardır. Fakat gittikçe İmparatorluğun gerileme ve duraklamasına paralel olarak onlarda da disiplin bozulmuş ve zaman zaman kazan kaldırarak yapılması gereken yenilik ve reformları engellemişlerdir. Ayrıca İmparatorluğun gerileme dönemlerinde üzerlerine düşen görevleri yapmadıkları gibi siyasete de karışarak padişahları indirme ve yenilerini görev ve getirme gibi siyasal olaylara da karışmışlar ve Türk siyasetinde kötü bir geleneğin yerleşmesine sebep olmuşlardır. Ayrıca çıkarlarına uygun bulmadıkları için Osmanlı Devleti’nde çağdaş orduların kurulmasını da engellemeye çalışmışlardır.

Yeniçeriler Bektaşî oldukları için onların kapatılması ile Bektaşî tarikatı da kapatılmıştır. Bu durum Anadolu’da

Alevi-Bektaşî ve Sünnî ayrımının belirginleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Başlangıçta yeniçeriler, padişahların kendilerine güvendiği ve dayandığı bir askeri güç iken sonradan devlete, halka ve padişahlara düşman bir kurum olarak görülmeye başlanmış ve ortadan kaldırılması tarihte **hayırlı bir olay** olarak değerlendirilmiştir.

Bu araştırmadan çıkardığımız bir diğer sonuç da, bugün yakındığımız, Türkiye'nin bir hukuk devleti olamayacağı ve ekonomik kriz gibi sorunların köklerinin çok eskilere dayandığıdır. Şöyle ki, gerek Yavuz Selim ve gerekse Şah İsmail'in birbirlerinin elçilerini öldürmeleri ve Yavuz'un, Şah İsmail'in karısını bir vezire cariye olarak vermesi hukuka aykırı davranışlardır.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde kökleri fetret devrine kadar uzanan fakat Fatih'in ekonomik zorluklarla yapmak zorunda kaldığı müsaderelele kendisini açıkça gösteren II. Beyazıt ve Yavuz dönemlerinde de devam eden bir ekonomik krizin yaşandığı bilinmektedir. Ayrıca Yavuz Selim'in Mısır seferine çıkarken Yahudi bir bankerden borç istemesi(Uğur, 2001), bunun diğer bir kanıtı olsa gerektir. Bir de bu yazıda söz konusu edilen ayaklanmaların sebeplerinden birisi de halkın yaşadığı ekonomik sıkıntılardır.

Günümüzle ilişki kurduğumuzda Osmanlı Devleti söz konusu dönemlerde savaş ekonomisi uyguladığı için bu krizleri anlamak zor değildir. Fakat bugünkü krizin sebepleri; popülizm, yolsuzluk ekonomisi, ekonomiyi yönetenlerdeki bilgi yetersizliği veya tedbir alma konusundaki ihmalleri ve ahlaki çöküntü olarak özetlenebilir.

KAYNAKLAR

- Ahmet Cevdet Paşa. Kısas-ı Enbiya, Cilt VI. Ankara, 1985.
- Akdağ, Mustafa. Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Cilt: 1, İstanbul, Cem yayınları, 1995.
- Akgündüz, Ahmet. Bilinmeyen Osmanlı, İstanbul, O.S.A.V., 1994.
- Anıl, Y. Şakir. Osmanlı Döneminde İki Dava: Bedrettin ve Mithat Paşa Davaları, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Arslandoğlu, İbrahim. Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname, Ankara, Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları, 1997.
- Aslantürk, Zeki. Sosyolojiye Giriş, Bolu, 1992.
- Avcıoğlu, Doğan. Türklerin Tarihi Cilt: 1,2, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1978.
- Aksoy, Mustafa. Sosyal Bilimler ve Sosyoloji, İstanbul, Alfa yayınları, 1999.
- Bottomore, T.B. Toplumbilim, Çev: Ünsal Oskay, İstanbul, Der yayınları, 1988.
- Bozdemir, Mevlüt. Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları, Ankara, A.Ü.SBF Yayını, 1982.
- Bozkurt, Fuat. Aleviliğin Toplumsal Boyutları, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1993.
- Çamuroğlu, Reha. Tarih Heterodoksi ve Babailer, Ankara, Om yayınları, 1999.
- Çelebi, Nilgün. "Millenium'un Bilimleri Bağlamında Sosyoloji ve Tarih: Ne Nasıl?" Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını, 2000,85-94.
- De Lamartine, Alphonse. Osmanlı Tarihi, Çev: Serhat bayram, İstanbul, Toker yayınları, 1992.
- Ercan, Yavuz. "Yavuz Sultan Selim Dönemi", Osmanlı Tarihi 5, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Erkal, Mustafa. Sosyoloji, İstanbul, Filiz Yayınları, 1981.
- Eröz, Mehmet. Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Ankara Kültür Bakanlığı Yayını,1990.
- Eyüpoğlu, İ. Zeki. Şeyh Bedrettin ve Varıdat, İstanbul, Der yayınları, 1987.
- Fındıkoğlu, Z. Fahri. İktisat sosyolojisi Bakımından Sosyalizm I, İstanbul, Türk Kültürü Yayını, 1976.
- Fuzuli. Hadikat'üs Süeda: Saadete erenlerin veya Kerbela Şehitlerinin Bahçesi, Çev: M. Faruk Gurtuna, İstanbul, İlkü Kitap Yurdu Yayını, 1971.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin, İstanbul, Eti Yayınları, 1966.

Güngör, Erol. Tarihî Türkler, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1994.

Hammer, Joseph, Von. Osmanlı Tarihi, Cilt 1, Çev: Mehmet Ata, Abdülkadir Karahan, İstanbul, 1990.

_____. Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt II, İstanbul, 1989.

Hikmet, Nazım. Tüm Eserleri Şiirler 3. "Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı, İstanbul, Cem Yayınevi, 1980.

İbn Haldun. Mukaddime I, Çev: Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1990.

İbşirli, Mehmet. "Klasik Dönem Osmanlı Devlet teşkilatı", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Cilt: 1, İstanbul, IRCICA Yayını, 1998.

İnalçık, Halil. "Osmanlı İmparatorluğu", İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, İstanbul, Hikmet Yayınevi, 1989.

İbşirli, Mehmet. "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul, IRCICA Yayını, 1998.

Karaköse, Hasan. Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı, Ankara, Nobel Yayın Dağı, 2002.

Kırkinci, Mehmet. Alevilik nedir?, İstanbul, Cihan Yayınları, 1990.

Kışlalı, A.Taner. Siyaset Bilimi, Ankara, İmge Kitabevi yayınları, 1997.

Kantemir, Dimitri. Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, Cilt: 1, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 1999.

Köker, Ahmet (editör), Şeyh Bedrettin Kongresi Tebliğleri, Kayseri, E.Ü. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayını, 1996.

Melikoff, İrene. Uyur İdik Uyardılar, Çev: Turan Alptekin, Ankara, Cem Yayını, 1993.

Meriç, Cemil. Sosyoloji Notları, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Meriç, Ümid. Cevdet Paşa'nın Cemiyet ve Devlet Görüşü, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992.

M.E.B. "Safeviler", İslam Ansiklopedisi, İstanbul, M.E.B. yayını, 1993.

Mumcu, Ahmet. Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985.

Noyan, Bedri. Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik, Cilt: 1, İstanbul, Ardış Yayınları, 1998.

Ocak, A. Yaşar. Babailer İsyanı, İstanbul, Dergah Yayınları, 1996.

_____. Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

_____. "Din ve Düşünce", Osmanlı Devleti

ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul, IRCICA Yayını, 1998.

Ozankaya, Özer. Toplumbilim, İstanbul, Cem Yayınevi, 1976.

Öktem, Niyazi. Laiklik-Din ve Alevilik Yazıları, İstanbul, Der yayınları, 1995.

Öztuna, Yılmaz. Büyük Türkiye Tarihi Cilt II, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977.

Öztuna, Yılmaz. Büyük Osmanlı Tarihi, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1974.

Öztürk, Necdet. "Fetret Devri ve Osmanlı Haki-miyetinin Yeniden Tesisi", Genel Türk Tarihi 5, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Timur, Taner. Osmanlı Toplumsal Düzeni, Ankara, İmge Kitabevi Yayını, 1994.

Sanay, Eyyüb. Genel sosyoloji Dersleri, G.Ü. Ba-sın-Yayın Yüksekokulu, 1991.

Sarıçam, İbrahim. Emevi-Haşimi ilişkileri, Anka-ra, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Sander, Oral. Siyasi Tarih, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1999.

Sezer, Baykan. Sosyolojinin Ana Başlıkları, İstan-bul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, 1985.

Show, Stanford. Osmanlı İmparatorluğu ve Mo-dern Türkiye, İstanbul, E Yayınları, 1982.

Sümer, Faruk. Oğuzlar, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999.

Şahin, İlhan. "Kuruluştan Fetret Devrine Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul, Çağ Yayınları, 1989.

Şener, Cemal. Alevilik Olayı, İstanbul, Yön Ya-yınları, 1989.

Tansel, Selahattin. II. Beyazıt'ın Siyasi Hayatı, İs-tanbul, M.E.B. Devlet kitapları, 1966.

Tekin, Abdullah. Babalılar ayaklanması, Ankara, yurt yayınları, 1979.

Tektaş, Nazım. Osmanlı 1, (Çadırdan Saraya) İs-tanbul, Burak Yayınları, 1999.

Tolun, Barlas. Toplum Bilimine Giriş, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayını, 1985.

Turan, Osman. Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul, Dergah yayınları, 1980.

Türkdoğan, Orhan. Alevi-Bektaşî Kimliği, Timaş Yayınları, 1995.

Uğur, Ahmet. Yavuz Sultan Selim'in Siyasi ve As-keri Hayatı, İstanbul, M.E.B. Yayını, 2001.

Uzunçarşılı, İ.Hakkı. Osmanlı Tarihi Cilt II, Anka-ra, T.T.K. Yayını, 1949.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı. Osmanlı Tarihi, Cilt III, An-kara, 1988.

Osmanlı Devleti Teşkilatında
Kapıkulu Ocakları, Ankara, A.D.T.Y.K.1988.
Ünal, M. Ali. Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta, Kardelen Kitabevi Yayını, 1998.
Yaltkaya, M. Şerafettin. Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin, İstanbul, 1994
Yetkin, Çetin. Etnik ve Toplumsal Yönleriyle Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, Cilt: 1, İstanbul, May Yayınları, 1974.
Yılmaz, Duralı. Şeyh Bedrettin Sufi İsyanı, İstanbul, Bakış yayınları, 2001(Roman).
Yücel, Yaşar, Sevim, Ali. Türkiye Tarihi-2, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1990,
Zelyut, Rıza. Öz Kaynaklara Göre Alevilik, İstanbul, Yön Yayınları, 1992.

ANSİKLOPEDİLER

Meydan Larousse: Büyük Lugat ve Ansiklopedi.
Yayına Hazırlayan: Safa Kılıçoğlu, Nezihe Araz,
Hakkı Devrim, İstanbul, Meydan Yayınevi, 1969-1973.
Osmanlılar Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul, yapı Kredi Yayınları, 1999.
Temel Britannica. İstanbul, Hürriyet Ana Yayıncılık, 1992.
Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt VI. İstanbul, İletişim Yayını, 1988.